

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MEHMET SABRİ YETKİN VE KASİDE-İ NÛNİYYE ŞERHİ

Yüksek Lisans Tezi

Şeyma AYRANCI

AMASYA
Haziran-2022

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MEHMET SABRİ YETKİN VE KASİDE-İ NÛNİYYE ŞERHİ

Hazırlayan
Şeyma AYRANCI

Danışman
Doç. Dr. Recep Orhan ÖZEL

AMASYA-2022

ETİK BEYAN

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 06/22/2022

Şeyma AYRANCI

ÖZET

MEHMET SABRİ YETKİN VE KASİDE-İ NÜNİYYE ŞERHİ

Şeyma AYRANCI

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran/2022

Danışman: Doç. Dr. Recep Orhan ÖZEL

Ele alınan bu çalışmada Amasya âlimlerinden Mehmet Sabri Yetkin (ö. 1963) ve Kasîde-i Nûniyye Şerhi adlı eseri tanıtılmıştır. Eserin tahkiki yapıp günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Bir nüshasına ulaşılan eser Milli Kütüphanede kayıtlı olan 8063/3 numaralı defter içinde yer almaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde Mehmet Sabri Yetkin'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise Kasîde-i Nûniyye ve yazarı Ebû'l-Feth el-Büstî (ö. 400/1010) hakkında bilgiler verildikten sonra Yetkin'in Kasîde-i Nûniyye Şerhi'nin tanıtımına geçilmiştir. Ardından şerhin tahkik edilmiş ve transkripte edilmiş şekli verilmiştir. Çalışmada Mehmet Sabri Yetkin'in Kasîde-i Nûniyye Şerhi incelenerek şerh yöntemi ana hatlarıyla ortaya konulmuştur.

Amasya'nın yıllar önce misafir ettiği Mecdîzâde ailesine mensup olan Mehmet Sabri Yetkin, âlim, edîp ve fâzıl bir şahsiyettir. Millî Mücadele döneminde hayati bir rol üstlenen Amasya Müftüsü Abdurrahman Kâmil Yetkin'in (ö.1941) oğlu ve halefi olan Mehmet Sabri Yetkin nitelikli bir eğitimden geçmiş ve dönemin meşhur ulemasından farklı ilim dallarında icâzet almıştır. Muallimlik, kütüphane memurluğu ve çeşitli görevlerde bulunan Mehmet Sabri Yetkin, babasının vefâtının ardından Amasya Müftülüğüne seçilmiş ve 1942-1962 yılları arasında bu görevi ifa etmiştir. Müftülük görevini icra ederken rahatsızlanıp görevinden izin almış ve 1963 yılında Amasya'da vefât etmiştir.

Amasya Müftüsü iken irşat ve tebliğ görevinin yanı sıra ilmi faaliyetlerine de devam eden Mehmet Sabri Yetkin, telif, tercüme, tefsir ve şerh olmak üzere edebiyat, fıkıh, tasavvuf, ahlak ve tefsir gibi farklı alanlarda pek çok eser kaleme almıştır. Mehmet Sabri Yetkin'in üzerinde kalem oynattığı bir eser de Ebû'l-Feth el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sidir.

Ünlü hadis âlimi İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) gözde öğrencilerinden olan Büstî'nin pek çok şiiri olmasına rağmen geriye sadece bir divanı ve Kasîde-i Nûniyye'si kalmıştır. Unvânu'l-Hikem ve Kasîdetü'l-Büstî olarak da bilinen Kasîde-i Nûniyye'de ihsan, hoşgörü, kibarlık, zarafet ve affetmek gibi erdemlerden bahsedilmekle birlikte Allah yoluna tâbi olmak, dinin emir ve yasaklarına uymak, zalimden uzak durmak, akla sarılıp nefsin arzularına uymamak ve eğitime ve öğrenmeye önem vermek gibi prensipler üzerinde durulmuştur.

Kasîde üzerine pek çok âlim tarafından tercüme veya şerh yazılmıştır. Mehmet Sabri Yetkin'in yazmış olduğu şerh de bunlardan biridir. Mehmet Sabri Yetkin bu eseri hicri 1375 yılında Amasya Müftülüğü görevini icra ederken öğrencilerine sarf ve nahiv konularını öğretmek, Arapça'dan Türkçe'ye tercüme usulünü göstermek, hafızalarını tezyin etmek ve diğer din kardeşlerinin de bu kasîdeden faydalanmaları amacıyla yazmıştır. Kur'ân ve hadisler başta olmak üzere farklı alanlarda birçok alimin eserlerine başvurmuş ve pek çok şiir ve meselleri eserin içine serpiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Mehmet Sabri Yetkin, Şerh, Kasîde-i Nûniyye, Ebû'l-Feth el-Büstî

ABSTRACT

MEHMET SABRI YETKIN AND COMMENTARY ON KASIDE-I NUNIYYE

Şeyma AYRANCI

Amasya University, Institute of Social Sciences

Division of Basic Islamic Sciences, M.A., June/2022

Supervisor: Assoc. Prof. Dr., Recep Orhan ÖZEL

In this study, Amasya scholars Mehmet Sabri Yetkin (d. 1963) and his work named *Kasîde-i Nûniyye* Commentary are introduced. The work was analyzed and transferred to today's Turkish. The work, of which a copy has been reached, is located in the book numbered 8063/3, which is registered in the National Library.

In the first part of the study, information about Mehmet Sabri Yetkin's life and works is given. In the second part, after giving information about *Kasîde-i Nûniyye* and its author Ebû'l-Feth el-Büstî (d. 400/1010), Yetkin's Commentary on *Kasîde-i Nûniyye* was introduced. Then, the annotation was verified and transcribed. In the study, Mehmet Sabri Yetkin's *Kasîde-i Nûniyye* Commentary was examined and the commentary method was outlined.

Mehmet Sabri Yetkin (d. 1963), who is a member of the Meccizâde family that Amasya hosted years ago, is a scholar, decent and virtuous person. Mehmet Sabri Yetkin, the son and successor of Amasya Mufti Abdurrahman Kâmil Yetkin (d.1941), who played a vital role during the National Struggle, received a qualified education and received ratification in different branches of science from the famous scholars of the period. Mehmet Sabri Yetkin, who worked as a teacher, library clerk and in various positions, was elected to the Mufti of Amasya after his father's death and performed this duty between 1942-1962. While performing his duty as Mufti, he got sick and took leave from his duty and passed away in Amasya in 1963.

Mehmet Sabri Yetkin, who continued his scientific activities while he was the Mufti of Amasya, has written many works in different fields such as literature, fiqh, mysticism, morality and tafsir, including copyright, translation, tafsir and commentary. Another work that Mehmet Sabri Yetkin had pen on is Kasîde-i Nûniyye by Ebû'l-Fath el-Bustî (d. 400/1010).

Bustî, one of the favorite students of the famous hadith scholar Ibn Hibban (d. 354/965), has many poems, but only one divan and Kasîde-i Nûniyye remain. In Kasîde-i Nûniyye, also known as Unvânu'l-Hikem and Kasîdetü'l-Büstî, virtues such as benevolence, tolerance, kindness, grace and forgiveness are mentioned, as well as following the way of Allah, obeying the orders and prohibitions of religion, staying away from oppressors, clinging to reason. Principles such as not obeying the desires of the nafs and giving importance to education and learning are emphasized.

Many scholars have translated or commented on the eulogy. The commentary written by Mehmet Sabri Yetkin is one of them. Mehmet Sabri Yetkin wrote this work in 1375 Hijri, while he was serving as Mufti of Amasya, in order to teach his students the subjects of syntax and syntax, to show the translation method from Arabic to Turkish, to adorn their memories and for other religious brothers to benefit from this ode. He applied to the works of many scholars in different fields, especially the Qur'an and hadiths, and sprinkled many poems and parables into the work.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Mehmet Sabri Yetkin, Commentary, Kasîde-i Nûniyye, Ebû'l-Fath al-Bustî

ÖN SÖZ

Bismillahirrahmânirrahîm

Arap Dili ve Edebiyatı ile ilgili pek çok âlim tarafından önemli eserler ortaya konulmuştur. Her dönemi kendi içerisinde ayrı ayrı zenginlikler taşısa da Osmanlı dönemi ve Cumhuriyetin ilk dönem Arap Dili ve Edebiyatı ilmî ve edebî açıdan parlak bir dönemdir. Lâkin yazılan eserler el yazması olması hasebiyle araştırmacılara cazip gelmemiştir. Dolayısıyla da eserler kütüphanelerde kendisini gün yüzüne çıkaracak araştırmacıları beklemektedir. Osmanlının son, Cumhuriyetin ilk dönem âlimlerinden olan Mehmet Sabri Yetkin'in Kasîde-i Nûniyye Şerhi de bu ilmî ve edebî dönemden payını almış bir eserdir. Fakat herhangi bir araştırmacı tarafından ele alınmamıştır. Bu nedenle bu çalışma Mehmet Sabri Yetkin ve Kasîde-i Nûniyye Şerhi'ni konu edinmiştir.

Mehmet Sabri Yetkin ve Kasîde-i Nûniyye Şerhi'ni ilim dünyasına tanıtmak, onun ilim dünyasına katkısını göstermek ve Osmanlı Devleti'nin âlimlerinin Arap Dili ve Edebiyatı açısından ileri bir düzeyde olduğunu ortaya koymak bu çalışmanın en önemli saiki olmuştur. Bu çalışma sayesinde hem bir âlim tanıtılmış hem de Osmanlı Türkçesiyle yazmış olduğu Kasîde-i Nûniyye Şerhi günümüz Türkçesi'ne aktarılarak okunması kolaylaştırılmış olacaktır. Ayrıca Arap Dili ve Edebiyatı alanında çalışan araştırmacıları kütüphanelerde bekleyen değerli eserlere yönelmeye teşvik edecektir.

Çalışmanın konu seçiminden son aşamaya gelene kadarki hazırlanma sürecinde hiçbir yardımı esirgemeyen çok kıymetli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Recep Orhan Özel'e teşekkürü bir borç bilirim. Tezimi okuyup değerlendirmelerde bulunan ve savunma sınavıma iştirak ederek beni onurlandıran Dr. Öğr. Üyesi Galip Güler ve Dr. Öğr. Üyesi İrfan Kaya hocalarıma canı gönülden teşekkür ederim. Tezimin hazırlanmasında büyük katkısı olan Doç. Dr. Davut Ağbal hocama müteşekkirim. Tezimi okuma ve ana hatlarıyla değerlendirme lütfunda bulunan Dr. Öğr. Üyesi İsa Güceyüz hocama teşekkür ederim. Anne-babam ve hocalarım başta olmak üzere yetişmemde emeği geçen herkese şükranlarımı sunarım.

Şeyma AYRANCI

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları	1
2. Araştırmanın Yöntemi	2
3. Araştırmanın Kaynakları.....	2

I. BÖLÜM

1. MEHMET SABRİ YETKİN'İN HAYATI VE ESERLERİ	4
1.1. Hayatı.....	4
1.1.1. Doğumu, Mahlası ve Şemâili	4
1.1.2. Ailesi.....	4
1.1.2.1. Babası Abdurrahman Kâmil Yetkin	4
1.1.2.2. Annesi Emine Yetkin	11
1.1.2.3. Amcası Hâfız Sâdık Efendi	12
1.1.2.4. Kardeşleri	12
1.1.2.4.1. Ahmet Emrî Yetkin	12
1.1.2.4.2. Mustafa Niyazi Yetkin (1891-1959)	18
1.1.2.4.3. Fatma Zehra Yetkin.....	19

1.1.2.5. Eşi ve Evlatları	19
1.1.3. Eğitim Hayatı ve İlmi Şahsiyeti.....	19
1.1.4. Edebî ve Tasavvûfî Kişiliği	26
1.1.5. Yaşadığı Dönemde Siyasi ve Sosyal Durum	32
1.1.6. Vefâtı	33
1.2. Eserleri	34

II. BÖLÜM

2. MEHMET SABRİ YETKİN'İN KASİDE-İ NÜNİYYE ŞERHİ VE TAHKİKİLİ METNİ	39
2.1. Ebû'l-Feth el-Büstî ve Kasîde-i Nûniyye	39
2.1.1. Büstî'nin Hayatı.....	39
2.1.2. Büstî'nin Edebi Kişiliği	41
2.1.3. Eserleri	42
2.1.3.1. Divân	42
2.1.3.2. Şerhu Muhtasari'l-Cüveynî fî furûi'l-fıkhi'ş-Şâfi'î	43
2.1.3.3. Kasîde-i Nûniyye.....	43
2.1.3.3.1. Kasîde-i Nûniyye ile İlgili Yapılan Çalışmalar.....	44
2.1.3.3.1.1. Tercüme Çalışmaları	44
2.1.3.3.1.2. Şerh Çalışmaları	46
2.1.3.3.1.3. Modern Çalışmalar	48
2.1.3.3.1.4. Yazma Eserler	49
2.2. Mehmet Sabri Yetkin'in Kasîde-i Nûniyye Şerhi.....	52
2.2.1. Eserin Adı	52
2.2.2. Eserin Nüshası	52
2.2.3. Eserin Yazıldığı Tarih ve Yer.....	52
2.2.4. Eserde Başvurulan Kaynaklar.....	52

2.2.5. Eserin Telif Sebebi ve Önemi	54
2.2.6. Mehmet Sabri Yetkin'in Kasîde-i Nûniyye Şerhi'nde Takip Ettiği Yöntem	54
2.3. Kasîde-i Nûniyye Şerhi'nin Transkripsiyonlu-Tahkikli Metni	62
2.3.1. Mehmet Sabri Yetkin'in Hazırlamış Olduğu Fihrist	62
2.3.2. Büstî'nin Kasîdesi.....	64
2.3.3. Mukaddime	66
2.3.4. Mehmet Sabri Yetkin'in Kasîde-i Nûniyye Şerhi	69
SONUÇ.....	148
KAYNAKÇA	151
EKLER	162
“Ek 1. Kasîde-i Nûniyye Şerhi'nin Fihristi”	163
“Ek 2. Kasîde-i Nûniyye'nin Orijinal Metninin İlk 20 Beyti”	164
“Ek 3. Kasîde-i Nûniyye Şerhi'nin 1. Sayfası”	165
“Ek 4. Kasîde-i Nûniyye Şerhi'nin İç Sayfalarından Bir Örnek”	166
“Ek 5. Kasîde-i Nûniyye Şerhi'nin Son Sayfaları”	167
“Ek 6. Mehmet Sabri Yetkin'in Çöplüce İbtidâî Mektebi'nden Aldığı Şehâdetnâme”	168
“Ek 7. Mehmet Sabri Yetkin'in Amasya İdâdî Mülkî'sinden Aldığı Şehâdetnâme”	169
“Ek 8. Mehmet Sabri Yetkin'in Ders-i âm Ehliyetnâmesi”	170
ÖZGEÇMİŞ.....	171

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Sesli harflerin transkripsiyonu	xi
Tablo 2. Sessiz harflerin transkripsiyonu	xi
Tablo 3. Mehmet Sabri'nin Çöplüce İbtidâî Mektebi'nden Aldığı Şehâdetnâme	20
Tablo 4. Mehmet Sabri Yetkin'in Amasya İdâdî Mülkîsi'nden Aldığı Şehâdetnâme	20
Tablo 5. Mehmet Sabri Yetkin'in hazırlamış olduğu fihrist	62
Tablo 6. Ebû'l- Feth el-Büstî'nin Kâside-i Nûniyye'si	64

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

SESLİLER

Tablo 1. Sesli harflerin transkripsiyonu

اَ/إِ	a, e
اِ/إِ	ı, i
اُ/أُ	o, ö, u, ü
آ/أَ	Â
ئِ/ي	î
أُو/ئُو/و	û

SESSİZLER

Tablo 2. Sessiz harflerin transkripsiyonu

ء	'
ب	B
پ	P
ت	T
ث	S
ج	C
چ	Ç
ح	H
خ	H
د	D
ذ	Z
ر	R
ز	Z
ژ	J
س	S
ش	Ş
ص	S

ض	Z
ط	T
ظ	Z
ع	‘
غ	Ǧ
ف	F
ق	K
ك	K
گ	G
ڭ	N
ل	L
م	M
ن	N
و	V
ه	H
ي	Y

KISALTMALAR

AİBÜ: Abant İzzet Baysal Üniversitesi

as.: Aleyhisselam

b.: İbni

Bkz.: Bakınız

b.y.: Basım Yeri

çev.: Çeviren

d.: Doğum Tarihi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

Dr.: Doktor

ed.: Editör

H.: Hicrî

haz: Hazırlayan

H.: Hazreti

İ.: İstanbul Üniversitesi

M.: Mîlâdî

M. A: Meşîhat Arşivi

Mil.: Milli

No: Numara

Nr: Demirbaş Numarası

nşr.: Neşreden

OSAV: Osmanlı Araştırmaları Vakfı

Ö: Ölüm tarihi

ra.: radıyallâhu anh

s.: Sayfa

sad.: Sadeleştiren

sav.: sallallâhu aleyhi vesellem

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

thk.: Tahkik eden

trc: Tercüme eden

tsh.: Tashih eden

ty.: Tarih yok

vd.: Ve diğerleri

vr: Varak

Yay: Yayınları

Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan

Yz: Yazma Eser

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları

Arap dili, İslâm medeniyetinin ilim dili ve ortak lisânıdır. Son dinin doğuşundan itibaren İslâm coğrafyası genişlemiş ve farklı kültür ve medeniyetleri kendi bünyesine katmıştır. Bir süre sonra ise Arap dili bu farklılıklarla yeni bir veçhe kazanmıştır. Karşılaşılan halklar İslâm ilim medeniyetinin temel kaynaklarını öğrenmek için Arap dili ile haşır neşir olmuşlar ve Arap dilinin gelişimine katkılar sağlamışlardır. Günümüzde de Arap dili ile ilgili çalışmalar devamlılığını sürdürmektedir. Bu çalışmalar ilk etapta gramer kaideleri üzerine yapılırken sonraları şerh ve hâşiye çalışmaları üzerine devam etmiştir. İslâm dünyasındaki şerh ve hâşiye geleneği ilk dönemlere kadar uzanmakla birlikte özellikle Memlûklüler ve Osmanlılar zamanında yaygınlaşmıştır.

Yazma eser kütüphanelerinin kataloglarına baktığımızda Osmanlı âlimlerinin şerh çalışmalarını ve büyük ölçüde Arap diline katkılarını görmek mümkündür. Bu şerh çalışmalarının bir kısmı araştırılıp ilim mirasımıza eklenmiş olsa da büyük bir kısmı hâlâ gün yüzüne çıkmak için bu işi kendine borç bilen araştırmacıları beklemektedir. Mehmet Sabri Yetkin'in (ö. 1382/1963) bize emanet bıraktığı ilmî mîrâs arasında yer alan *Kasîde-i Nûniyye Şerhi* adlı eseri de gün yüzüne çıkmamış eserlerdendir. Yetkin, bu şerhi adından da anlaşılacağı üzere Ebû'l-Feth el-Büstî'nin (ö. 400/1010) *Kasîde-i Nûniyye* adlı eseri üzerine yazmıştır.

Hazırlanan bu çalışma, Mehmet Sabri Yetkin'in gün yüzüne çıkmamış olan *Kasîde-i Nûniyye Şerhi*'ni ilim dünyasına kazandırmak ve onun ilim dünyasına katkısını göstermek amacıyla yapılmıştır. Bununla birlikte çalışmada şârihin hayatı ve şerh yöntemi de ele alınarak şerhin daha iyi anlaşılması hedefiyle hareket edilmiştir.

Mehmet Sabri Yetkin hakkında birçok çalışma mevcuttur. Ancak *Kasîde-i Nûniyye Şerhi* adlı eseri hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Buna binaen de bu çalışma Mehmet Sabri Yetkin'in zikredilen eserini tanıtmaya açısından büyük bir öneme haizdir.

Çalışmanın konusu, Mehmet Sabri Yetkin ve *Kasîde-i Nûniyye Şerhi* olması hasebiyle hem Mehmet Sabri Yetkin'in hem de kasidenin yazarı Ebû'l-Feth el-Büstî'nin hayatı ve eserleri hakkında araştırma yapma ihtiyacı doğurmuştur. Bununla beraber Mehmet Sabri Yetkin'in hayatına genişçe yer verilirken Büsti hakkında bilgiler muhtasar olarak verilmiştir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Mehmet Sabri Yetkin ve kasîdenin yazarı Ebû'l-Feth el-Büstî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgilere Arapça-Türkçe matbu eserler, internet üzerinden yayınlanan eserler, ansiklopediler, sözlükler, yazma eserler kütüphaneleri, internet siteleri, ulemâ sicil dosyaları ve konuyla ilgili olan tez, makale gibi akademik çalışmalar aracılığıyla ulaşılmış ve bilgiler tahlil edilerek çalışmaya alınmıştır.

İlk olarak Mehmet Sabri Yetkin'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından *Kasîde-i Nûniyye* ve yazarı hakkında bilgi verilip Mehmet Sabri Yetkin'in şerhinin tanıtımına geçilmiştir. Şerh metnine geçmeden önce Yetkin'in yazdığı şerhin nüshası, şerh yöntemi, eseri yazma amacı, eseri telif ettiği tarih ve eserin başlıca kaynakları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Yetkin'in şerhinin tahkiki ve transkripsiyonu yapılarak Latin harflerine aktarılmış olan şerhin metni verilmiştir. Tahkik çalışmasında İSAM Tahkikli Tez Yazım Kılavuzu, transkripsiyonda ise Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu esas alınmıştır. Çalışmada şerhin kenarlarında yazılı olan ilave bilgi ve minhuvât kâbili notlar dipnotta gösterilmiştir. Âyetler parantez içine alınarak hangi sûrede yer aldıkları ve Türkçe anlamları verilmiştir. Parantez içine alınan hadislerin ise hangi kaynaktan geçtikleri ile bilgiler verilmiş ve tercümeleri yapılmıştır. Arapça olan bazı kelime, cümle ve şiirlerin Türkçe anlamları ve Yetkin'in, eserini zikredip yazarını zikretmediğinde yazarın ismi, yazarını zikredip eserini zikretmediğinde ise yazarın konuyla ilgili eserinin ismi dipnotta verilmiştir. Şârihin kullandığı kısaltmalar açılmış halleriyle yazılmıştır. İlave olarak şerh metninde geçen bazı kentler ve önemli şahsiyetler hakkında bilgi verilmiş ve nüshanın sayfa numaraları köşeli parantez ile belirtilmiştir. Bunların yanı sıra kasîdeyi günümüz Türkçesine aktaran Mehmet Sadi Çöğenli'nin yapmış olduğu beyitlerin tercümeleri yine dipnotta gösterilmiştir.

3. Araştırmanın Kaynakları

Mehmet Sabri Yetkin hakkında bilgiye ulaşmak için Sabri Yetkin'in yazmış olduğu *Notlar ve Hatıralar*, *Kefe-i Sabrî*, *Terceme-i hâl*'inden ve şahsi dosyalarından, Abdurrahman Kâmil Yetkin'in (ö. 1941) *Terceme-i hâl*'inden ve şahsi evraklarından, Ahmet Emrî Yetkin'in (ö. 1974) *Terceme-i hâl*'inden ve sicil arşivlerinden yararlanılmıştır. Recep Orhan Özel'in *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri* adlı eseri ve *Amasya'da Bir İlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (ö. 1941) ve Oğulları*

Mehmet Sabri Yetkin (ö. 1963), *Ahmet Emrî Yetkin* (ö. 1974), *Mustafa Niyazi Yetkin* (ö. 1959) adlı makalesi başta olmak üzere Raşit Çavuşoğlu'nun *Aliyyü'l-Kârî'nin Salavât-ı Şerîfesini 20. Asırdan Okumak: Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin'in Salavât-ı Şerîfe Şerhi*, *Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin'in Nahl Sûresi 90. Âyeti Bağlamındaki Risale-i Mev'izesi* adlı makaleleri ve *Amasya Ulemâsından Şâir Ahmet Emrî Yetkin'in Hayatı ve Eserleri Üzerine* adlı sempozyum bildirisi, Ahmet Akdağ'ın *Mehmet Sabri Yetkin'in Kasîde-i Zeynebiyye Üzerine Yazdığı "en-Nasîhatü'l-Edebiyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'z-Zeynebiyye"* Adlı Şerhi adlı makalesi, Songül Keçeci Kurt'un *Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)* adlı makalesi, Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın (1869-1939) *Amasya Tarihi* adlı eseri, Osman Fevzi Olcay'ın (ö.1973) *Amasya Meşhurları* adlı eseri ve Kamil Şahin'in TDV ansiklopedisinde yazmış olduğu Abdurrahman Kâmil Yetkin maddesi temel alınmıştır.

Büstî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgilerde Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî'nin (ö. 562/1166) *el-Ensâb*'ı başta olmak üzere Seâlibî'nin (ö. 429/1038) *Yetîmetü'd-dehr*'i, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*'sı, Ömer Rızâ Kehhâle'nin (1905-1987) *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*'i, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu medîneti Dimaşk*'i, Ahmed Emîn b. İbrâhîm et-Tabbâh'ın (1886-1954) *Zuhrü'l-İslâm*'ı, Zehebî'nin (ö.748/1348) *Siyeru 'alâmi'n-nübelâ*'sı, Abdülfettâh Ebû Gudde'nin (1917-1997) *Kasîdetü 'unvânî'l-hikem*'i ve Büstî'nin *Divan*'ını tahkik eden Dürriyye el-Hatîb-Lutfî Sakkâl'ın (ö. 1984) *Divânü Ebû'l-Feth el-Büstî* adlı eseri ve Prof. Dr. Hüseyin Elmalı'nın TDV ansiklopedisinde yazmış olduğu Ebû'l-Feth el-Büstî maddesi temel alınmıştır.

Mehmet Sabri Yetkin'in Ebû'l-Feth el-Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sine yazmış olduğu şerh hakkındaki bilgilere ise Mehmet Sabri'nin *Notlar ve Hatıralar* diye isimlendirilen ve Milli Kütüphanede 8063/3 numaralı defterinin içerisinde yer alan *Kasîde-i Nûniyye Şerhi* adlı eserinden ulaşılmıştır.

Sabri Yetkin ve eserleri hakkında çalışmalar olsa da *Kasîde-i Nûniyye Şerhi* hakkında herhangi bir çalışma mevcut değildir. Dolayısıyla bu çalışma Mehmet Sabri Yetkin'in gün yüzüne çıkmamış eserlerinden biri olan *Kasîde-i Nûniyye Şerhi*'ni ilim dünyasına kazandıracaktır.

I. BÖLÜM

1. MEHMET SABRİ YETKİN'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

1.1.1. Doğumu, Mahlası ve Şemâili

Amasya'da Mecdîzâdeler olarak bilinen aileye mensup olan Mehmet Sabri Yetkin, 1302/ 1884 yılında Amasya'nın Gümüşlü Mahallesinde bir evde dünyaya gelmiştir.¹ Sabrî mahlasıyla meşhur olan Mehmet Sabri'nin² 28 Aralık 1904 tarihli tezkire-i Osmaniye'sinde ela göze ve buğday tene sahip olduğu kaydedilmektedir.³

1.1.2. Ailesi

Şerefeddin Sabuncuoğlu (ö. 1468), Şeyh Hamdullah Efendi (ö. 926/1520) ve Hacı Mustafa Tevfik Efendi (ö. 1349/1931) gibi pek çok âlime ev sahipliği yapan ve yapmaya da devam eden Amasya, Sabri Yetkin'in mensup olduğu Mecdîzâde ailesine de ev sahipliği yapmıştır. Mecdîzâde ailesi ilmi baş tacı eden bir aile olmasının yanı sıra halka tebliğlerde bulunmuş, halk tarafından sevgi ve saygıyla karşılanmış, devleti maddi-manevi olarak her zaman desteklemiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve dönemin önemli şahsiyetleri nezdinde mühim bir yer edinmiştir.

1.1.2.1. Babası Abdurrahman Kâmil Yetkin

Babasının ismi Abdurrahman, mahlası Kâmil'dir. İsmiyle değil mahlasıyla tanınmaktadır.⁴ Nisbesi, bugün Çorum ili sınırları içerisinde kalan Mecitözü'ne nisbetle

---

¹ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, Milli Kütüphane, nr. 8063/3, s. 161.

² Osmanlı Devleti Meşihat Arşivi (MA), *Sicil Dosyası [168]*, No. 27, Gömlek No. 6, 1.

³ MA, 168, No. 27, Gömlek No. 6, 8.

⁴ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 159.

“Mecdî”, lakabı Mecdîzâde’dir.⁵ Abdurrahman Kâmil Yetkin, H. 1266 yılının Cemâziye’l-âhir ayının on beşinde (M.1849-1850)⁶ Amasya’da dünyaya gelmiştir.⁷

Abdurrahman Kâmil’in babası ilmiye sınıfına mensup bir aileden gelen Ahmed Rifat, annesi ise Fatma Hanım’dır.⁸ 1281/1864 yılında dâr-ı bekâya irtihal eden Ahmet Rifat Efendinin cenazesi Şamlar Mezarlığına defnedilmiştir.⁹

Baba tarafından dedesi Mustafa b. Hasan el-Kırîmî el-Mecdî’dir. Kırım ulemâsından olan Hasan el-Kırîmî el-Mecdî, Sultân Mahmûd Hân zamanında Kırım Bahçesaray’dan Amasya’ya bağlı Mecitözü’ne göç etmiştir.¹⁰ Bu göçün sebebi de kuşkusuz ki, Kırım’ın Rus istilasına uğramasıyla başlayan ve kaybedilen topraklardan Osmanlı topraklarına doğru gerçekleşen zorunlu göç hareketidir.¹¹ Mecitözü’ne göç eden Hasan el-Kırîmî, halkın cehaletleri sebebiyle âlimlerin değerini bilmediklerinden yakınlıkla Amasya’ya taşınmıştır.¹²

Kâmil Yetkin’in dedesi Mustafa Efendi, babası başta olmak üzere Şehzâde Abdullah Vecîh el-Çorûmî (ö.1219)¹³ ve el-Hâc Ahmed el-Ürgûbî (ö. 1213)¹⁴ gibi pek çok âlimden

⁵ Kamil Şahin, “Abdurrahman Kâmil Yetkin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/504-505.

⁶ Abdurrahman Kâmil Yetkin, *Terceme-i hâl*, Amasya Belediye Kütüphanesi, nr. 272, s.1; Kâmil Yetkin’in doğum tarihinde ihtilaf vardır. Mehmet Sabri Yetkin, babasının 1264/1847 yılında dünyaya geldiğini 1360/1941 yılında vefât ettiğini ifade etmiştir. Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 159. Osman Fevzi Olcay (ö. 1967) Abdurrahman Kâmil Yetkin’in doğum tarihini 1262/1846 olarak vermiştir. Osman Fevzi Olcay, *Amasya Ünlüleri*, Yay. Haz. Turan Böcekci, (Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2002), 14. Ahmet Emrî Yetkin (ö. 1974) ise babasının doğum tarihini H. 1266 yılının Cemâziye’l-âhir ayının on beşi olarak kaydetmiştir. Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, Amasya Belediyesi Kütüphanesi, 21. Abdurrahman Kâmil’in *Terceme-i hâl*’inde babası Ahmed Rifat Bey’in (ö. 1281/1864) bizzat kaydettiğine göre H. 1266 yılının Cemâziye’l-âhir ayının on beşinde (M.1849-1850) saat 7 raddesinde doğduğunun sabit olduğunu ifade etmiş olması doğum tarihini kesinleştirmektedir.

⁷ Abdurrahman Kâmil Yetkin, *Terceme-i hâl*, s.1; Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 159-160; Olcay, *Amasya Ünlüleri*, Yay. Haz. Turan Böcekci, 13-14; Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, 21.

⁸ Abdurrahman Kâmil Yetkin, *Şahsi evrak*.

⁹ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 159; Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, 24.

¹⁰ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 159.

¹¹ Jülide Akyüz, “Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu’ya Göç Hareketleri”, *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 46 (2008), 37-38.

¹² Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 159.

¹³ Mehmet Faruk Çifçi, *Âkifzâde’nin Gözünden 18. Yüzyıl Amasya’sında Arap Diline Dair Faaliyetler* adlı çalışmasında bu zâtın Şehzâde olarak bilindiğini ve “mukaddimât” tabir edilen temel eserleri doğum yeri olan Çorum’daki ulemâdan okuduktan sonra Amasya’ya geldiğini ifade etmiştir. Ardından Amasya’da Çelebizâde olarak bilinen Hüseyin Efendi’den edebiyat ilimlerini ve Arapça divanları okuduğunun ve Kâşif Muhammed Efendi isimli hocadan icâzet aldıktan sonra da Amasya’da hocalık yapmaya başladığının bilgisi verilmiştir. Çifçi, bu zâtın okuttuğu eserlerden Arapça’yla ilgili olan tek eserin Teftâzânî’nin (ö. 792/1390) *el-Mutavvel* adlı meşhur eseri olduğuna işaret etmiştir. Bkz. Mehmet Faruk Çifçi, “Âkifzâde’nin Gözünden 18. Yüzyıl Amasya’sında Arap Diline Dair Faaliyetler”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (2019), 396.

¹⁴ Amasyalı Âkifzâde *el-Mecmû’ fi’l-meşhûd ve’l-mesmû’* adlı eserinde, Ahmed Efendi’nin memleketi olan Ürgüp ulemâsından ders aldıktan sonra Amasya’ya geldiğini ve dedesi Âkif Efendi’ye öğrenci olduğunun bilgisini vermiştir. Ardından Ahmed Efendi’nin ömrünü Amasya’da ilim öğretmekle geçirdiğini ve Ahmed Efendi’nin seksen yaşlarında ve Amasya müftülüğü görevini icra etmekteyken Cuma günü 9 Şevval 1213 (16

ilim tahsil etmiştir. Abdullah Vecîh Efendi'den icâzet aldıktan sonra Mehmed Paşa Câmii'nin doğu kısmında yer alan Fâtıma Hânım Medresesi'nde müderris olmuştur. H. 1244 (M. 1828) yılında dâr-ı bekâya irtihal etmiştir.¹⁵

Kâmil Yetkin, H. 1271 yılında sıbyan mektebine başlamış ve burada Madenüscü diye nam salan Sıbyan Muallimi Mustafa Efendi'den Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiştir. H.1280 (M. 1863) yılında Ziya Paşa'nın (ö. 1880) Amasya mutasarrıfı iken Saraçhâne Câmii'nin yanına inşa ettirdiği Rüşdiye Mektebi'ne girmiştir. H. 1285 (M. 1868) yılında Mehmet Paşa Medresesi'ne girmiş ve burada temel ilimler tahsil etmiştir. Bir yandan da abisi Hâfız Sâdık Efendi'den kıraat, ferâiz, arûz ilmi ve Arap Edebiyatı dersi almıştır. Mustafa Taküyyiddin eş-Şîrvânî ve asrının filozofu, allâmesi Mîr Hasan Efendi başta olmak üzere birçok âlimden fıkıh ve usûlû, tefsir ve usûlû, hadis ve usûlû dersleri almıştır. H. 1289 (M.1872) yılında ise hocası Mîr Hasan Efendi'den icâzet almış ve tedris görevine başlamıştır.¹⁶

Abdurrahman Efendi ise *Terceme-i hâl*'inde 1311/ 1893 yılında 21, 1319/1901 yılında 22 ve yine 1324/1906 yılında üçüncü defa 22 talebeye icâzet verdiğini ifade etmiştir.¹⁷ Amasya Valisi Reşit Paşa'nın (ö. 1924) talebiyle üçüncü icâzetten sonra her talebeye bir gümüş, Abdurrahman Kâmil'e de altın madalya verilmiştir.¹⁸

Kâmil Yetkin, Amasya Müftüsü Mehmet Efendi'nin vefâtının ardından 1318/1900 yılında Meşîhat makamının fetvâya ehil görmesiyle Amasya Müftülüğüne getirilmiştir ve âhir ömrüne kadar bu görevi sürdürmüştür.¹⁹ Fakat müftülüğün yanı sıra başka görevlerde

Mart 1799 Cumartesi) tarihinde vefât ettiğini ifade etmektedir. Bkz. Abdurrahîm Efendi Âkifzâde el-Âmâsî, *el-Mecmû' fi'l-meşhûd ve'l-mesmû'*, Çorum İl Halk Kütüphanesi, nr. 27011, s. 15.

¹⁵ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 159; Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, 25.

¹⁶ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 159-160; Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, 21-22; Abdurrahman Kâmil Yetkin, *Terceme-i hâl*, s.1.

¹⁷ Abdurrahman Kâmil Yetkin, *Terceme-i hâl*, s.1. Mehmet Sabri Yetkin'e göre dört defa icâzet verme şerefine nail olan Abdurrahman Kâmil, ilk icâzetini H. 1311 (M. 1893) yılında Hâfız İsmail'in aralarında bulunduğu 21 kişiye vermiştir. İkinci icâzetini ise H. 1319 (M. 1901) yılında Mehmet Sabri'nin dayısı Mehmed Efendi b. Anaç Hoca'nın içerisinde bulunduğu 22 talebeye vermiştir. Üçüncü icâzetini H. 1324 (M. 1906) yılında 22 talebeye vermiştir. Dördüncü icâzetini ise H. 1324 yılında Mehmet Sabri Yetkin'in de içinde bulunduğu 31 talebe-i ulûma vermiştir. Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 159-160. Abdurrahman Efendi'nin şahsi evrakındaki yazılanlara nispetle Ahmet Emrî, Kamil Şahin, Songül Keçeci Kurt ve Recep Orhan Özel de Abdurrahman Kâmil'in 1311/ 1893 yılında 21, 1319/1901 yılında 22 ve yine 1324/1906 yılında üçüncü defa 22 talebeye icâzet vermek üzere 27 yılda üç dönemde 65 talebeye icâzet verdiğini beyân etmişlerdir. Abdurrahman Kâmil Efendi'nin şahsi evrakı; Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, s.22; Songül Keçeci Kurt, "Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute* 60 (2017), 477-494; Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/504; Recep Orhan Özel, *Amasya Müftüsü Mevdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsiri* (Ankara: İlâhiyât Yay., 2020), 17.

¹⁸ Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/504; Abdurrahman Kâmil Yetkin, *Terceme-i hâl*, s.1.

¹⁹ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 160; Abdurrahman Kâmil Yetkin, *Terceme-i hâl*, s.1.

de bulunmuştur. Nitekim Abdurrahman Efendi, 1900 yılında Amasya müftülüğü görevinin yanı sıra Sivas ve Karadeniz bölgesi vâizliği görevine de lâyık görülmüştür.²⁰ Hicaz Demiryolu İâne Komisyonu'nda göstermiş olduğu hizmeti sayesinde 1903 yılında nişan ve madalya ile ödüllendirildiğini ve aynı sene zâtına Mûsile-i Süleymâniyye-i Râbia'dan Bursa Fakihzâde Medresesi pâyesi, 1905'te İzmir pâyesi unvanı verildiğini *Terceme-i hâl*'inde ifade etmiştir.²¹

1912'de sehven emekliye sevk edilen Abdurrahman Efendi ikinci defa müftülük makamına getirilmiştir. Müftülüğü esnasında Amasya'da muhtelif görevlerde bulunmuş ve vekil kadı olarak görev yapmıştır. 1915 yılında yaş sınırı nedeniyle emekliye ayrılmıştır. 1916-1920 yılları arasında Dârü'l-hilâfe Medresesi'nde muallimlik yapmıştır. 1918'de müftü tayin edilen Hacı Mehmed Tevfik Efendi (ö. 1921) vefât edince Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından 1922 yılının temmuz ayında Abdurrahman Efendi tekrar Amasya Müftülüğüne atanmış ve vefâtına kadar bu vazifeyi îfâ etmiştir.²²

Amasya Sultan Bâyezid Câmii'nde kürsü şeyhliği görevini icra eden Abdurrahman Kâmil Yetkin, müftülük görevine getirilmeden önce her yıl Ramazan aylarında umuma açık tefsir dersleri yapmıştır.²³ Abdurrahman Efendi hem talebelerine hem de halka yönelik böyle hizmetleriyle herkesi kendine meftûn etmiştir.

1941 yılının 18 Kânûn-ı evvel perşembe günü fevt olan Abdurrahman Kâmil Yetkin'in cenaze namazı oğlu Mehmet Sabri tarafından kıldırılmış ve naaşı Şamlar Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁴

Kâmil Efendi herkes tarafından çok sevildiğinden vefâtı büyük bir üzüntüye sebep olmuş ve ardından şiirler yazılmıştır. Mesela, Sabri Yetkin *Kefe-i Sabrî* adlı eserinde Develi Ortaokul Müdürü Amasyalı Çuhacı-zâde Hâfız Hulûsî Efendi oğlu Hâşim Şüreyhî'nin Kâmil Yetkin'in vefâtından sonra şu şiiri yazdığını ifade etmiştir:²⁵

Bir haber ki kalb-i halkı eylemiştir çâk u çâk

Bir haber ki, na'yi oldu dîde-i nâlâna hâk

²⁰ Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/504.

²¹ Abdurrahman Kâmil Yetkin, *Terceme-i hâl*, s.1-2.

²² Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/504-505.

²³ Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, 23; Recep Orhan Özel, "Amasya'da Bir İlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö. 1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö. 1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö. 1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö. 1959)", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (22 Haziran 2018), 47.

²⁴ Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, 26.

²⁵ Mehmet Sabri Yetkin, *Kefe-i Sabrî*, Milli Kütüphane, nr: 9211, s. 34.

Bir haber ki rüzgârı ile kader girye-nâk
 Ağlasın ehl-i gaflet ehl-i irfân ağlasın
 Ağlasın, ashâb-ı fikrin kalb ü vicdânı ağlasın
 İnlesin yâdınla belde, âteşe yansın fezâ
 Sâhib-i kudret senin için böyle göstermiş rızâ
 Ravza-ı cennette oldun hem karîb ü mürtezâ
 Ağlasın, ağlasın
 Zâhiriyyet âleminden sen de göçtün âkıbet
 Vâsıl oldun rahmet-i Rahmân'a buldun âtîfet
 Bârigâh-ı akdesten Yâ ilâhî rahmet et
 Ağlasın ehl-i fazîlet ehl-i irfân ağlasın
 Bu zıyâ'a tâ ebed erbâb-ı irfân ağlasın

Millî Mücadele zamanlarında devlete hem maddî hem manevî anlamda destek veren Kâmil Yetkin, Mustafa Kemal Paşa'nın 12 Haziran 1919'da Amasya'ya teşrif etmesinde kendisini ilk karşılayanlar arasında bulunmuş ve onunla mülakat etmiştir.²⁶ 13 Haziran 1919'da Bâyezid Câmîi'nde Abdurrahman Kâmil Efendi'nin cuma vaazını dinleyen Mustafa Kemal Paşa'nın, "Eğer bu memlekette Abdurrahman Kâmil Efendi gibi on tane âlim olsaydı memleket bu hale düşmezdi" ifadesini söylediği aktarılmaktadır.²⁷ Abdurrahman Efendi zikredilen bu vaazda tebaaya Millî Mücadelenin ehemmiyetini anlatmıştır. Ardından Mustafa Kemal Paşa'yı cemaate takdim etmiş ve onunla ilgili takdir edici ifadeler serdetmiştir.²⁸ Bahsi geçen bu vaaz kentte muazzam bir tesir yaratmış ve ahaliyi Millî Mücadele'ye teşvik etme hususunda mühim bir rolü üstlenmiştir.²⁹ O dönemde teessüs eden Amasya Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin azaları arasında yer alan Abdurrahman Kâmil Efendi, elindeki altınları Kemal Paşa'ya vererek bu derneği müzaheret etmiştir.³⁰ Bu olay, Millî Mücadele tarihinde önemli bir husus olarak kaydedilmiştir.³¹ Abdurrahman Efendi'den 1920 yılında Zile'de patlak veren ayaklanmayı bastırması için oraya gitmesi istenmiş ama ihtiyar olması hasebiyle gidememiştir. Bununla birlikte vaazlarında isyancılara herhangi bir destek vermemeleri hususunda tebaayı tahzîr etmiştir.³²

²⁶ Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/-505.

²⁷ Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/505.

²⁸ Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/505.

²⁹ Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/505.

³⁰ Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/505.

³¹ Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/505.

³² Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/505.

İlmiyle amel eden Kâmil Efendi'nin matbu olmayan pek çok eseri olduğunu oğulları Mehmet Sabri Yetkin ve Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*'lerinde belirtmişlerdir.³³ Bu eserler şunlardır:

1. *Şerh-i Bostân*: Eser, Sâdi-i Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) Farsça olarak yazmış olduğu *Bostân* adlı eserinin Arapça şerhidir. 204 varaktan oluşmakla birlikte tamamlanamamış bir eserdir. Milli Kütüphanede 5672 numarayla kayıtlıdır.³⁴ Yanlışlıkla kataloglara yazar olarak Afyon müftüsü şeklinde kaydedilmiş olmasına rağmen eserin ilk sayfasında “Amasya Müftüsü Mecdîzâde Hâfız Abdurrahman Kâmil Efendi'nin eseridir” kaydı düşülmüştür.³⁵
2. *Terâcim-i Ahvâl*: Eser, Milli Kütüphanede 7952 numarada bulunmaktadır. Yirmi sekiz varaktan oluşan bu eser, “kâf” harfî ile başlayan âlimlerin yaşamlarını ele alan biyografik bir çalışmadır.³⁶
3. *Mir'âtü's-şüûni'l-hakâik*: Ahmed Hüsâmeddin Dâğıstânî'nin (ö.1925) *Mir'âtü's-Şuûn ve'l-Garâib* adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Bu eser Abdurrahman Yetkin'in oğlu Sabri Yetkin tarafından istinsah edilmiştir. Şahin'in özel kitaplığında yer alan bu eserde istikbalde ortaya çıkacak hadiseler ve ülkelerin karşı karşıya kalacakları facialar yetmiş bir maddede ele alınmıştır.³⁷
4. *Dîvânçe*: Eser, Milli Kütüphane Yazma Eserler Kütüphanesinde 89935 numarada tescillidir. Abdurrahman Efendi'nin Hicri 1302 yılında Gümüşlü Câmii'nde Beyzâvî Tefsiri'nden yaptığı dersler esnasındaki hislerini dile getirdiği bu eser, 98 sayfadan müteşekkildir. Eserde etik ve ahlakî mevzulara dair Türkçe ve Arapça beyitler ele alınmış ve metaforik aşktan lâhûtî aşka geçiş vetiresi işlenmiştir.³⁸
5. *Tebyînü'l-muğlakât ve'l-mühimmât min elfâzı'l-makâmât*: Eserin iki nüshası bulunmaktadır. Amasya Yazma Eserler Kütüphanesinde 1734 numarada mukayyet olan nüsha, 56 sayfadan oluşmaktadır. Kâmil Yetkin, eseri H. 1339 yılında hitama erdirmiştir. Eser, Ebû Muhammed el-Kâsım el-Harîrî'nin (ö. 516/1055) *Makâme* adını verdiği elli tane hikâyecikten oluşan eseri üzerine yazılmıştır.³⁹

³³ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 160; Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, 23.

³⁴ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsîri*, 28.

³⁵ Kurt, “Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)”, 485.

³⁶ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsîri*, 28-29.

³⁷ Şahin, “Abdurrahman Kâmil Yetkin”, 43/505.

³⁸ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsîri*, 28.

³⁹ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsîri*, 27.

Recep Orhan Özel, Amasya Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan nüsha ile Milli kütüphanede 927 numarada *Besâ'iru'l-kemâlât fî tercümeti'l-Makâmât* ve yine aynı kütüphanede 7592 numarada *Dibâce-i müfredât* adıyla mukayyet eserlerin aynı eser olduklarını ve eserin Abdurrahman Efendi tarafından alenen izah edilen isminin “*Tebyînü'l-muğlakât ve'l-mühimmât min elfâzı 'l-makâmât*” şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Ardından nüshalar içinde en kapsamlı olanının Milli Kütüphanede 7592 numarada yer alan ve 288 varaktan oluşan nüsha olduğunu beyân etmiştir.⁴⁰

6. *Nakdu'l-hâtır fî cilâi'n-nâzır*: Amasya Yazma Eserler Kütüphanesinde 1708/1 numarada mukayyet olan eser “Lisan” ve “kalem” nimetini izah ederek girizgâh yapmaktadır. Eserin 84 sayfadan müteşekkil olan ilk bölümü ahlâk ile alakalı, ikinci bölümü Hz. Peygamberin (as) mucizeleri ile ilgili bir risaleyi ihtiva etmektedir. Abdurrahman Efendi'nin ömrünün son demlerinde kaleme almış olduğu bu eseri 150 varaktır. Kâmil Efendi, ferağ kaydında H. 1356 yılında bu eseri hitama erdirdiğini ifade etmiştir. Ardından H. 1357 (M. 1938) yılında yazılmış olan ve Veysel Karânî'nin (ö. 37/657) kıssasını anlatan bir bölüme yer verilmiştir.⁴¹
7. *Mevâiz*: Milli Kütüphane Yazma Eser bölümünde 7956, 7970 ve 8579 numaralarda mukayyet olan bu eserde Abdurrahman Efendi'nin nasihate dair notları bulunmaktadır.⁴²
8. *Hâtırât-ı Abdurrahman Kâmil*: Kâmil Efendi'nin 1903'te kaleme almış olduğu 33 varaklık bu eser, Kâmil Şahin'in özel kitaplığında bulunmaktadır.⁴³
9. *Yasin Sûresi tefsiri*: Milli Kütüphane 2782 numarada kayıtlı olan bu eser genellikle muhtelif tefsirlerden alınan notlardan müteşekkildir. Eser, 160 sayfadan oluşmakla birlikte eksiktir.⁴⁴
10. *Şerhu ziyâdetü'l-mer'*: Ebû'l-Feth el-Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye* diye de meşhur olan kasîdesine Arap dili ile yazılmış bir şerhtir. Şahin'in beyân ettiğine göre

⁴⁰ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsiri*, 27-28.

⁴¹ Özel, “Amasya’da Bir İlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö. 1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö. 1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö. 1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö. 1959)”, 51.

⁴² Özel, “Amasya’da Bir İlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö. 1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö. 1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö. 1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö. 1959)”, 53.

⁴³ Şahin, “Abdurrahman Kâmil Yetkin”, 43/505.

⁴⁴ Abdurrahman Kâmil Yetkin’in şahsi evrakı. Özel, “Amasya’da Bir İlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö. 1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö. 1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö. 1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö. 1959)”, 53.

Abdurrahman Efendi bu eseri 1904'te yazmıştır. Eser, *Hâtîrât-ı Abdurrahman Kâmil* adlı eserin (vr. 29b-31b) varakları içinde bulunmaktadır.⁴⁵

11. *Tefsîr*: Özel, Kâmil Yetkin'in *Terceme-i hâl*'inde, Lokman Sûresinin başı, Furkan Sûresinin sonu, Fecr Sûresi, Beled Sûresi, Leyl Sûresi, "innellâhe ye'muruküm..." âyetine dair bir tefsirinden bahsedildiğini ve bu eserin Sabri Yetkin tarafından istinsah edildiğini ifade etmiştir. Milli Kütüphanede 06 Mil Yz A 8579/1-11 numaralı yazmalardaki notlar genellikle Arapça olarak yazılmış tefsir notlarıdır. 06 Mil Yz A 8579/10 numaralı yazma ise bazı kısa sûrelerin tefsirlerini ihtiva etmektedir.⁴⁶
12. *Şerh-i Kasîdetu Bânet Suâd*: Eser, 06 Mil Yz A 7966 demirbaş numarasıyla Milli Kütüphanede kayıtlıdır. Rika hattı ile yazılmıştır. 28 varaktan oluşmaktadır. Ka'b b. Züheyr'in (ö. 26/646) *Kasîde-i Bürde* olarak meşhur olan eseri üzerine yazılan Arapça bir şerhtir.⁴⁷

1.1.2.2. Annesi Emine Yetkin

Asıl ismi Mehmet olmakla birlikte Anaç Hoca⁴⁸ diye bilinen âlimin kızı⁴⁹ olan Emine Hanım (d.1279/1863), H. 1300 (M. 1882-1883) yılında Abdurrahman Kâmil Efendi ile evlenmiştir.⁵⁰ Osman Fevzi Olcay (ö.1973) Emine Hanım'ın annesinin kardeşi olduğunu belirtmiş ve onu âbide, zâhîde fevkalade bir hanım olarak nitelemiştir.⁵¹

Abdurrahman Kâmil'in vefâtı üzerine Emine Hanım çok üzölmüş ve 3 Recep 1361 (M. 17.07.1942) tarihinde dâr-ı bekâyâ irtihal etmiştir. Naaşı Şamlar Mezarlığında Abdurrahman Kâmil'in kabrinin yan tarafına medfun olmuştur.⁵²

⁴⁵ Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/505.

⁴⁶ Özel, "Amasya'da Bir İlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö. 1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö. 1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö. 1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö. 1959)", 53.

⁴⁷ Amasya Müftüsü Kâmil Efendi, *Şerh-i Kasîdetu Ba'net Su'âd*, Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 7966, 28 vr.

⁴⁸ Anaç Hoca, Amasya'nın Taşova ilçesinin Bedevi köyünün halkındandır. Amasya'ya gelip asrının âlimlerinden tahsilini tamamlamış ve daha sonra eğitim ve öğretimle uğraşmıştır. Şîrvânî-zâde Sadrâzam Mehmet Rüştü Paşa'nın hocasıdır. H. 1309 (M. 1891-1892) yılında Amasya'da vefât edip Pir İlyas türbesine defnedilmiştir. Olcay, *Amasya Ünlüleri*, Haz. Turan Böcekci, 21.

⁴⁹ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 159. Abdurrahman Kâmil Yetkin, *Şahsi evrak*.

⁵⁰ Özel, "Amasya'da Bir Âlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö.1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö.1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö.1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö.1959)", 46.

⁵¹ Osman Fevzi Olcay, *Amasya Hatıraları "Bildiklerim-Gördüklerim-İşittiklerim İle Amasya"* Sad. Turan Böcekçi-Mehmet Hicabi Seçkiner (Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2009) 80.

⁵² Mehmet Sabri Yetkin, *Kefe-i Sabrî*, s. 34.

1.1.2.3. Amcası Hâfız Sâdık Efendi

Sâdık Efendi, Amasya’da kıraat ilminin büyük üstatlarından olan değerli bir âlimdir. Ahlâkî meziyetleri gerçekten övülmeye değer, faziletli, alçak gönüllü, iffetli, kibar, hoş sohbet bir âlim olarak değerlendirilmektedir. Kıraat ilminde pek çok hâfız yetiştirmiş ve icâzet vererek mezun etmiştir. Olcay, Sâdık Efendi’nin 1913 senesinde vefât edip aile kabristanlığına defnedildiğine bizzat şahit olduğunu ifade etmektedir.⁵³ Lakin Emrî Yetkin, amcasının 1249/1834 yılında doğup 1321/1905 yılında vefât ettiğini ve bu yılda ulemâ-i kirâmdan bir grubun ahirete göç etmesi nedeniyle Kapancızâde Hâfız Şerif Efendi’nin bu yılı “âmu’l-huzn” diye isimlendirdiğini belirtmektedir.⁵⁴

Olcay bu zâtın Çevikçe Mektebi’nin ikinci muallimi Mörekli Ahmet Hafız Efendi’den Kur’ân-ı Kerîm dersi aldığını söylemektedir.⁵⁵ Songül Keçeci Kurt’un Abdurrahman Kâmil’in torunlarından olan Kâmil Yetkin’in 2000 yılında ailesi için hazırladığı “Merhaba İki Asır” adlı notlardan aldığı bilgilere göre Hâfız Sâdık yıllarca Mehmet Paşa Medresesi’nde ders vermiştir. Hacı Sâdık Efendi’nin Hafız Raik, Halile, Münife, Nemir adlarında çocukları vardır.⁵⁶

Bir âlimin edindiği bilgileri kendinden sonra gelenlere yazılı olarak bırakması kadar doğal bir şey yoktur. Dolayısıyla Sâdık Efendi, manzûm pek çok muammâ⁵⁷ yazmıştır. Lakin Ahmet Emrî Yetkin bunlara ulaşamadığını beyân etmektedir.⁵⁸

1.1.2.4. Kardeşleri

1.1.2.4.1. Ahmet Emrî Yetkin

Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*’inde isminin Ahmet, mahlasının Emrî, şöhretinin Mecdîzâde, soyadının Yetkin, babasının Abdurrahman Kâmil Efendi, dedesinin Ahmed

⁵³ Olcay, *Amasya Ünlüleri*, Haz. Turan Böcekci, 83.

⁵⁴ Ahmet Emrî Yetkin, *Şahsi evrak*.

⁵⁵ Olcay, *Amasya Hâtıraları “Bildiklerim-Gördüklerim-İştittiklerim İle Amasya”*, Sad. Turan Böcekçi-Mehmet Hicabi Seçkiner, 44-46.

⁵⁶ Kurt, “Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)”, 481.

⁵⁷ Mesaj gizleme ve çözme yöntemleriyle klasik Arap, Fars ve Türk şiirinde içine isim gizlenmiş beyit ve kıtaları ifade eden bir terimdir. Bkz. İsmail Durmuş, “Muamma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/320-322; Mehmet Ali Yekta Saraç, “Muamma” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/322-323.

⁵⁸ Ahmet Emrî Yetkin, *Şahsi evrak*.

Rifat Efendi, doğum tarihinin de Hicri 1304 yılının 18 Cümâde'l-ülâ (M. 12 Şubat 1887) Cuma gecesi olduğunu ifade etmektedir.⁵⁹

Keçeci Kurt, Ahmet Emrî Yetkin'in Huriye Hanım ile evlendiğini ancak çocuklarının olmadığını ifade etmektedir.⁶⁰

Emrî, ilk olarak Mekteb-i İbtidâî'de Hacı Ömerzâde Muhammed Şükrî Efendi'den eğitim almıştır ve bu mektepten 4 Temmuz 1315/16 Temmuz 1899 tarihinde Şehâdetnâme alarak Rüşdiye Mektebi'ne kaydolmuştur. Rüşdiye Mektebi'ne iki buçuk yıl kadar gittikten sonra eğitimini tamamlamadan buradan ayrılmıştır. Ardından Abdurrahman Kâmil Efendi'nin müderris olduğu Bekir Paşa Medresesi'ne girmiştir. Bu medreseden de 9 Rebîü'l-evvel 1326/11 Nisan 1908 tarihinde icâzetnâme alarak mezun olmuştur.⁶¹

Amcası Hâfız Mustafa Sâdık Efendi'nin okuttuğu derslere devam eden Ahmet Emrî, Amasya'nın tanınmış simalarından, "hallâl-i müşkilât" olarak tanınan Köprülü Mustafa

⁵⁹ Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, s. 1. Songül Keçeci Kurt ve Yakup Şafak tarafından Emrî'nin 1886 yılında doğduğu ifade edilmiştir. Kurt, "Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)", 482; Yakup Şafak, "Şâir Emrî'nin Bir Mektubu ve İki Manzumesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 1/6 (1999), 321-329. Ahmet Emrî'nin talebelerinden merhum Muammer Ülker (ö.2017) ise Ahmet Emrî'nin isim ve mahlasının ebced hesabıyla 1886-87 yılını gösterdiğini beyân etmektedir. Muammer Ülker, "Ahmet Emrî Yetkin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/505-506. Lakin bu konuda Ahmet Emrî'nin yazmış olduğu *Terceme-i hâl*'inde ifade ettiği tarihi esas almak daha isabetli olacaktır.

⁶⁰ Kurt, "Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)", 482.

⁶¹ Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, s. 1-2.

Tevfik Efendi (ö.1931)⁶² ile Köprülü Ârif Fâzıl Efendi'den⁶³ dersler almıştır.⁶⁴ Amasya ulemâsından Kapancızâde Hâfız Şerif Efendi'den (ö.1939)⁶⁵ Ferâiz ilmini okumuş ve 29 Şaban 1324/ 18 Ekim 1906 tarihinde icâzetnâme almaya muvaffak olmuştur.⁶⁶ 24 Recep 1329/ 21 Temmuz 1911 tarihinde ise ders-i âm ehliyetnâmesi ve 20 Haziran 1325/ 3 Temmuz 1909 tarihinde ise Amasya'da açılan Dârü'l-muallimîn'den şehâdetnâme almıştır.⁶⁷

Ahmet Emrî Yetkin, 24 Teşrîn-i sâni 1325/ 7 Aralık 1909 tarihinde Mekteb-i İbtidâî'de ikinci muallimlik vazifesini üstlenmiştir. Burada yaklaşık beş yıl muallimlik görevini yaptıktan sonra 10 Teşrîn-i sâni 1330/ 23 Kasım 1914 tarihinde istifa ederek Amasya Şer'îyye Mahkemesi üçüncü kâtipliğine tayin olmuştur. Bir müddet mahkeme kâtipliği vazifesi yaptıktan sonra 1 Teşrîn-i sâni 1331/ 14 Kasım 1915 tarihinde Dârü'l-hilâfe Medresesi'nde Türkçe ve Kitâbet muallimliği görevine tayin edilmiştir. Bu tarihten 20

⁶² Köprü kasabasından Semercioğlu Hüseyin bin Mehmed'in oğludur. 1278 yılında doğmuştur. Köprü'de Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmiştir. Daha sonra Amasya'ya gelip Bâyezid medresesinde ikâmet etmiş ve Harputî Ali Efendi'nin halka-i tedrisine katılmıştır. Mîr Hasan Efendi'den ders aldıktan sonra Ali Efendi'den icâzet almıştır. Ardından Köprü'ye gidip Orta Câmi-i şerifte tedrise başlamıştır. Fakat ilmine karşı umduğu hürmeti göremediğinden Amasya'ya geri dönerek Sultân Bâyezid Câmi-i şerifinin sağ cenâhında sabah ve ikindi tedrisâtına devam etmiştir. Bu esnada kendisinin ulûm ve fezâilde adîli olan Mecdî-zâde Hâfız Abdurrahman Kâmil Efendi de Gümüşlüzâde Câmi-i şerifinde sabah ve ikindi tedrisâtına devam etmiştir. 1313'de kendisinden istifâdeye kavuşan talebesinin birinci kâfilesine icâzet vermiştir. 1331'de adîli olan Hâfız Kâmil Efendi'nin azliyle yerine Amasya müftüsü olmuştur. 1338'de ilâmât-ı şerîyye müdürü, 1341'de Ankara'daki Umûr-ı Şerîyye vekâletinde Heyet-i İftâiye azâsı olarak Ankara'ya gitmiştir. Daha sonra Diyânet işleri riyâsetinde heyet-i müşâvere azâsı olmuştur. 1349 senesi zi-l-hicce ayının yirmi üçüncü pazartesi günü akşamı (Milâdî 11 Mayıs 1931) Amasya'da vefât etmiştir. Köprülü Mustafa Tevfik Efendi'nin pek çok eseri vardır. Hakayıkü'l-Beyân Şerhi, Ali Kuşî'nin Vaz'îye şerhinin Şerhi, 'Arûzdan Endülüsiye Şerhi, Usûl-ı Hadis'den Birgüvî'nin Risâlesi Şerhinin Haşiyesi ve Münâzaradan Takrîr-i Kavânin Şerhi bu eserlerden sadece birkaçıdır. Bkz. Abdîzâde Hüseyin Hüsameddîn Yasar, *Amasya Tarihi*, Amasya Belediyesi Kütüphanesi, 8/132-137.

⁶³ 1865 yılında Amasya'da doğmuştur. Köprü kasabasından Şerif Mustafa Ağa'nın oğludur. Amasya'da Saraçhane Medresesi'nde Gürcü Hacı Eyyûb (ö. 1919), Abdurrahman Kâmil Efendi ve Köprülü Mustafa Tevfik Efendi'den dersler almıştır. 1889 yılında İstanbul'a giderek Fatih Câmiî'nde Ödemişli Mustafa Fehmi Efendi'den (ö. 1912) dersler almış, 1896 yılında hukuk fakültesinden mezun olmuş ve Fatih Câmiî'nde ders vermeye başlamıştır. 1910 yılında yapılan seçimlerde Amasya mebusu olmuştur. Meclis-i Mebûsan'da birinci ve ikinci Arzuhal Encümeni Reisliğinde bulunmuştur. 25 Kasım 1922 Cuma gecesi vefât etmiştir. Bkz. Yasar, *Amasya Tarihi*, 11/378-380; 1/256.

⁶⁴ Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, s. 2-4.

⁶⁵ Kapancı-zâde Ahmet Kâmil Efendi'nin oğlu olan Hâfız Şerif Efendi, Amasya'nın eski Kethüda Mahallesi'nde 1283(1866/67) tarihinde tevellüt etmiştir. 8 yaşında hâfız olduktan sonra medreseye kaydolmuş ve ilk tahsilini Amasya'da bitirmiştir. Daha sonra İstanbul'a giderek Alemharane Medresesi'ne kayıt yaptırmıştır. Asrının tanınmış âlimlerinden Kazasker Tokâd-i zâde Ahmet Şâkir Efendi'nin dersine devam ederek zamanında okutulan bütün derslerini üstadından bitirmiş ve 1319 (1901/02) tarihinde icâzet almıştır. Hâfız Şerif Efendi'nin eseri yoktur. Fakat ferâiz ilminde tanınmış bir şahsiyettir. Astronomi alanında da vukufiyeti olup irtifa ve zaman belirlemede mütehassıdır. Ecdadı tarafından yaptırılan II. Bâyezid Câmi-i şerifi bahçesinde medrese karşısındaki muvakkithane'de muvakkit olup burada ferâiz dersi okutmuştur. Hâfız Şerif Efendi gayet hoş sohbet, latifeci, çok temiz ahlaklı bir zât olarak nitelendirilmektedir. Hayatının son demlerinde böbreklerinden rahatsız olup Miladi 1939 tarihinde 73 yaşında vefât etmiş, cenaze namazı Amasya müftüsü Abdurrahman Kâmil Efendi tarafından kıldırıldıktan sonra aile makberesi olan Memi Dede Kabristanlığı'na defnedilmiştir. Bkz. Olcay, *Amasya Ünlüleri*, Haz. Turan Böcekci, 90.

⁶⁶ Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, s. 4.

⁶⁷ Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, s. 4.

Teşrîn-i sâni 1341/ 20 Kasım 1925 tarihine kadar Dârü'l-hilâfe Medresesi ve İmam-Hatip Mektebi'nde çeşitli dersler okutmuştur.⁶⁸

Emrî Yetkin, 27 Mart 1926 tarihinden 31 Mayıs 1927 tarihine kadar Amasya'da tahakkuk birinci kısım kâtipliği, 1927 yılından 31 Mayıs 1930 tarihine kadar nâfia ambar memurluğu görevlerini yapmıştır. Ahmet Emrî, bu görevlerden sonra 1930-1942 yılları arasında nâfia amele kâtipliği görevlerinde bulunmuştur.⁶⁹ Emrî, *Terceme-i hâl*'inde 20 Haziran 1942 günü nâfia amele kâtipliği görevinden emekli olduğunu açıklamaktadır.⁷⁰

Olca, Ahmet Emrî Yetkin'in 24 Şubat 1974 tarihinde Amasya'da vefât ettiğini söylerken,⁷¹ Muammer Ülker, Ahmet Emrî'nin 4 Mayıs 1974 günü vefât ettiğini ifade etmektedir.⁷² Emrî'nin cenazesi, bugün Amasya Suluova yolu üzerinde yer alan Tekirdede mezarlığına defnedilmiştir.⁷³

Ahmet Emrî Yetkin'in talebesi olan Ülker, Ahmet Emrî'nin vefât haberini Amasya Belediye Başkanı'ndan öğrendiği sırada yanında Mehmet Çavuşoğlu'nun (ö.1987) da bulunduğunu ve Çavuşoğlu'nun gıyaben tanıdığı bu büyük ilim adamının kaybından çok müteessir olduğunu beyân etmiştir. Ardından Çavuşoğlu'nun, Emrî için bir şiir yazdığını ve bu şiirin Ali Nihat Tarlan'ın (ö.1978) talebelerinden Hattat Ali Alparslan tarafından talik hat ile yazıldıktan sonra mermerden bir mezar taşına hakettirilerek Amasya'ya gönderildiğini ifade etmektedir.⁷⁴

Ahmet Emrî Yetkin, başta Ahmet Remzi Akyürek (1872-1944) olmak üzere Cenâb Muhittin Kozanoğlu (ö.1944), Ahmed Hamdi Akseki (ö.1951), İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1871-1957), Bekir Sıdkı Sencer (ö.1963), Ömer Nasûhî Bilmen (ö.1971), Ali Nihat Tarlan (ö. 1978), Hasan Eşref Ertekin (ö. 1979), Süheyl Ünver (ö.1986) Mustafa Asım Köksal (ö.1998) ve Lütfü Doğan (ö.2018) gibi dönemin mühim şahsiyetleri ile görüşmüş veya mektuplaşmıştır.⁷⁵

⁶⁸ Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, s. 1.

⁶⁹ Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, s. 2-6.

⁷⁰ Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, s. 25. Muammer Ülker ise Ahmet Emrî'nin 1943 yılında nâfia amele kâtipliğinden emekli olduğunu beyân etmektedir. Ülker, "Ahmet Emrî Yetkin", 43/505.

⁷¹ Olca, *Amasya Ünlüleri*, Haz. Turan Böcekci, 13.

⁷² Ülker, "Ahmet Emrî Yetkin", 43/505.

⁷³ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsîri*, 37.

⁷⁴ Muammer Ülker, "Aziz Dostum Mehmed Çavuşoğlu", *Osmanlı Araştırmaları* 25/25 (01 Haziran 2005), 50-56.

⁷⁵ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsîri*, 36.

Emrî Yetkin de babası gibi pek çok eser kaleme almıştır. Onun eserleri şu şekilde sıralanabilir:

1. *Terceme-i hâl*: Amasya Belediyesi Kütüphanesi'nde bulunan bu yazma eser, Ahmet Emrî Yetkin'in yazmış olduğu otobiyografisi olup 34 sayfadan oluşmaktadır.⁷⁶
2. *Tuhfetü'l-ihvân*: Raşit Çavuşoğlu'nun tespitlerine göre, Ahmet Emrî Yetkin'in Arapça olarak kaleme aldığı üç kasîdeden oluşan bu eser 1375/1956 yılında Kahire/Mısır'da Matbaatü's-saâde isimli matbaada basılmıştır. Eserin Mısır'da basılan nüshasında başlık, celî harflerle “*Tuhfetü'l-ihvân*” ve devamında normal büyüklükteki harflerle “fihâ Na'tü Rasûlinâ Muhammedin Aleyhi's-salâtü ve's-selâm” şeklinde yazılmıştır. Müellifin ismi de “Min Nazmi'l-fakîri ila'llâhi'l-kadîri Ahmed Emrî Yetkîn Nasarahu'llâhu'l-mu'în” şeklinde harekelenmiştir. Sekiz sayfa olan eserde üç farklı Arapça kasîde bulunmaktadır. Birinci kasîde, “Na'tü Rasûlinâ Muhammedin Aleyhi salavâtu'llâhi'l-meliki'l-allâm” başlığıyla 34 beyitlik bir na'ttır. İkinci kasîdenin başlığı “el-Kasîdetü'r-râikatü fi'l-mevâizi'llâsikati li'n-nâzımı'l-mezkûr” şeklinde olup 44 beyitten oluşmaktadır. Üçüncü kasîde ise 26 beyitten ibarettir ve “el-Kasîdetü'n-nâtikatü 'an ahvâli's-sâbikati li'n-nâzımı'l-mezkûri” başlığını taşımaktadır.⁷⁷
3. *Sübha-i Emrî*: Eser, mesnevî nazım şekliyle 99 beyitten oluşmakla birlikte kendi içerisinde farklı konularla birbirinden ayrılmaktadır. Eserin yeni harflerle yapılan baskısında “Mukaddime” ile başlayan bölümü 1-14. beyitleri kapsamaktadır. “Münâcât-ı Be-Dergâh-ı Kâdi'l-Hâcât” başlığıyla yazılan bölüm, 15-25. beyitleri, “Na't-ı Seyyidi'l-Enâm Aleyhi's-salâtü ve's-selâm” başlığı altındaki bölüm 26-44. beyitleri kapsamaktadır. 45-58. beyitler arasında “Kur'ân-ı Kerîm” konusu işlenmektedir. 59-67. beyitler arasında “Dîn-i İslâm” başlığı altında İslâm Dîn'i övülmektedir. 68-99. beyitler arasında ise “Tahâret-i Kalb” başlığı altında kalp temizliği konusu ele alınmaktadır.⁷⁸ Ömer Nasuhi Bilmen ve İbnülemin Mahmud Kemal bu esere kısa birer takriz yazmıştır.⁷⁹

⁷⁶ Ahmet Emrî Yetkin, *Terceme-i hâl*, s. 27; Osman Köse (ed.), *İlkçağlardan Modern Döneme Tarihten İzler*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018), 501-502.

⁷⁷ Köse, *İlkçağlardan Modern Döneme Tarihten İzler*, 502-503.

⁷⁸ Köse, *İlkçağlardan Modern Döneme Tarihten İzler*, 500.

⁷⁹ Ülker, “Ahmet Emrî Yetkin”, 43/505.

4. *İbrete Sâik Bir Nazm-ı Râik*: Ahmet Emrî'nin 23 beyitlik bir manzûmesidir. Ahmet Remzi Akyürek 23 beyitlik bu manzûmeyi taştîr etmiştir.⁸⁰ Hasibe Mazıoğlu (1922-2013), Akyürek'in 23 kıta ile taştîr ettiği bu manzûmeyi yayınlamıştır.⁸¹
5. *Gül-i Sad-berg*: Ülker'in ifadelerine göre bu eser 104 beyitten müteşekkil olan Farsça bir manzûmedir.⁸²
6. *Nağâmatü'l-'anâdil fî Riyâzı Emsileti'l-'Avâmil*: İmam Birgivî'nin (ö. 981/1573) nahiv ilmine dair “*el-Avâmil*” adlı eserinde verdiği misallerin mufasssal şerhidir.⁸³
7. *Müntehabât*: Ülker'in ifadelerine göre Ahmet Emrî'nin hikmet ve nasihat hususunda bir araya getirdiği 100 beyit ve izahlarından ibaret olan bir eserdir.⁸⁴
8. *Mecmau'l-elkâb ve semerâtü'l-mesâî*: 100 kadar lakabın izahına ve lakap sahiplerinin öz geçmişine dair bir eserdir. Alfabetik olarak yazılmıştır ve 367 sayfadan oluşmaktadır.⁸⁵
9. *Hizânetü'l-cevâhir*: Hz. Ali'ye (ö. 40/661) ait 100 hikmetli söz ve izahıdır.⁸⁶
10. *Kelimâtü'l-ekâbir*: 100 İslâm'ın önde gelen şahsiyetlerinin sözleriyle bunların izahına ve bahsedilen şahsiyetlerin öz geçmişini ihtiva eden bir eserdir.⁸⁷
11. *Tuhfe-i Emrî*: Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) münâcâtının mensûr ve manzûm tercümesidir.⁸⁸ Özel'in incelemelerine göre bu eserin 46 sayfadan oluşan bir nüshası ve bir de bu eser için yazılmış olan ifade-i manzûmesi vardır.⁸⁹
12. *Mektupları*: Ahmet Emrî Yetkin'in Amasya Bâyezid Yazma Eser Kütüphanesi'nde 108 sayfa ve Amasya Belediyesi Kütüphanesi'nde de bu hacme yakın muhtelif âlim, şâir ve entelektüellere ilmî lazımlerle yazdığı mektupları bulunmaktadır.⁹⁰
13. *Şerh-i münâcât*: On dokuz beyit ve bunların özet izahlarından ibaret olan bir eserdir ve on sayfadan müteşekkildir.⁹¹

⁸⁰ Ülker, “Ahmet Emrî Yetkin”, 43/505.

⁸¹ Köse, *İlkçağlardan Modern Döneme Tarihten İzler*, 502-503.

⁸² Ülker, “Ahmet Emrî Yetkin”, 43:505. Recep Orhan Özel ise yüz beyitten teşekkül olduğunu beyân etmiştir. Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsîri*, 39.

⁸³ Ülker, “Ahmet Emrî Yetkin”, 43/505.

⁸⁴ Ülker, “Ahmet Emrî Yetkin”, 43/505.

⁸⁵ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsîri*, 39.

⁸⁶ Ülker, “Ahmet Emrî Yetkin”, 43/505.

⁸⁷ Ülker, “Ahmet Emrî Yetkin”, 43/505.

⁸⁸ Ülker, “Ahmet Emrî Yetkin”, 43/505.

⁸⁹ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsîri*, 40.

⁹⁰ Köse, *İlkçağlardan Modern Döneme Tarihten İzler*, 505-507; Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsîri*, 40-41.

⁹¹ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsîri*, 40.

14. *Mecmûa-i Eş'âr-ı Emrî Yetkin*: Ülker, bu defterin 244 sayfalık nüshasının Amasya Bâyezid Kütüphanesi'nde bulunduğunu ifade etmiştir.⁹²

15. *Nazîre*: Ayaşlı Muhlis Esad Paşa'nın (1780/1851) gazel-i meşhurlarına nazîredir.⁹³

Özel, araştırmaları sonucunda Emrî Yetkin'in dini terimler üzerinde de bir çalışmasının olduğunu ama sadece 128-193 sayfaları arasında mim maddelerini içeren bölümüne ulaşıldığını ifade etmektedir.⁹⁴

1.1.2.4.2. Mustafa Niyazi Yetkin (1891-1959)

Mustafa Yetkin, 1307/1891 yılında dünyaya gelmiştir.⁹⁵ Babası Kâmil Efendi ve amcası Sâdık Efendi'den ders alarak hıfzını tamamlamıştır. Abdurrahman Efendi'den Arapça, ferâiz ilmi ve hadis usulü dersleri almıştır. Gümüşlü Câmîi önündeki medresede yıllarca ders vermiş, Daşhan Mescidi'nde fahri olarak görev yapmış ve Gümüşlü Câmîi'nde Amasya merkez vaizi olarak yaklaşık 33 yıl hizmet etmiştir. Hatunya Câmîi imamı Aziz Hâfız'ın kızı Fatma Zehra ile evlenmiş ve bu evlilikten 2 erkek 2 kız çocuğu dünyaya gelmiştir.⁹⁶ Mustafa Niyazi'nin çocuklarının isimleri, Cûdî, Şem'î, Sâmiye ve Nâile'dir.⁹⁷ Mustafa Niyazi 10.06.1959 yılı Çarşamba günü vefât etmiş ve Şamlar Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁹⁸

Özel, Mustafa Niyazi'nin herhangi bir eserine rastlamamakla beraber Amasya Belediyesi Kütüphanesi'nde Mustafa Niyazi'nin vaaz notlarını içeren bir defter bulunduğunu belirtmektedir.⁹⁹

⁹² Ülker, "Ahmet Emrî Yetkin", 43/505. Recep Orhan Özel ise araştırmaları neticesinde bu esere ulaşamadığını beyân etmiştir. Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 40.

⁹³ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 40.

⁹⁴ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 41.

⁹⁵ Abdurrahman Kâmil Efendi'nin DİB Sicil Arşivi; Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 42.

⁹⁶ Kurt, "Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)", 483.

⁹⁷ Kurt, "Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)", 484.

⁹⁸ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 42.

⁹⁹ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 42.

1.1.2.4.3. Fatma Zehra Yetkin

Abdurrahman Kâmil'in Fatma Zehra isminde bir de kızı vardır. Abdurrahman Kâmil Efendi, Fatma Zehra'nın H.1313 yılında doğduğunu ve 19 Nisan 1328 tarihinde vefât ettiğini zikretmektedir.¹⁰⁰ Keçeci Kurt'un Abdurrahman Kâmil Yetkin'in torunu Kâmil Yetkin'den öğrendiği bilgilere göre bu hanımefendi 18 yaşında tüberküloz hastalığı nedeniyle hayatını kaybetmiştir.¹⁰¹

1.1.2.5. Eşi ve Evlatları

Keçeci Kurt, Sabri Yetkin'in Selimoğlu Hasan Efendi'nin kızı Sahure Hanım ile evlendiğini ve bu evlilikten bir erkek üç kız evladı dünyaya geldiğini beyân etmektedir.¹⁰² Sabri Yetkin'in kızlarının isimleri Câhide, Mâcide ve Sâcide'dir. Oğlunun ismi ise Mehmet Nâfiz'dir.¹⁰³

1.1.3. Eğitim Hayatı ve İlmi Şahsiyeti

İlimle iştigal eden bir aileye mensup olması Mehmet Sabri Yetkin'in eğitiminde büyük bir rol oynamıştır. Dedeleri, babası, amcası, kardeşleri Emrî ve Mustafa hem ilimle meşgul olmuşlar hem de ilimle amel etmişlerdir. Sabri Yetkin de tıpkı onlar gibi ömrünü ilim ve irfana hasreden bir şahsiyettir. Sadece dînî ilimlerde değil tabîî ve müspet ilimlerde de büyük bir başarı gösteren Sabri Yetkin'in Arap ve Fars dilini de yetkin bir şekilde bildiğini eserlerinde görmek mümkündür. Tatil dönemlerinde ve hasta olduğu zamanlarda dahi ilimle iştigal etmiştir ve pek çok âlimden ders almıştır. Müderrisliğe atanınca da ilmini tevarüs ettirecek talebeler yetiştirmiştir. Eğitim-öğretim hayatının haricinde başka memuriyetlerde de bulunmuş olan Sabri Yetkin hiçbir zaman ilimden uzak durmamıştır.

Mehmet Sabri Yetkin, *Terceme-i hâl*'inde ilk olarak Ayşe Hâtun Sıbyan Mektebi'ne girdiğini ve bir yıl kadar bu mektebe devam ettikten sonra 1310/1894 tarihinde Çöplüce

¹⁰⁰ Abdurrahman Kâmil Yetkin, *DİB Sicil Arşivi*.

¹⁰¹ Kurt, "Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)", 483.

¹⁰² Kurt, "Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)", 482.

¹⁰³ Kurt, "Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)", 484.

İbtidâî Mektebi'ne dahil olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁴ Yine *Terceme-i hâl*'inde Çöplüce İbtidâî Mektebi'nden 1313/1897 şehadetnâme alarak mezun olduğunu ve aynı sene Amasya İdâdî Mülkîsi'ne kayıt olduğunu açıklamaktadır. Çöplüce İbtidâî Mektebi'nden aldığı şehadetnâme şöyledir:¹⁰⁵

Tablo 3. Mehmet Sabri'nin Çöplüce İbtidâî Mektebi'nden Aldığı Şehadetnâme

MEÂRİF-İ UMÛMÎYYE NEZÂRET-İ CELÎLESİ AMASYA MEKÂTİB-İ İBTİDÂÎYYE ŞEHÂDETNÂMESİ									
Yekün: 97									
Tilâvet- i Kur'ân- ı Kerîm	Tecvîd	İlm-i Hâl	Sarf-ı Osmânî	İmlâ	Kıraat	Hisâb	Coğrafya- yi Osmânî	Hat	Târih-i Osmânî
9	10	10	10	10	9	10	10	9	10
Amasya'da vâkî Çöplüce ibtidâî mektebi şâkirdânından Kâmil Efendizâde Mehmed Sabri Efendi marifet-i âcizânemizle bi'l-imtihân bâlâda gösterilen numaraları kazanmıştır. 17 Temmuz 1313.									
Muallimîn					Mümeyyizîn				
Seyyid Mehmed Kâmilî					Salih Sabrî				
Seyyid Mehmed Şâkir					Abdurrahman Kâmil				
Seyyid Osman Nûrî					Osman Remzî				
Seyyid Mehmed Emîn									
Seyyid Mustafa									
Mûmâ ileyhine bervech-i bâlâ kazandığı numaraların mecmuu 97 adede bâliğ olmakla ikinci derecede itibarıyla işbu şehâdetnâme i'tâ kılınmıştır. Saferu'l-hayr 1315/ 17 Temmuz 1313.									
Kâtib Meârifi		Âzâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ			Vekil-i Reis-i meârif
Ali Rıza		Seyyid Osman Remzi	Nâzım	-	Seyyid Mehmed Nûrî			Seyyid Ahmed Hulûsî	

Beş yıl Amasya İdâdî Mülkîsi'nde eğitim gördükten sonra 1318/1902 yılında üstün başarı sağlayarak aldığı şehadetname ile ilim tahsilini tamamlamıştır.¹⁰⁶ 16 yaşındayken almış olduğu bu şehadetnâme şu şekildedir:¹⁰⁷

Tablo 4. Mehmet Sabri Yetkin'in Amasya İdâdî Mülkîsi'nden Aldığı Şehadetnâme

¹⁰⁴ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 161.

¹⁰⁵ Mehmet Sabri Yetkin, *Sicil Arşivi*.

¹⁰⁶ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 161.

¹⁰⁷ Mehmet Sabri Yetkin, *Sicil Arşivi*.

DEVLET-İ ALİYYE-İ OSMÂNİYYE MEÂRİF-İ UMÛMİYYE NEZÂRETİ AMASYA MEKTEB-İ İDÂDÎ MÜLKÎ ŞEHÂDET NÂMESİ					
İsmi, Künyesi	Mahallü Vilâdeti	Târîh-i tevellüdü	Sinni	Mezhebi	Tabiatı
Müftü Hâfız Kâmil Efendi Mahdumu Mehmet Sabri Efendi	Amasya	1302	16	İslam	Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye
Kur'ân-ı Kerim ve Ulûm-ı Dîniyye			Aliyyü'l-a'lâ		
İlm-i ahlâk			A'lâ		
Arabî (Sarf-Nahiv-Nutk)			Aliyyü'l-a'lâ		
Fârisî (Kavâid-i Gülistan)			Aliyyü'l-a'lâ		
Türkçe (Kavâid, Kitâbet)			Aliyyü'l-a'lâ		
Fransızca (Kıraat, Kavâid)			Karîb a'lâ		
Coğrafya-î umûmî			Karîb a'lâ		
Târîh-i umûmî			A'lâ		
Hıfzıssıhha			Vasat		
İlm-i eşyâ			Karîb a'lâ		
Hisâb-ı amelî ve nazarî			Karîb a'lâ		
Hendese-i Hattıyye ve Sathıyye			A'lâ		
Cebr-i Âdî			Aliyyü'l-a'lâ		
Usûl Defteri			A'lâ		
Hüsn-i Hat			A'lâ		
Resim			A'lâ		
Hüsn-i hal ve hareket			10		
Müftü Hâfız Kâmil Efendi-zâde Mehmet Sabri Efendi, Amasya Mekteb-i idâdî Mülkiyesinde tedrîs-i meşrut olup, bâlâda ta'dat olunan ulûm ve fûnûnu bi't-tahsîl her sene-i tedrîsiyye nihâyetinde komisyon-ı mahsûs marifetiyle icrâ olunan imtihanlarda her fennin hizâsında gösterilen derecâta ibrâz-ı liyâkat ve derecât-ı mezkûrenin mecmuuna nazaran a'lâ mertebesinde ihrâz-ı muvaffakiyyet eylemiş ve meârif-i umûmiyye nizamnâmesinde muharrer imtiyaza salâhiyyet kesbetmiş olmakla işbu şehâdetnâme yedine i'tâ kılınır. 20 Eylül 1318.					
Mekteb Müdürü			Seyyid Osman Remzi		
Maarif Kâtibi			Ali Rıza		
Mülâzım-ı evvel			Ali Rıza		
Hüsn-i Hat Muallimi			Seyyid Mustafa Sabri		
Fârisî Muallimi			Sebâteddîn		
Ulûm-ı Dîniyye Muallimi			Seyyid Ahmed Nuri		
Hıfzıssıhha, Hisab, Resim Muallimi			Mehmed Feyzullah Efendi		
Usûl Defteri, İnşâ, Tarih ve Coğrafya Muallimi			Davud Fahri		
Fransızca, Hendese, ahlak, ilm-i eşya Muallimi			Mehmed Ali b. Receb		

Amasya İdâdî Mülkîsi'nden mezun olduğu yıl Bekir Paşa Medresesi'ne girmiştir. Bu medresenin müderrisi, sarf ve nahiv derslerini ikmal ettiği babası, hocası Abdurrahman Kâmil Yetkin idi. Sabri Yetkin, buradan da 9 Rebiu'l-evvel 326 (Mart 324) tarihinde icâzet almıştır.¹⁰⁸

Sabri Yetkin, amcası Mustafa Sâdık Efendi'den Arapça dersi almıştır.¹⁰⁹ Ârif Fâzıl Efendi el-Köprüvî'den Arap Dili ve Belâgatı ile ilgili dersler tahsil etmiş ve vaz' ilminde icâzet almıştır. Yine aynı âlimden *Muhtasarı'l-meânî*'yi¹¹⁰ ve *Mültekâ*'yı¹¹¹ "Damad Efendi" olarak da bilinen Şeyhîzâde Abdurrahman'ın (ö. 1078/1667) *Mültekâ*'ya yazdığı şerhiyle birlikte okumuştur.¹¹² Hocası el-Hac Yusuf b. Muhammed el-Köprüvî'den Bûsîrî'nin (ö. 695/1296 [?]) *Kasîdetü'l-bür'esi*'ni, Hz. Ali'ye nispet edilen *Kasîdetü'z-Zeynebiyye*'yi ve Büstî'nin *Kasîdetü'l-Büstiyye* adlı kasîdesini okumuştur.¹¹³

Sabri Yetkin, aruz ve kavâfi ilmi, Sa'dî Çelebi'nin (ö. 945/1539) *Bostan ve Gülîstan*'ını ve Molla Câmi'nin (ö. 898/1492) *Bahâristan*'ını babası Abdurrahman Kâmil'den okumuştur.¹¹⁴ Hocası Hacı Emin Efendi el-Medenî'den Hâfız-ı Şirazî'nin (ö. 792/1390 [?]) *Divân-ı Hâfız*'ını, Kapancızâde diye de malum olan Mehmet Şerif b. Ahmed Kâmil el-Amâsî'den ilm-i irtifa ile ilm-i ferâiz okumuş ve ferâiz ilminden icâzet almıştır.¹¹⁵ Almış olduğu bu icâzetnâmede belirtildiğine göre Sabri Yetkin, Salih Efendinin (ö. 1800) *Cerîde-i Ferâizi* ile Hanefî fakihlerden Secâvendî'nin (ö. 596/1200'den sonra) *el-Ferâizü's-sirâciyye*'sini ve Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) bu esere yazdığı *Şerhu's-sirâciyye* adlı eserini okumuştur.¹¹⁶

Sabri Yetkin 24 Recep 1329/21 Temmuz 1911 tarihinde ise fûnûn-ı semâniyeden imtihanla ders-i âm ehliyetnâmesi almıştır.¹¹⁷

¹⁰⁸ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 161.

¹⁰⁹ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 162.

¹¹⁰ *Muhtasarı'l-meânî*, Ebû Yakûb es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm*'unun üçüncü bölümüne Hatîb el-Kazvî'nin yazdığı *Telhîsü'l-Miftâh*'ın Sa'deddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından yapılan muhtasar şerhidir. Bkz. Mehmet Sami Benli, "Miftâhu'l-'ulûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/20-21.

¹¹¹ *Mültekâ*, İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956/1549) Hanefî fikhına dair eseridir. Bkz. Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-ebhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/549-552.

¹¹² Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 162.

¹¹³ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 162.

¹¹⁴ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 162.

¹¹⁵ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 162.

¹¹⁶ Mehmet Sabri Yetkin, *DİB Sicil Arşivi*; Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsiri*, 50.

¹¹⁷ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 162.

Mehmet Sabri Yetkin, Amasya’da karşılaşmış olduğu müderrisler ve önemli şahsiyetleri şöyle sıralamıştır:¹¹⁸

1. Abdurrahman Kâmil Efendi
2. Mustafa Sâdık Efendi
3. Köprülü Arif Fâzıl Efendi
4. Hacı Yusuf b. Mehmed el-Köprüvî
5. Hacı Emin Efendi el-Medenî
6. Muvakkıt ve ilm-i ferâiz mütehassısı Hâfız Şerîf Efendi Kapancızâde (ö. 4 Haziran 1939)
7. Müftü el-Hâc Gürcü Osman Hilmi Efendi (ö. 17 zilhicce 1323)
8. Harpûtî Ali Efendi (ö. 6 Haziran 1326)
9. Hâfız Nuri Efendi (ö. 16 Teşrîn-i sâni 1326)
10. Hâfız Nuri Efendi Mahdumu Hâfız Sâmi Efendi (ö. 3 Temmuz 1354)
11. Şirvanlı Abdullah Efendi (ö. 20 Teşrîn-i sâni 1336)
12. Hacı Eyüp Efendi (ö. 13 Kânûn-ı evvel 1337)
13. Vâiz Hasan Efendi b. Harpûtî Ali Efendi (ö. 5 Temmuz 1356)
14. Mukâvelât Muharrirî Derviş Hâfızâde Abdülaziz Efendi (ö. 24 Teşrîn-i evvel 1337)
15. Müftü Hacı Tevfik Efendi -Yumuk Osmanzâde- (ö. 26 Nisan 1338)
16. Müsevvid Aybasdî Mehmet Efendi (ö. 18 Kânûn-ı evvel 1941)
17. Meydan Köprü Müderrisi Hacı Eyüp Efendi Damadı Mehmed Efendi (ö. 21 Kânûn-ı evvel 1941)
18. Mektupçu Diyarbakırlı Sırrî Bey, (ö. 11 Temmuz 1938)
19. Müftü Müsevvidi Mehmed Moğultay (ö. 17 Ocak 1951)
20. Şirvânî İbrahim (ö. 28 Ocak 1953)
21. Hâfız kursu öğretmeni Hâfız Fehmî Yumbul (ö. 16 Nisan 1950)
22. Mîr Hasan Efendi Mahdumu Mîr Sâid Efendi (ö. 9 Şubat 1947)
23. İlisulu Hoca Süleyman Efendi (ö. 21 Şubat 1956)
24. Kaleköylü Hâfız Abdülaziz Efendi, Hâtuniye Câmii İmam ve Hatibi (ö. 29 Ağustos 1956)
25. Merzifon sâbık Müftüsü meşhur edîb Sıdkı Bayramoğlu (ö. 1 Eylül 1957)

¹¹⁸ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 169-170.

26. Eczâcî Ekrem Beyin dedesi Süleyman Dede (ö. 20 Mayıs 1938)
27. Arpacı-zâde Hacı Osman Efendi mahdumu Mustafa Efendi (ö. 11 Eylül 1957)
28. Saraçoğlu Hâfız Rıza (ö. 1 Kânûn-ı sâni 1958)
29. Rûhîtingiz Devlet Hastanesi Baş Hekimi Fevzi Bey (ö. 23 Eylül 1958)
30. Mecîdiye Câmii İmamı Mevlüd (ö. 21 Mart 1958)
31. Merzifon'da Hâfız Hacı Remzi (ö. 26 Mart 1959)
32. Arabacı Şükrü Usta (ö. 24 Mayıs 1959)
33. Vâiz Mustafa Yetkin (ö. 10 Haziran 1959)
34. Emniyet Müdürlüğünden emekli İsmail Efendi (ö. 10 Haziran 1959)
35. Hocasâde Ahmet Efendi'nin âilesi merhum Hacı Saffet'in vâlidesi (ö. 1 Teşrîn-i sâni 1959)
36. Cebrail namıyla meşhur Gümüşhacıköy Müftüsü Hasan Efendi (ö. 3 Ramazan 1961)
37. Yumukzâde Hâfız Tevfik Efendi'nin mahdumu Ahmed Efendi (ö. 28 Teşrîn-i evvel 1961)
38. Hâfız Sürûrî Efendi (ö. 7 Haziran 1962)
39. Halıcı Yusuf Bey'in halîlesi (ö. 23. Eylül 1962)
40. Hâfız Rüşdi Efendi mahdumu İhsan Efendi (ö. 29 Eylül 1962)
41. Nâfiz'in kayınbirâderi Adnan Günruz (ö. 19 Eylül 1962)

Sabri Yetkin, 1330 yılında Çöplüce İbtidâî Mektebi'nde müderris olmuştur ve sarf, nahiv ve mantık dersleri vermiştir. Seferberlik ilan edilince öğrencilerin mektepten ayrılması hasebiyle de Mekteb-i Sultânî'de Arapça muallimi olmuştur.¹¹⁹

Abdurrahman Kâmil Yetkin'in ahirete göç emesinden dolayı Amasya Müftülüğü makamına bir şahsiyetin atanması icap etmiş ve Amasya Valiliği eliyle icap eden koşulları taşıyan müftü adayları arasında intihap yapılmıştır. Adaylar arasında Abdurrahman Kâmil Yetkin'in ortanca oğlu Ahmet Emrî ve küçük oğlu Mustafa Niyazi Yetkin'inde yer aldığı bu seçimde en çok oyu Mehmed Sabri Yetkin almış ve 27.01.1942 tarihinde müftülük görevine getirilmiştir.¹²⁰

Müftülüğe uygun görülen bir kimse hem ilmî hem ahlâkî niteliklerle donanmış olmalıdır ki görevini lâayık-ı vech ile yerine getirebilsin. Mehmet Sabri'nin de müftü olarak

¹¹⁹ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 162.

¹²⁰ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 73-74.

seçilmesinde her daim ilimle iştigali ve güzel bir ahlâka sahip olmasının katkısı büyüktür. Meşihat Arşivi'ndeki dosyasında hakkında hiç şikâyet olmadığını ifade eden Yetkin'in ilmî ve ahlâkî kişiliğini anlamak için Özel'in *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri* adlı eserinde temas ettiği değerlendirmeler göz önüne alındığında onun yeterince iyi yetiştiği ve hem dini hem pozitif ilimlerde vukufiyetinin olduğu ortaya çıkmaktadır.¹²¹

Sabri Yetkin, 13.01.1953 tarihinde Amasya Müftüsü iken Diyanet İşleri Başkanlığı Gezici Vaizi Mustafa Cansız (1895/1975), Sabri Yetkin'in ilmi yetkinliğinin ve çevresinden gördüğü saygınlığın atalarından tevârüs ettiğini, terbiye ve nezaket sahibi olmasının her yönden memuriyeti için olumlu olduğu kanaatini ifade etmiştir.¹²²

Bu değerlendirmelerden Sabri Yetkin'in ilmî yetkinliği ve nezaketli olması, onun halk tarafından saygı duyulan bir şahsiyet olmasını beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır.

Mehmet Sabri Yetkin'in Amasya Müftüsü olmadan önce bulunduğu resmi görevler şöyle sıralanabilir:¹²³

1. Amasya Müftü Müsevvidliği:¹²⁴ 25 Teşrîn-i sâni 1325-28 Şubat 1329.
2. Müstehikkîni İlmiye Tertîli: 1 Ağustos 1330-28 Şubat 1330.
3. Müftü Müsevvidliği: Mart 1331-10 Teşrîn-i sâni 1331.
4. Talebe-i ulûm Hüsn-i hat Muallimliği: Nisan 1331-28 Şubat 1331.
5. Amasya Sultânîsi Ulûm-ı Dîniyye Muallim Vekâleti: 1 Eylül 1331-9 Teşrîn-i sâni 1331.
6. Amasya Sultânîsi Kısmı İbtidâî Muallim-i Evvellik Vekâleti: 2 Şubat 1331-2 Haziran 1332.
7. Amasya Dâru'l-Hilâfe Medresesi Fıkıh Muallimliği: 1 Teşrîn-i sâni 1331- Mayıs 1332.
8. Amasya Sultânîsi Arabî Muallimliği: 19 Mayıs 1332-2 Teşrîn-i Evvel 1336.

¹²¹ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 76.

¹²² Sabri Yetkin, *DİB Sicil Arşivi*; Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 76-77.

¹²³ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 72-73.

¹²⁴ Müsevvidlik, Meşihat'te Fetva Odası'na gelen soruları fetva formuna sokup müsveddesini çıkarma ve Fetva eminine takdim etme görevidir. Bkz. Abdullah Rüştü Kişi, "Meşihatten İstanbul Müftülüğü'ne Kurum ve Unvanlar Lügatçesi", *Din ve Hayat Dergisi* 24 (Şubat 2015), 64.

9. Ulûm-ı Dîniyye Muallim Vekâleti: 1 Mayıs 1334-12 Mart 1335.
10. Amasya Dâru'l-Hilâfe Tarih-Coğrafya Muallimliği: 2 Teşrîn-i sâni 1336-1 Ağustos 1337.
11. Amasya Dâru'l-hilâfe Fıkıh ve Ferâiz Muallimliği: 1 Eylül 1337-30 Eylül 1338.
12. Fıkıh, ferâiz, mecelle, usûl-i intihab muallimliği: 1 Teşrîn-i evvel 1338-30 Nisan 1340.
13. Amasya İmam ve Hatip Mektebi Tarih-Coğrafya Muallim Vekâleti: 05.10.1340-04.11.1340.
14. Amasya İmam Hatip Mektebi Edebiyat-Hitabet-İnşâ Muallimliği: 05.11.1340-31.11.1341.
15. Amasya Muhasebe Vâridât Kâtipliği: 29.02.1926-19.10.1926.
16. Amasya Kütüphane Memurluğu: 20.10.1926-29.06.1937.
17. Amasya Bâyezid Kitap saray işyarlığı: 01.09.1939-21.03.1942.

1.1.4. Edebî ve Tasavvûfî Kişiliği

Babası Abdurrahman Efendi gibi şair ruhlu bir şahsiyet olan Mehmet Sabri, bazen yaşadığı hislerini şiir şeklinde kâğıda dökmüş ve bunları notları arasına kaydetmiştir. Sabri Yetkin'in Allah Rasulü'ne yazmış olduğu na't şöyledir:¹²⁵

Âteş-i aşk-ı Muhammed'le yarattı bendesin
 Hazreti Allah yaratmazdan mukaddem âlemi
 Ey Cenâb-ı Hazreti Hakkın Resûl-i Ekremi
 Zülcelâlim gizlemiştir sende ism-i azamı
 Keşfolur esrâr-ı ğayb senden eyâ şâh-ı rusûl
 Geçsin eyyâmın hayâliyle Hüdânın mahremi
 Leyle-i miracda sırr-ı gayba erdi ol Resûl
 Hep semâvâta şereflice oldu ânın makdemi
 Cennetin sünbüllerine benzetirlerdi eğer
 Görselerdi hûrîler kisve-i ham-ender-hamı
 Yâ ilâhî sen füzûn kıl aşkımın âteşlerin

¹²⁵ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 124.

Tâ yaka Sabrî kulun bir âh ile hep nihâlî

İlim ve hikmet temasını işlemiş olduğu şiiri de zikretmeye değerdir. Bu şiiri ise şu şekildedir:¹²⁶

Tahsîl-i ilme çalışıp kesb-i kemâl et
 Zîrâ ki ilim, âlime altınlı kemerdir
 Sa'y ile ki, gönlün ola irfân ile mahluv
 Makbûl-ı Hüdâ dünyâda ve ukbâda hünerdir
 Câhil eğer olsa nâil-i rütbe-i ulyâ,
 Kadri yok ânın kendisi har, sevbi semerdir
 Tîr-i ğamm-ı dünyâ-yı denî ârife geçmez
 İlm-ü hikemi tîr-i gamma koca siperdir
 Sâf eyle gör kalbini evvelce sivâdan
 Zîrâ ki gönül her demde tecellîye makardır
 Envâr-ı şerfiyle bezet hilye-i zâtın
 Tut hak yolu kim sâlikî, Sıddîk u Ömer'dir
 Hırs u emeli ilm-i tasavvuf ile öldür
 Kim hırs u emel kalbi yakan özge şerdir
 Sâbit kadem ol her mihne bâb-ı rızâda
 Her işi zuhûr eyleyen ahkâm-ı kaderdir
 Dûçâr-ı ğumûm olduğuna gel esef etme
 Dünyâda felâket de mer-i beşerdir
 Ey mest-meyi nimet-i dünyâ olan ahmak!
 Zannetme ki dünyâ sana her demde makardır
 Encâma ererse senin enfâs-ı hayâtın
 Kârın hemân ukbâ iline seyr ü seferdir
 Zannetme ki tasarruf edesin mülk-i fenâyı
 Bâkî kalacak mâmelek ancak kara yerdir
 Sabrî kesiver pendini şimdi buracıkta
 Âmil olana işte bu pendin dîne değerdir.

Sabri Yetkin'in 11 Temmuz 1937 tarihinde Amasya Bâyezid Kütüphanesi memuru ve müze müdürü iken kütüphaneye sâbık Amasya Müftüsü Yumuk Osmanzâde Hâfız Tevfik

¹²⁶ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 125;153.

Efendi Mahdumu Ahmet Efendi gelmiş ve “Şimdiye kadar okuduğum Türkçe divanlarda geldin ile biten bir şiire rastlamadım.” demesi üzerine Sabri, şu şiiri inşâ etmiştir:¹²⁷

Yetişmeyiz mi senin cevrinle dũcâr olduğum âlâm
 Terahhum etmeyip sen gönlümü bir yâde mi geldin
 Sen ey ma'bũde-i aşk u melâhat zehre-i tâbân
 Girip manzũmeme üftâdane dünyâda mı geldin
 Perîşân etti zũlf-i tâbdârın necm-i giysũdâr
 Perîşânım perîşân gönlümü âbâde mi geldin
 Demâdem eylerim ey mehlikâ aşkınla ben efgân
 Nihâl-i nâzenînim söyle ki nevvâde mi geldin

Sabri Yetkin, 6 Mayıs 1334 tarihinde Amasya Mekteb-i Sultânîsinde Arapça muallimi iken talebeyi Saraydüzü'ne tenezzũhe çıkardıklarında bir hatıra olmak üzere mahalli mezkûrdeki câmi duvarına şu iki beyti yazdığını ifade etmiştir.¹³⁰

Rûz-ı Hızr'ı nevvahâr ettik bugün
 Bu makâmı lâlezâr ettik bugün
 şi'r u çeng ûd ile nağme günân
 Eyledik raks u tarab ni'me'l-mesâr ettik bugün

Farsça muallimi şirvanlı Bahâeddin Efendi (1859-1932) de bu beyitlere şu iki beyti ilave etmiştir.¹³¹

Hicr-i yârân sâfâda bağrımız pũryân iken
 Gœnlũ teşviş-i kederden târumâr ettik bugün
 Gonca güller lâleler vermiş çemenzâra safâ
 Âfitâb zevkiyle gœnlũ menâr ettik bugün

Bu şiirler bir birikimin, ilmin meyveleridir. Birden fazla dile vakıf olmakta kelime dağarcığını genişletip zenginleştirmiş ve şiirlere yansımıştır. Mehmet Sabri Yetkin'in kaleme almış olduğu bazı şiirlerde ise tasavvufa olan meylini görmek mümkündür.

Pek çok tarifi olmasıyla beraber tasavvuf, İslâm'ın zâhir ve bâtın hükümleri çerçevesinde yaşanan mânevî ve derunî hayat tarzını ifade etmektedir.¹³² Tasavvuf ilmi çerçevesinde oluşan tarikatlar ise kul ve Rab arasında irtibatı güçlendirmede büyük bir rol üstlenmişlerdir. Bununla beraber İslâm'ın manevî öğretilerini de insanlara ulaştırmaya çalışmışlardır. Halkı etkilemesinin yanı sıra birçok âlim ve devlet adamının da tasavvufa ilgi

¹³⁰ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 130.

¹³¹ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 130.

¹³² Reşat Öngören, "Tasavvuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/119-126.

duymasını sağlamışlardır.¹³³ Mesela Molla Fenârî (ö. 834/1431), Osmanlı Devleti'nde tasavvufa meyli olan ilmiye sınıfına bağlı şahsiyetlerin önde gelen isimlerindendir.¹³⁴

Mehmet Sabri'nin de 10 Kânûn-ı evvel 1955 tarihinde yazmış olduğu şu şiirinde tasavvufî bir kimliğinin olduğu açıkça görülebilmektedir.¹³⁵

Hasta oldum derdime Allah'dan dermân isterim
Sâilim bâb-ı atâdan lütf u ihsân isterim
Bir kara yüzlü günahkârım dâim isyân eylerim
Ol cenâb-ı kibriyâdan aff u gufrân isterim
Ben hakîkat haccını eğnime ihrâm giymişim
Şol visâlin Ka'besinde sırr-ı seyrân isterim
Ben hakîkat denizine başka gavvâs olmuşam
Toplayıp esdâf-ı bahrı dürr ü mercân isterim
Cân kulağıma ene'l-hakkın sadâsı ereli
Yok karârım lâ mekân mülkünde cevân isterim
Bir enîsim yok cihânda söyleyim esrârımı
Hâlimi arz etmeye bir ehl-i iz'ân isterim
Hiç kimse bilmedi esrâr-ı Hakkı Sabriyâ
Bilmeğe bu mantku't-tayrı Süleymân isterim

Yine Sabri Yetkin'in şu şiiri de tasavvufa meylini göstermektedir.¹³⁶

Pâk u tathîr ile çerkâb-ı hevâdan nefsin
El, ayak, yüz yıkamak sanma taharetten garaz
Halvet et de ki, maallâh sırrına erer nefis
Mürşid-i kâmil ile bu oldu muhabbetten garaz
Sende çile sende perhiz yok da ancak zıddı var
İnsâf et de söyle bu mudur tarîkatten garaz
Gâye-i ilm nefsin hem Rabbini derk etmedir
Bir kuru cenk ü cedel sanma bu zahmetten garaz
Câhil olma sırr-ı insâniyeti sen a'lem ol
Yalnız şekl ü kıyâfet sanma hilâkatten garaz
Halkı dilden çıkarıp sor tâ tecellî edecek

¹³³ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (İstanbul: OSAV, 2001), 437-438.

¹³⁴ İbrahim Hakkı Aydın, "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/245-247.

¹³⁵ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 129.

¹³⁶ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 142.

Hak ile hak olmadır Sabrî hakikatten garaz
Soyadımız Yetkin ama etmeyiz arz-ı kemâl
Hikmetini arzdır nazmen nasihatten garaz

Sabri Yetkin, mutasavvıfların eserlerini incelemiş ve bazı eserlerden etkilenmiştir. Örneğin, Mehmet Sabri, Muhyiddîn b. Arabî için “meftûn-ı fazîleti olduğum”, “Ekber Hazretleri” ifadelerini kullanmakla birlikte onun *Füsûsu’l-hikem* adlı eserini çok etkili bulmuştur.¹³⁷

Sabri Yetkin’in eserlerinde de tasavvufun etkisini görmek mümkündür. Nitekim, Abdurrahman Molla Câmî’nin (ö.898/1492) *Lüccetü’l-esrâr ve huccetü’l-ahrâr* adlı eserini tercüme ve şerh etmiştir.¹³⁸

Mehmet Sabri’nin Şâzeliyye¹³⁹ tarikatına yazmış olduğu bir methiye vardır. Bu methiye şu şekildedir:¹⁴⁰

Mûcib-i feyzimdir ancak şâh-ı râh-ı Şâzelî
Mehbûbı Hüdâdır hânkâh-ı Şâzeli
Zabt-ı kalb-i halk eder heb hürleri bende kılar
Davetü’t-teshîr vird-i ekber Şâzelî
Mâsivâ-yı terkle görmez cihânda şâh-ı mâh
Bende-i hâktır vâlâ-yı şâh-ı Şâzelî
Cevher-i zî kıymete tebdîl eder bî iştibâh
Bir dokunsa kalb-i sengine nikâh-ı Şâzelî
Sabriyâ diğer kapu bilmem cihânda hâsılı
Mûcib-i feyzimdir ancak şâh-ı râh-ı Şâzelî

Özel, Sabri Yetkin bu beyitlerde Şâzeliyye tarikatıyla irtibatını somut bir şekilde ifade etmiş olsa da bu hususta zikredilen beyitler dışında başka bir veriye rastlamadığını ve bu tarikatla bağını nasıl ve hangi düzende kurduğuna dair bir bilginin olmadığını beyân etmiştir.¹⁴¹

¹³⁷ Sabri Yetkin, *Kefe-i Sabrî*, 24; Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 85.

¹³⁸ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 85.

¹³⁹ Ebü’l-Hasan eş-Şâzelî’ye (ö. 656/1258) nisbet edilen tarikattır. Bkz. Ahmet Murat Özel, “Şâzeliyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/387-390.

¹⁴⁰ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 131.

¹⁴¹ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 82.

1.1.5. Yaşadığı Dönemde Siyasi ve Sosyal Durum

Sabri Yetkin, Osmanlı Devleti'nin son zamanları ile Cumhuriyetin ilk zamanlarında hayat sürmüştür. Millî Mücadele tarihimizde önemli yeri olan ve vaizlik, müderrislik, müftülük ve benzeri görevleri ile ilmiye sınıfı içerisinde yer alan Abdurrahman Kâmil gibi Mehmet Sabri Yetkin de ilmiye sınıfı içerisinde bulunmaktadır.¹⁴²

Amasya'da medrese ve mekteplerin âlimlerin ilim yolculuğunda katkısı büyüktür. Bununla beraber Cumhuriyet döneminde eğitim-öğretim alanında görülen bazı gelişmeler ve medreselerin kapatılması gibi düzenlemeler geleneksel eğitim hayatını derinden etkilemiştir. Ayrıca çeşitli cephelerde verilen çetin askeri mücadeleler kapsamlı seferberlik uygulamalarını da beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı medreselerde talebe sayısı azalmış kimi zamansa tek bir talebe dahi olmamıştır.

1915 yılında Amasya'nın da aralarında bulunduğu 14 merkezde Dârü'l-hilâfe Medresesi açılmıştır.¹⁴³ Amasya'da açılan Dârü'l-hilâfe Medresesi'nde fıkıh muallimliği görevini Sabri Yetkin üstlenmiştir.¹⁴⁴

Sabri Yetkin, medreselerin kapatılması üzerine Maarif Vekili Vasıf Çınar'ın (1896-1935) emriyle açılan İmam-Hatip okullarında da muallimlik yapmıştır. Lakin bu okullar bir iki yıl içerisinde teker teker kapatılmıştır.¹⁴⁵ Bundan dolayı Mehmet Sabri eğitim alanının dışında olan mesleklerde görev almıştır. Nitekim, 1926 yılında Amasya Muhasebe Varidat Kâtipliği ve bu tarihten 1937 yılına kadar da Amasya Kütüphane Memurluğu görevlerinde bulunmuştur.¹⁴⁶

Sabri Yetkin'in şu şiiri bize dönemi hakkında ne düşündüğü konusunda az da olsa bilgi vermektedir.¹⁴⁷

Hazreti Hak'tan erişti her kemâle bir zevâl
Nâkısan ve nâkısattan umma ey dil sen kemâl
Âmm u hâssın yoktur asla şimdi şer'a râğbeti
Bacıların, hacıların her işi vizr ü vebâl

¹⁴² Kurt, "Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)", 477-478.

¹⁴³ Zeki Salih Zengin, "Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet'in Başlarında Türkiye'de Medreseler ve Din Eğitimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (01 Ağustos 2002), 277-313.

¹⁴⁴ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsiri*, 64.

¹⁴⁵ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsiri*, 64.

¹⁴⁶ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Süresi Tefsiri*, 65.

¹⁴⁷ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 126.

Hak kelâmı âlimânın demesi şimdi muhâl
 Münker ile âmir oldu şimdi cümle ehl-i hâl
 Hep medâris indirâs etti, yıkıldı tekkeler
 Gözleme artık cemâlî bekle dâim sen celâl
 Sabriyâ âhir zamandır, bunda yok hiç ihtilâf
 İntizâm-ı âlem olmuştur muhâl-ender-muhâl

Sabri Yetkin, bu dizelerinde günümüzde de olduğu gibi dine rağbetin olmaması, çok günah işlenmesi, medreselerin yok edilmesi, tekkelerin yıkılması ve dünyanın düzelmesinin imkânsızlığını dile getirmektedir.

1.1.6. Vefâtı

Sabri Yetkin, 13 Kânûn-ı evvel 1955 tarihinde fetvâhânedede bir kalp krizi geçirmiştir. 7 haftalık rapor alan Mehmet Sabri, bu süreçte İbn Hacer el-Heytemi'nin (ö. 974/1567) *el-Hayrâtü'l-hisân fî fezâilî'l-İmâmi'l-Azam Ebî Hanîfe en-Nu'mân* ve Manastırlı İsmail Hakkı'nın (1846-1912) bu esere yapmış olduğu tercümeyle mütalaa etmiştir.¹⁴⁸

Sabri Yetkin, 14.03.1962 tarihinde valiliğe yazmış olduğu dilekçede memur olduğu süreçte sadece senelik bir ay izin aldığını, fakat şimdi dinlenmeye çok ihtiyacının olduğunu ve kendisine 1962 yılında üç ay izin verilmesini talep ettiğini beyân etmiştir.¹⁴⁹

1942-1962 yılları arasında yirmi yıl kadar uzun bir süre müftülük görevinde bulunan Sabri Yetkin, bu dilekçenin akabinde Amasya Müftülüğü görevinden ayrılmış ve 1963 yılında Amasya'da vefât etmiştir. Mehmet Sabri Yetkin'in Şamlar Mezarlığına defnedilen naaşı, birkaç imar çalışması nedeniyle nakl-i kubûr olarak Tekirdede mezarlığına nakledilmiştir.¹⁵⁰

Herkesçe çokça sevilen ve saygıyla anılan Mehmet Sabri Yetkin'e Amasya Evkâf Müdürü Şâir Nâmık Necib (d.1882-ö.?), 1933 yılında şu methiyeyi inşâd etmiştir:¹⁵¹

Bir gün bana bir cilveli âhû gibi baktın
 Yaktın beni bir sönmeyecek ateşe yaktın
 Lâyık mı ki, meftûnunu hicrânda bıraktın

¹⁴⁸ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 134.

¹⁴⁹ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 77.

¹⁵⁰ Olcay, *Amasya Ünlüleri*, 13; Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 93.

¹⁵¹ Sabri Yetkin, *Kefe-i Sabrî*, 106.

Yaktın beni bir sönmeyecek ateşe yaktın
 Sen ufk-ı hayâlimde doğan mihr-i emelsin
 Bir kere gördün tâli'immin necmi yücelttin
 Yok şibhin ki gülden de şafakdan da güzelsin
 Yaktın beni bir sönmeyecek ateşe yaktın

1.2. Eserleri

1. *Yâsin Sûresinin Mealli Türkçe Tefsiri*:¹⁵² 1947 yılında Mehmet Sabri Yetkin'in Amasya Müftüsü iken kaleme aldığı eser, Milli Kütüphane 7957 numarada mukayyettir. 51 varaktan ibaret olan eserin baş tarafındaki yirmi beş varaklık kısım kurban, hac ve nikah gibi konulardaki âyetlerin izahından oluşmaktadır. Bu bölümden sonra yetmiş dördüncü varaka kadar Yâsin Sûresinin tefsirine yer verilmiştir.¹⁵³
2. *Tezkiratü'l-müte'emmil fî tefsîri sûreti'l-insân*:¹⁵⁴ Milli Kütüphane 9210 numarada kayıtlı olan eser, Sabri Yetkin'in Amasya Abdullah Paşa (Sofular) Câmiî'nde Cuma günleri tefsire dair yaptığı vaaz ve dersleri münasebetiyle kaleme alınmıştır. Yazımına 1947'de başlanılmış olup 1948'de tamamlanmıştır. 62 varaktan oluşmaktadır.¹⁵⁵ Eser, Recep Orhan Özel tarafından günümüz Türkçesiyle neşredilmiştir.¹⁵⁶
3. *Mennü'l-Mennân fî nasîhati'l-ihvân*:¹⁵⁷ Eser, Milli Kütüphane 3573/1 ve 3573/2 numaralarda mukayyet olmakla birlikte 16 ve 19-79 varaklarda yer almaktadır. Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer İbnü'l-Verdî'nin (ö. 749/1349) ahlâk ve nasihat hususunda yazmış olduğu "*Nasîhatu'l-ihvân*" adlı kasîdesinin tercüme ve şerhidir. İlk olarak beyitlerin hepsi verilmektedir. Ardından İbnü'l-Verdî'nin öz geçmişine yer verilip beyitlerin tercüme ve şerhine geçilmektedir. Amasya Müftüsü Sabri Yetkin eseri H. 1361 senesinde tamamlanmıştır.¹⁵⁸

¹⁵² Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 163.

¹⁵³ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 96-97. Seyhan Elmacı, bu eseri Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamaktadır.

¹⁵⁴ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 163.

¹⁵⁵ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 97.

¹⁵⁶ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 109-230.

¹⁵⁷ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 163.

¹⁵⁸ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 95.

4. *Lüccetü'l-esrâr ve hucetü'l-ahrâr tercüme ve şerhi*: Eser, Milli Kütüphanede 1054 numarada mukayyettir. Sabri Yetkin'in Amasya'da kütüphane memuru iken 1931 yılı Ramazan ayında Nureddin Abdurrahman b. Ahmed el-Câmî'nin (ö. 898/1492) Farsça olarak kaleme almış olduğu esere yazmış olduğu tercüme ve şerhtir.¹⁵⁹
5. *en-Nasîhatü'l-edebîyye fî şerhi'l-kasîdeti'z-Zeynebiyye*:¹⁶⁰ Milli Kütüphanede 7967/1, 7967/2 ve 2782 numaralarda olmak üzere üç farklı nüshası bulunmaktadır. Sabri Yetkin'in Hz. Ali'ye nispet edilen *Kasîde-i Zeynebiyye* adlı esere 1329/1911 yılında Türkçe olarak yazmış olduğu şerhtir.¹⁶¹ Eseri Ahmet Akdağ günümüz Türkçesine aktarmıştır.¹⁶²
6. *İlmü's-şurûr*: Eser, Milli Kütüphanede 1054 numarada Lücetü'l-esrâr ismiyle mukayyet olan eserin son bölümünde bulunmaktadır. Mehmet Sabri'nin yasal işlemlerin tevsik edilme metoduna dair yazmış olduğu bir risalesidir. Eser, kitap ve baplara bölünerek belli intizam içinde telif edilmekle birlikte 12 varaktan müteşekkildir.¹⁶³
7. *Risâle-i mev'ize*: Milli Kütüphanede 7951 numarada mukayyet olup 32 sayfadan müteşekkil olan eser, Sabri Yetkin'in Nahl Sûresi "İnnellâhe ye'muru bi'l-adli ve'l-ihsân..."¹⁶⁴ âyeti ile ilgili yazmış olduğu vaaz notlarından ibaret¹⁶⁵ olup Raşit Çavuşoğlu tarafından günümüz Türkçesine aktarılmıştır.¹⁶⁶
8. *Şerh-i Kasîdetu Bânet Süâd*: Eser, Milli Kütüphane 8750 numarada kayıtlı olup kırk sekiz varaktan oluşmaktadır. Mehmet Sabri'nin Ka'b b. Zühre'ye (ö. 26/646) nispet edilen ve *Kasîde-i Bürde* diye meşhur olan manzûm eser üzerine yazmış olduğu şerhidir.¹⁶⁷

¹⁵⁹ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 94.

¹⁶⁰ Ahmet Akdağ, "Mehmet Sabri Yetkin'in Kasîde-i Zeynebiyye Üzerine Yazdığı "en-Nasîhatü'l-Edebiyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'z-Zeynebiyye" Adlı Şerhi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/57 (Kasım 2017), 484-526.

¹⁶¹ Özel, "Amasya'da Bir Âlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö.1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö.1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö.1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö.1959)", 60.

¹⁶² Akdağ, "Mehmet Sabri Yetkin'in Kasîde-i Zeynebiyye Üzerine Yazdığı "en-Nasîhatü'l-Edebiyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'z-Zeynebiyye" Adlı Şerhi", 493-524.

¹⁶³ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 94.

¹⁶⁴ Nahl, 16/90.

¹⁶⁵ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 94-95.

¹⁶⁶ Raşit Çavuşoğlu, "Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin'in Nahl Sûresi 90. Âyeti Bağlamındaki Risale-i Mev'izesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research* 11/60 (2018), 1231-1242.

¹⁶⁷ Özel, "Amasya'da Bir Âlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö.1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö.1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö.1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö.1959)", 60.

9. *Kitâb-ı Mevâ'iz*: Yetmiş dört varaktan ibaret olan eser, Milli Kütüphane 7950 numarada mukayyettir. Sabri Yetkin'in muhtelif sûrelerden intihap ettiği âyetler üzerine yazdığı kısa açıklamalardan müteşekkildir.¹⁶⁸
10. *Şerh-i salavât-ı şerîfe*:¹⁶⁹ Eser, Milli Kütüphane 8063/3 numarada kayıtlı bir defter içerisinde bulunmaktadır. Mehmet Sabri'nin 1953 yılında Aliyyü'l-Kârî'ye (ö. 1014/1605) ait olan salâvata yazmış olduğu şerh olup beş varaktan oluşur.¹⁷⁰ Eser, Raşit Çavuşoğlu tarafından günümüz Türkçesine aktarmıştır.¹⁷¹
11. *Durûb-ı emsâl*: Milli Kütüphanede 7969 numarada mukayyet olan eserin 21-33 varakları arasında yer alan eser, İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân* adlı eserinden alınan yirmi altı adet Arapça atasözüne Sabri Yetkin tarafından yazılan tercüme ve şerhtir.¹⁷²
12. *Kitâbu'l-fıkḥ*: Milli Kütüphane'de 7969 numarada mukayyet olan eser 19 varaktan ibaret olup nikâh, razâ ve talak konuları hakkında bilgi vermektedir.¹⁷³
13. *Keḫ-i Sabrî*: Eser, Milli Kütüphane 9211 numarada kayıtlı olup elli altı varaktan oluşmaktadır. Sabri Efendi'nin çeşitli nedenlerle tuttuğu hatıra ve fikirleri ile yakın arkadaşlarına ait bazı şiir ve mektupları içine almaktadır.¹⁷⁴
14. *İ'câzu'l-Kur'ân*: Milli Kütüphane 7958 numarada mukayyettir. Kur'ân'ın benzersizliği ve ilâhî bir söz oluşunun işlendiği eser 15 varaktan oluşmaktadır.¹⁷⁵ Özel, müellifin baş tarafta Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm arasında özet bir mukayeseye yer verdikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'in peygamberimizin en büyük mucizesi olduğuna, tedrici olarak nüzûlüne, belâgat yönünden bazı özelliklerine ve kevnî âyetlerin varlığı gibi hususlara temas ettiğini beyân etmiştir.¹⁷⁶

¹⁶⁸ Özel, "Amasya'da Bir Âlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö.1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö.1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö.1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö.1959)", 60.

¹⁶⁹ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 111-122.

¹⁷⁰ Özel, "Amasya'da Bir Âlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö.1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö.1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö.1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö.1959)", 61.

¹⁷¹ Raşit Çavuşoğlu, "Aliyyü'l-Kârî'nin Salavât-ı Şerîfesini 20. Asırdan Okumak: Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin'in Salavât-ı Şerîfe Şerhi", *İslami İlimler Dergisi* 14/2 (01 Kasım 2019), 71-98.

¹⁷² Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 96.

¹⁷³ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 96.

¹⁷⁴ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 96.

¹⁷⁵ Özel, "Amasya'da Bir Âlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö.1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö.1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö.1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö.1959)", 61.

¹⁷⁶ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 97.

15. *Mülk Sûresi Tefsiri*: Milli Kütüphane 7965 numarada mukayyet olan eser, Arapça olarak yazılmıştır. Tamamlanamamış olan eser, sehven “mevâiz” adıyla kayda geçirilmiştir.¹⁷⁷
16. *Notlar ve Hatıralar*: Eser, Milli Kütüphane 8063/3 numarada mukayyet olup muhtelif müzekkereler ve hatıraları ihtiva etmektedir. 178 sayfadan müteşekkildir.¹⁷⁸
17. *Şerh-i Kasîde-i Nûniyye*:¹⁷⁹ Eser, Milli Kütüphane 8063/3 numarada kayıtlı olup 42 varaktan oluşmaktadır. Mehmet Sabri’nin Ebû’l-feth Ahmed b. Muhammed el-Büstî’nin *Kasîde-i Nûniyye* olarak bilinen, ahlâkî öğütler içeren Arapça kasîdesi üzerine Osmanlı Türkçesi ile yazmış olduğu tercüme ve şerhidir. Sabri Yetkin, rika hattıyla kaleme aldığı eseri H. 1375’de (M. 1956) tamamlamıştır.

Sabri Yetkin, *Terceme-i hâl*’inde Tefsîru Ümmî’l-Kur’ân, Tefsîru’l-âyeti’l-kürsî, Müminin Sûresinin ilk on âyeti üzerine eserlerinin olduğunu ve nezr-yemin, tevekkül, sabır, kanaat, kaza-kader konularını ele alan bazı risalelerinin bulunduğunu beyân etmektedir.¹⁸⁰

Netice itibariyle XIX. ve XX. asırda Amasya’nın sosyal, kültürel, dînî ve siyasî gelişimine önemli katkıları olan ailenin bir ferdi olarak Amasya’da dünyaya gelen Mehmet Sabri Yetkin, eğitimini burada tamamlamıştır. Pek çok görevler üstlenen Mehmet Sabri Yetkin 1942-1962 yılları arasında yaptığı 20 yıllık müftülük göreviyle de yaşadığı şehir ve döneme etki etmiştir. Müftülüğü esnasında rahatsızlanıp izin alan Mehmet Sabri ilimle işigali hiçbir zaman bırakmamıştır ve 1963 yılında vefât etmiştir.

Mehmet Sabri Yetkin, ilmiye sınıfına mensup Mecdîzâde ailesinin bir ferdi olarak kendisini ilme vakfetmiştir. Dedesi Ahmet Rifat Efendi, babası Abdurrahman Efendi, amcası Sâdık Efendi, anne tarafından dedesi Anaç Hoca ve kardeşleri Ahmet Emrî ile Mustafa Niyazi de ilim yolunda yürüyen şahsiyetlerdir.

¹⁷⁷ Özel, “Amasya’da Bir Âlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö.1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö.1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö.1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö.1959)”, 61.

¹⁷⁸ Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 98.

¹⁷⁹ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 30-110.

¹⁸⁰ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 163. Ancak R. Orhan Özel, araştırmaları esnasında söz konusu tefsirlere rastlanılmadığını ve Milli Kütüphane de 8064 numarada Şerh-i makâmât ve ıstîlâhât-ı sûfiyye adıyla bir eserin Sabri Yetkin’e nispet edildiğini beyân etmiştir. Ardından bu eserin Mehmet İhsan b. Mehmet Atâullah el-Kastamonî tarafından H. 1334 (M. 1915) yılında telif olunduğunu ve Amasya Müftüsü Mehmet Sabri Yetkin tarafından H. 1370 (M. 1951) tarihinde müellif hattından istinsah edildiğini belirtmiştir. Özel, *Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri*, 98-99.

Yalnız dînî ilimlerde değil dil ve edebiyat alanında da yetkin bir şahsiyet olan Mehmet Sabri, Arap ve Fars dillerine de oldukça vakıf bir âlimdir. Pek çok Arapça eser okumuş ve mütalaa etmiştir. Başta babası Abdurrahman Efendi olmak üzere birçok âlimden ders almıştır. Edebî alanda da kendini geliştiren Mehmet Sabri'nin pek çok şiiri de bulunmaktadır. İlmin kaybolmasını istemeyen Mehmet Sabri Yetkin söz uçar yazı kalır düsturuyla pek çok eser kaleme almıştır. Bu eserler çoğunlukla tefsir, fıkıh, Arap Dili ve Edebiyatı ağırlıklıdır.

II. BÖLÜM

2. MEHMET SABRİ YETKİN'İN KASİDE-İ NÜNİYYE ŞERHİ VE TAHKİKİLİ METNİ

2.1. Ebû'l-Feth el-Büstî ve Kasîde-i Nûniyye

Şerhe geçmeden önce pek çok ilim erbabı tarafından şerhe değer görülen *Kasîde-i Nûniyye* ve müellifi hakkında bilgi vermek uygun görülmüştür.

2.1.1. Büstî'nin Hayatı

Şâirin tam adı, Ebû'l-Feth Ali b. Muhammed b. Hüseyin b. Yusuf b. Muhammed b. Abdülaziz el-Büstî'dir. Babasının ve dedesinin isimleri hakkında ihtilaf vardır. İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) *Vefeyâtü'l-a'yân*'ında,¹⁸¹ Seâlibî'nin *Yetîmetü'd-dehr*'inde¹⁸² ve Zehebî'nin *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'sında¹⁸³ Büstî'nin babasının adının Muhammed olduğu rivayet edilirken Sem'ânî'nin *el-Ensâb*'ında,¹⁸⁴ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî'nin (ö. 626/1229) *Mu'cemü'l-büldân*'ında¹⁸⁵ ve İbn Asâkir'in *Târîhu medîneti Dimaşk*'inde¹⁸⁶ babasının adının Ahmed olduğu nakledilmiştir. Sübkî'nin *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*'sında¹⁸⁷ dedesinin adının Hasan olarak da Hüseyin olarak da rivayet edildiği nakledilmektedir. İbn Asâkir'in *Târîhu medîneti Dimaşk*'inde¹⁸⁸ şairin dedesinin adı Hasan olarak geçmektedir. Hamevî'nin *Mu'cemü'l-büldân*'ında¹⁸⁹ ve

¹⁸¹ Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, thk. Dr. İhsan Abbas (Beyrut: Dârü'sâdır, 1970), 3/376.

¹⁸² Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr* (Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1983), 4/345.

¹⁸³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1403/1983), 17/147.

¹⁸⁴ Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî (Beyrut: Dârü'l-cinân, 1988), 2/226.

¹⁸⁵ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dârü'sâdır, 1988), 1/415.

¹⁸⁶ Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk* (Darü'l-fikir, 1417/1996), 43/161.

¹⁸⁷ Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd M. et-Tanâhî-Abdulfettâh M. El-Hulv, 2. Baskı (Kahire: 1413), 5/293.

¹⁸⁸ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 43/161.

¹⁸⁹ Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/415.

Ebû Gudde'nin *Kasîdetü 'unvâni 'l-hikem*'inde¹⁹⁰ ise Büstî'nin dedesinin adı Hüseyin olarak yer almaktadır. Büstî, günümüzde Afganistan sınırları içinde kalan Büst şehrinde dünyaya gelmiştir ve adı bu şehre nispetle bilinmiştir.¹⁹¹

Recep Dikici, Büstî'nin Türk olduğunu ifade etmektedir.¹⁹² Büst'te dünyaya gelmesi ve Farsça beyitler yazmasından dolayı Fars kökenli olduğu da düşünülebilir. Lakin Büstî'nin *Divân*'ında vârid olan şu iki beyitten Arap asıllı olduğu anlaşılmaktadır:

انا العبد ترفعني نسبتي إلى عبد شمس قريع الزمان

و عمي شمس العلا هاشم و خالي من رهط عبد المدان¹⁹³

Büstî, bu beyitlerde, atalarının seçkin ve Kureyş kabilesinin büyük kollarından biri olan Abdüşems soyundan, amcasının Haşimoğullarından ve dayısının da Abdü'l-medan kabilesinden geldiğini ifade etmektedir.

*The Encyclopaedia of Islam*¹⁹⁴ ve *Mu 'cemu 'l-Müellifin*¹⁹⁵ adlı eserlerde Büstî'nin hicri 360 yılında doğduğu rivayet edilse de Ebû Gudde bu rivayeti reddetmiştir. Ebû Gudde, Büstî'nin Ebî Hâtim b. Hibbân'dan (ö. 354/965) hadis ezberlediğini, İbni Hibbân'ın ise hicri 354 yılında vefât ettiğini delil getirerek bu görüşün tutarsızlığını ortaya koymuş ve Büstî'nin siyasi açıdan fırtınaların estiği hicri IV. asırda 330 yılında doğduğunu takdir etmiştir.¹⁹⁶ Aslına bakılacak olursa Büstî'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir.

Seâlibî, Büstî'nin Büst şehrinde öğretmen olarak hayata başladığını zikretmiştir.¹⁹⁷ Büst'te hadis, fıkıh, dil ve edebiyat tahsili yapan Büstî, ünlü hadis alimi İbn Hibbân'ın gözde öğrencilerinden biridir.¹⁹⁸ Samanilerden Nuh b. Mansûr'un (366-387/977-997) başkâtipliği

¹⁹⁰ Abdülfettâh Ebû Gudde, *Kasîdetü Unvânü 'l-hikem*, 4.Baskı (Beyrut: Mektebü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1412), 5.

¹⁹¹ Ebû'l-Feth Ali b. Muhammed b. Hüseyin b. Yûsuf b. Muhammed b. Abdilazîz el-Büstî, *Dîvân*, thk. Dürriyye el-Hatîb ve Lutfî es-Sakkâl (Dimaşk: 1410/1989), 3.

¹⁹² Recep Dikici, "Türk Şâir el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinde Verdiği Mesaj", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*/5 (Aralık 1999): 69-71.

¹⁹³ Büstî, *Divân*, 3.

¹⁹⁴ Leiden'de yayımlanan İslâm dini, kültürü, tarihi ve coğrafyasına dair ansiklopedidir. Carl Brockelmann, "al-Büstî" *The Encyclopaedia of Islam* (Erişim 16 Nisan 2022).

¹⁹⁵ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu 'cemü 'l-müellifin* (Beyrut: Dârü ihyâi'l-türâsi'l-Arabiyye, 1414/1993), 7/186.

¹⁹⁶ Ebû Gudde, *Kasîdetü Unvânü 'l-hikem*, 5.

¹⁹⁷ Seâlibî, *Yetîmetü 'd-dehr*, 5/201.

¹⁹⁸ Sem'ânî, *el-Ensâb*, 2/226.

bulunmuştur.¹⁹⁹ Seâlibî'nin rivayetine göre çok geçmeden de Büst emiri Batyuz'un kâtibi olmuştur.²⁰⁰

Gazneliler hanedanından Sebük Tegin (ö. 387/997) Büst şehrini işgal edince Sebük Tegin'in hizmetine girmiştir ve kâtiplik görevini üstlenmiştir. Hicri 387 yılında Sebük Tegin vefât edince oğlu Mahmud'un (ö. 421/1030) kâtibi olarak görevine devam etmiştir. Fakat saray görevlileri arasındaki kıskançlık ve rekabet gibi sebeplerin yanı sıra Sultan Mahmud'la İyilik Hân arasındaki anlaşmazlıkta İyilik Hân'ın tarafını tutması nedeniyle görevinden uzaklaştırılmıştır. İyilik Han ile beraber Mâverâünnehir'e gitmiş ve onun yönetimindeki Semerkant'ta hayatına devam etmiştir. Daha sonra yaptıklarına pişman olup Sultan Mahmud'dan bağışlanmasını dilemiş, fakat özrü kabul edilmemiştir.²⁰¹

Büstî'nin doğum tarihi gibi vefât tarihi de tam olarak bilinmemektedir. Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*'inde²⁰² Büstî'nin H. 400 yılında Buhara'da vefât ettiğini ifade ederken Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'sında H. 401 yılında Buhara'da vefât ettiğini öne sürmektedir.²⁰³ Büstî'nin *Divân*'ını tahkik eden Dürriyye el-Hatîb ve Lutfî es-Sakkâl ise Büstî'nin H. 402 yılında Buhara'da vefât ettiğini ifade etmektedirler.²⁰⁴

2.1.2. Büstî'nin Edebi Kişiliği

Hikmet şairlerinden biri olan Büstî, şiir ve nesir sanatını birleştirmiştir. Böylelikle kendine has bir üslup oluşturmuş ve bu üslubu halkına ve edebiyat camiasına miras olarak bırakmıştır. Diğer şairler onu “kurgusu muhteşem ve me'lûf cinaslar ortaya koymada zarif bir yönetime sahip” diye nitelemektedirler.²⁰⁵

Ahmet Emin, *Zuhrü'l-İslâm* adlı eserinde Büstî'nin büyük edîb olduğunu ve güzel şiirleri ve nesirleri olduğunu dile getirmektedir.²⁰⁶ Büstî, asrının kültürünün tezahür ettiği kendine has yöntemiyle nesrini tecnîs ve seci' üzerine formüle etmiştir. Seâlibî, Büstî'nin şiirlerini gazel, hamr, kitap, hat, belâgat, fıkıh, edebiyat, hekimlik, felsefe, astronomi, medih,

¹⁹⁹ Çetin Kaska, *İran Şairleri Sözlüğü* (İstanbul: Hiperyayın, 2020), 110.

²⁰⁰ Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*, 4/346.

²⁰¹ Hüseyin Elmalı, “Ebû'l-Feth el-Büstî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), 1/226-228.

²⁰² Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*, 4/347.

²⁰³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 17/147-148.

²⁰⁴ Büstî, *Divân*, 4.

²⁰⁵ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 43/161

²⁰⁶ Ahmed Emîn b. İbrâhîm et-Tabbâh, *Zuhrü'l-İslâm* (Kahire: Şirketü nevabiğu'l-fikri, 2009), 1/294.

ihvaniyyat, şikâyet, itâb, hiciv, yaşlılık, emsal, nevâdir, mev'iza ve hikmet temalarına taksim ettiğini rivayet etmektedir.²⁰⁷

Büstî'nin şiirlerinin çoğu, sanatının bütün inceliklerini yansıtan kıtalar ve münferit beyitler halinde olmakla beraber yazdığı şiirlerde ince ve tatlı, özenle seçilmiş lafızlar, güzel teşbih ve istiarelerle tıbâk, tasdîr, hüsn-i ta'lîl, tecrîd gibi bedî' sanatlarla ve özellikle cinasın her türüyle süslü bir üslûp özelliğiyle ortaya konulmaktadır. Büstî'nin birçok şiiri olmasına rağmen ondan geriye sadece küçük bir divan ve bazı edebi eserlerde vârid olan beyitler kalmıştır.²⁰⁸

Büstî'nin en uzun kasîdesi bu çalışmanın da kapsamına giren ve “Ziyâdetü'l-mer'i fî dünyâhü nuksânü/Ve ribhuhû gayra mahzi'l-hayri hüsrânü” beytiyle başlayan *Kasîde-i Nûniyye*'dir.

2.1.3. Eserleri

Kaynaklarda Büstî'nin *Divân* ve *Kasîde-i Nûniyye* adlı iki eseri zikredilmektedir. Recep Dikici “*Türk Şâir el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinde Verdiği Mesaj*” isimli makalesinde, hikmet şairi Büstî'nin *Şerhu Muhtasari'l-Cüveyni fî Furu' el-Fıkh eş-Şafîi* adlı bir esere daha sahip olduğunu tespit etmiştir.²⁰⁹

2.1.3.1. Divân

Büstî'nin bir veya iki beyitten oluşan kısa şiirlerini topladığı *Divân* adlı eseri tahkiksiz bir şekilde hicri 1294 yılında Beyrut'ta bulunan Semerâtü'l-fünûn matbaası tarafından basılmıştır. Bu basım, 85 sayfadan oluşmakta ve içerisinde toplam 1136 beyit yer almaktadır. Miladi 1980 yılında bu eserin ikinci basımı gerçekleştirilmiştir. Bu basıma Muhammed Mursî el-Hûlî'nin Ebû'l-Feth el-Büstî hayâtühû ve şi' ruhû adlı yüksek lisans tezinde yer verilmiştir ve Hûlî tarafından *Divân*'ın tahkiki yapılmıştır. Hûlî, Büstî'nin farklı eserlerde bulunan beyitlerini bulup *Divân*'a eklemiştir. Böylece beyit sayısı 1639'a ulaşmıştır. Bazı kapalı kalan kısımları kısaca açıklamıştır. Araştırdığı bilgiler hakkında farklı rivayetler bulup eklemiş fakat başvurduğu kaynaklara yer vermemiştir. Bu da kaynaklara rücu etmeyi

²⁰⁷ Seâlibi, *Yetîmetü'd-dehr*, 4/351-377.

²⁰⁸ Elmalî, “Ebû'l-Feth el-Büstî”, 1/226-228.

²⁰⁹ Dikici, “Türk Şâir el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinde Verdiği Mesaj”, 69-71.

zorlaştırmıştır. Kahire'deki Arap Devletleri Üniversitesine bağlı İhyâu'l-Mahtûtâtî Enstitüsü'nde 276 numarada, İstanbul'daki III. Ahmet Kütüphanesi'nde 2463 numarada ve Briston Üniversitesi Kütüphanesi'nde bu divanın nüshaları vardır. Divanın son ilmi neşri Dürriyye el-Hatîb ve Lutfî es-Sakkâl tarafından Dimaşk'ta miladi 1989 yılında yapılmıştır. 445 sayfaya ulaşan bu basımda ise beyit sayısı 1301'e ulaşmıştır. Bu baskıdaki eksiklikler de Mustafa el-Hadrî, Hilâl Nâcî ve Abdullah Selîm er-Reşîd tarafından tashih edilmiştir.²¹⁰ Ahmet Tâhâ Ali Halife de *Divân*'ı, *Şi'ru Ebi'l-Feth el-Büstî* adıyla 2001 yılında yayımlamıştır.²¹¹

2.1.3.2. Şerhu Muhtasari'l-Cüveynî fî furûi'l-fikhi's-Şâfi'î

Dikici, Büstî'nin *Şerhu Muhtasari'l-Cüveynî fî furûi'l-fikhi's-Şâfi'î* adlı bir eserinin daha olduğunu ve bir nüshasının Topkapı Müzesi'nde bulunduğunu zikretmiştir.²¹² Ayrıca Bağdatlı İsmâil Paşa (1839-1920) *Hediyetü'l-ârifîn*²¹³ adlı eserinde ve Hüseyin Elmalı da DİB ansiklopedisinin Ebû'l-Feth el-Büstî maddesinde bu eserin varlığından bahsetmektedirler.²¹⁴

2.1.3.3. Kasîde-i Nûniyye

“Kasîde”, genellikle din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılan divan edebiyatı şiirlerine denir.²¹⁵ Türk edebiyatına 13. yüzyılda Araplardan geçmiş bir nazım şekli olan kasîdenin ilk beyti matla beyit, son beyti makta beyit olarak isimlendirilmiştir. İslâm'ın doğuşu ile kasîdelerin nazım biçimlerinde ve bilhassa işlenen temalarda birkaç değişiklik olmuştur. Cahiliyye dönemindeki kasîdelerde medh, hiciv, baştan geçen olaylar ve içki âlemi gibi temalar işlenirken İslâmiyet'ten sonra çoğunlukla dînî-ahlâkî şiirlerle cihad ve yiğitlik temalarına ağırlık verilmiştir.²¹⁶

²¹⁰ Büstî, *Divân*, 6-12.

²¹¹ Elmalı, “Ebû'l-Feth el-Büstî”, 1/226-228.

²¹² Dikici, “Türk Şâir el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinde Verdiği Mesaj”, 69-71.

²¹³ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, tsh. İbnülemin Mahmûd Kemal İnal-Avni Aktuç (İstanbul: 1955), 1/685.

²¹⁴ Elmalı, “Ebû'l-Feth el-Büstî”, 1/226-228.

²¹⁵ Hüseyin Elmalı, “Kasîde”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/562-564.

²¹⁶ Elmalı, “Kasîde”, 24/562-564.

Büstî'nin altmış üç beyitten oluşan *Kasîde-i Nûniyye*'si “tam basît” vezninde kaleme alınmış ve bütün beyitleri nûn (ن) harfî ile bittiği için “nûniyye” olarak isimlendirilmiştir. Bu kasîde hikmetli söz ve ahlâkî öğütler içerdiği için “*Unvânu 'l-hikem*”²¹⁷ ve Büstî'ye ait olduğu için de *Kasîdetü'l-Büstî*”²¹⁸ olarak bilinmektedir.²¹⁹

Büstî'nin kasîdesinde, divanında dağınık vaziyette bulunan ahlâkî öğüt ve özdeyişleri bir araya getirilmektedir. Altmış üç beyitten oluşan kasîdede ihsan, hoşgörü, kibarlık, zarafet, güler yüzlülük, tevazu, sevgi, şefkat, lütuf, cömertlik, iyilik, affetmek gibi erdemlerden bahsedilmektedir. Allah yoluna tâbi olmak, dinin emir ve yasaklarına uymak, zalimden uzak durmak, akla sarılıp nefsin arzularına uymamak, eğitime ve öğrenmeye önem vermek, hırsa tâbi olup öfkelenmemek, istişâre etmek de kasîdenin ele aldığı prensiplerdendir. Kasîde doğal edebî sanatlar, uygun teşbih ve istiârelerle süslü, yalın ve anlaşılır bir üslûba sahiptir.²²⁰

2.1.3.3.1. Kasîde-i Nûniyye ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Kasîde-i Nûniyye üzerine tercüme, şerh ve birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bunlar şu şekilde ifade edilebilir:

2.1.3.3.1.1. Tercüme Çalışmaları

Bedreddin el-Câcermi'nin (ö. 686/1287)²²¹ Tercümesi: el-Câcermi, Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sini nazmen Farsçaya tercüme etmiştir.²²² Çeviri 64 beyitten oluşmaktadır.²²³ Kasidenin çevirisinin matla'ı şöyledir:

²¹⁷ Ebû'l-Feth Alî b. Muhammed b. Hüseyin el-Büstî, *Ünvânu 'l-Hikem*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, nr. 003327-III, 73a-76.

²¹⁸ Seyyid Abdullah b. M. Nukrekar, *Şerhu Kasîdetü'l-Büstî*, Milli Kütüphane, Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 861/3, 59b-74a.

²¹⁹ Yapılan tahkikler sonucunda *Kasîde-i Nûniyye* adında başka âlimlere ait eserlerin de olduğu tespit edilmiştir. Bu eserlerden biri Hızır Bey'e (ö. 863/1459) ait olup 105 beyitten oluşur ve kelam ilmi açısından çokça araştırılıp üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bkz. Hızır Bey b. Celaleddin Ahmed Paşa, *el-Kasîdetü'n-Nûniyye*, Amasya Bâyezid İl Halk Kütüphanesi, Amasya Bâyezid İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 008050, 20a-22b. Bir diğeri ise Sehâvî'ye (ö. 643) ait olup tecvid üzerine yazılmış bir eserdir ve 64 beyitten oluşur. Bkz. Sehâvî, *el-Kasîdetü'n-Nûniyye fî't-Tecvid*, Süleymaniye Kütüphanesi, Beşir Ağa, nr. 000005, 177-179.

²²⁰ Elmalî, “Ebû'l-Feth el-Büstî”, 1/226-228.

²²¹ Bedreddin el-Câcermi, sahib-i divân Hâce Bahâeddin zamanında İsfahan'a gelmiştir. Hâce Mecdüddin Hemger-i Fârisî'nin öğrencisidir. Çokça şiirleri vardır. Bkz. Devletşah, *Şair Tezkireleri*, çev. Necati Lugal (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011), 184.

²²² Devletşah, *Şair Tezkireleri*, 184.

²²³ Mehmet Atalay, “Ebû'l-Feth el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinin Diyarbakırlı Saîd Paşa Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*/27 (2005), 146.

هر كمالي كه ز دنيا ست همه نقصان است / سود كان محض نكوتی نبود خسران است²²⁴

Türkçesi: Dünyada insanın ziyadeliği noksanıdır. Hayırdan başka şeylerdeki kazancı aynen zarar ve ziyandır.²²⁵

J. Von Hammer'in (ö. 1856)²²⁶ Tercümesi: Von Hammer, Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sini Almancaya çevirmiştir.²²⁷

Diyarbakırlı Said Paşa'nın (1832-1891)²²⁸ Tercümesi: Said Paşa Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sinin 45 beytini manzûm olarak Türkçeye çevirmiştir. Remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezni ile yapılan bu tercüme, müterciminin vefâtının ardından oğlu Süleyman Nazif tarafından Mahfil dergisinde yayımlanmıştır.²²⁹

Abdullâh el-Kâdî ed-Divriği'nin²³⁰ Tercümesi: Abdullah el-Kadî ed-Divriği tarafından Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sine yazmış olduğu tercümeyi 850/1446 yılında kaleme almıştır. Eserin iki nüshası bulunmaktadır. Tercümeler beyit beyit yapılmıştır. 61 beytin önce asıl Arapça metni verilmiş, hemen ardından sırasıyla onun Farsça ve Türkçe manzûm tercümesi yapılmıştır.²³¹

²²⁴ Atalay, "Ebû'l-Feth el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinin Diyarbakırlı Said Paşa Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi", 146.

²²⁵ Devletşah, *Şair Tezkireleri*, 184.

²²⁶ J. Von Hammer, Osmanlı tarihine dair eserleriyle tanınan Avusturyalı şarkiyatçıdır. 1774 yılında Graz'da vilâyet idaresinde görevli bir memurun oğlu olarak doğmuştur. 1789'da Viyana'da Orientalische Akademie'ye giren Hammer, tercüman olarak yetiştirilmek üzere on yıl burada tahsil görmüştür. Ardından 1799'da İstanbul'a diplomatik görevle tercüman olarak gönderilmiştir. İstanbul'daki ikameti, 7 Mayıs 1806'da Boğdan'da Yaş şehrine Avusturya konsolosu olarak tayiniyle son bulmuştur. Von Hammer, 23 Kasım 1856'da Viyana'da ölmüştür. Bkz. İlber Ortaylı, "Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/491-494.

²²⁷ Elmalı, "Ebû'l-Feth el-Büstî", 1/226-228; Atalay, "Ebû'l-Feth el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinin Diyarbakırlı Said Paşa Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi", 146; Mehmet Sadi Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", *Akademik Araştırmalar Dergisi* 2 (1999), 121.

²²⁸ Asıl adı Mehmed Said'dir. Diyarbakır'da doğmuştur. Birçok şair ve devlet adamı yetiştirmiş olan köklü bir aileye mensuptur. Çok küçükken babasını kaybetmiş ve sıkıntılar içinde tahsilini tamamladıktan sonra 1849'da Diyarbakır Tahrirat Kalemî'nde memurluğa başlamıştır. Ardından sırasıyla Vilâyet Tahrirat başkâtipliğine, mektupçu muavinliğine, vilâyet mektupçuluğuna tayin edilmiştir. 1872'de "mülkiye paşalığı" unvanı olan mîrimîranlık rütbesiyle Ma'mûretülazîz, iki yıl sonra da Maraş mutasarrıflığına getirilmiştir. Ayrıca Muş, Siirt ve Mardin mutasarrıflıklarında bulunmuştur. Üçüncü defa tayin edildiği Mardin mutasarrıflığı görevini icra ederken 1891 yılında vefât etmiştir. Bkz. İdris Kadioğlu, "Diyarbakırlı Said Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/445-446.

²²⁹ Atalay, "Ebû'l-Feth el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinin Diyarbakırlı Said Paşa Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi", 145-154.

²³⁰ Kadî Abdullâh hakkında şimdiye kadar herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bkz. Önder Yaşar, "Abdullâh el-Kâdî ed-Divriği'nin Kasîdetü'n-Nûniyye Tercümesi" *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2020 Mart-sayı 18, 417-434.

²³¹ Yaşar, "Abdullâh el-Kâdî ed-Divriği'nin Kasîdetü'n-Nûniyye Tercümesi" 418-419.

Abdülhâlik Nasûhî Bey (d.1836/1252-ö.1912/1330)²³² ve Avni Ömer Lütüfioğlu'nun Tercümeleri: İki mütercim de Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sini manzûm olarak Türkçeye tercüme etmiştir.²³³

Mehmet Sadi Çöğenli'nin Tercümesi: Çöğenli, Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sini 1999 yılında Akademik Araştırmalar Dergisi'nde günümüz Türkçesine aktarmıştır. Kasidenin 63 beytinin çevirisi dört sayfadan oluşmaktadır.²³⁴

2.1.3.3.1.2. Şerh Çalışmaları

Nukrekâr'ın (ö. 776/1374)²³⁵ Şerhi: Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sine geniş bir şerh yazmıştır. Kelimelerin anlamlarını ve beyitlerin iraplarını verip bazı belâğî latifelere değinmiştir.²³⁶ Bu eserin pek çok yazma nüshası bulunmaktadır: İÜ Kütüphanesi, AY, nr. 1569; Bâyezid Devlet Kütüphanesi, Bâyezid, nr. 3897; Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 458, Âşir Efendi, nr. 428, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1777, Cârullah Efendi, nr. 1705, Esad Efendi, nr. 2756, Fâtiḥ, nr. 5431, Hâlet Efendi, nr. 799, Hamidiye, nr. 551, Lâleli, nr. 3707.²³⁷

²³² Atalay, “Ebû'l-Feth el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinin Diyarbakırlı Saîd Paşa Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi”, 145-154.

²³³ Elmalı, “Ebû'l-Feth el-Büstî”, 1/226-228.

²³⁴ Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi”, 121-131.

²³⁵ Fıkıh ve dil alimi olan Nukrekâr'ın kaynaklarda doğum tarihi belirtilmemekle birlikte yaşı ve ölümü hakkındaki bilgilerden hareketle 706'da (1306) doğduğu söylenmiştir. Nukrekâr “gümüş kuyumcusu” anlamına gelmektedir. Nukrekâr'la Halep'te görüşen ve ondan üç yıl sonra vefat eden İbn Habîb el-Halebî, onun Dımaşk'ta kaldığını ve 776 (1375) yılında yetmiş yaşında iken burada vefat ettiğini belirtmiştir. Bkz. Tahsin Özcan, “Nukrekâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/232-233.

²³⁶ Ebû Gudde, *Kasîdetü Unvânü'l-hikem*, 30.

²³⁷ Özcan, “Nukrekâr”, 33/232-233.

Arapkirli Hüseyin Avni'nin (1864-1954)²³⁸ Şerhi:²³⁹ Hüseyin Avni, Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sine yazdığı bu şerhi 30 yaşındayken 1311 Şaban ayının ortalarında (Şubat 1894) tamamlamıştır. Beyitte geçen her kelimenin irabı verilmiş ve kelimenin mânâlarına değinilmektedir. Bazen sadece kelimenin müradifi verilmiş, bazen de Ebu'l-Beka el-Kefevî'nin (ö. 1095/1684) *el-Külliyât*'ından ve Feyyûmî'nin (ö. 770/1369) *el-Misbâhu'l-Münîr*'inden alıntılar yapılarak kelimenin köküne kadar inilmektedir.²⁴⁰

Abdurrahman Kâmil Yetkin'in Şerhi: Abdurrahman Efendi, bu kasîdeyi M. 1904 yılında Arapça olarak şerh etmiştir.²⁴¹ Tek nüshası bulunan eser Kamil Şahin Kitaplığı'ndadır.

Mehmet Sabri Yetkin'in Şerhi: Sabri Yetkin, Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sini M. 1956 yılında Osmanlı Türkçesiyle şerh etmiştir.²⁴² Bu eser, Milli Kütüphanede kayıtlı olan 8063/3 numaralı defter içinde yer almaktadır. 42 varaktan oluşan bu eserde Mehmet Sabri Yetkin, çoğu yerde Kur'ân âyetlerine ve Resûlülullah'ın hadislerine müracaat etmekle beraber pek çok âlimin eserlerinden ve pek çok şâirin şiirlerinden yararlanmıştır. Orijinal metin verildikten sonra tercüme ve şerh yapılmıştır. Kelimeler sarf-nahiv açısından incelenmiş olup anlamları ve irapları verilmiştir.

Ebû İshâk İsmâüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî (ö. 945/1538), Ahmed b. Ali el-Hicâzî (ö. 874), Şeyh Said b. Abdullah el-Kâzerûnî,²⁴³ Zu'nnûn b. Ahmed

²³⁸ Arapkirli Hüseyin Avni, 1864 yılında Arapkir'in Hezenek mahallesinde doğmuştur. Babası, Arapkir ulemâsından Molla Hasan olarak tanınan Kara Mehmed oğlu Hasan Fehmi Efendi'dir. İlk tahsiline çok küçük yaşta babasından Kur'ân-ı Kerîm, ilm-i hal, ahlâk ve Arapça okuyarak başlayan Hüseyin Avni, Arapkir merkezindeki ibtidâî ve rüşdiyeyi bitirdikten sonra Arapkir Ispanakçızâde Medresesi'ne devam ederek 1886 yılında müderris Mustafa Fevzi Efendi'den icâzet almıştır. Aynı yıl İstanbul'a gitti ve Bâyezid dersiâmlarından Bayburtlu Hüseyin Hüsnü Efendi ile Şeyhülislâm Bodrumlu Ömer Lutfi Efendi'nin derslerine devam ederek her ikisinden de icâzet almıştır. Muallimlik, Ders Vekâleti ve Meclis-i Mesâlih-i Talebe âzalığı, Fâtih Sahn Medresesi edebiyyât-ı Arabiyye müderrisliği, Şûrâ-yı İlmiyye Encümeni âzalığı, Istılahât-ı İlmiyye Encümeni âzalığı, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'ne bağlı Medresetü'l-Mütehassissîn'in umum müdürlüğü ve aynı medrese ile Dârülfünûn-ı Osmânî Ulûm-ı Âliye Şubesi'nin ilm-i kelâm müderrisliği gibi önemli ilmî ve idarî görevlerde bulunmuştur. 11 Mayıs 1954'te vefât etmiş ve Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir. Bkz. Metin Yurdagör, "Arapkirli Hüseyin Avni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/329-331.

²³⁹ Hüseyin Avni el-Arabgiri, *Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyyeti'l-Büstîyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ. Hakkı, nr. 003386, s. 1-127.

²⁴⁰ Hüseyin Avni el-Arabgiri, *Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyyeti'l-Büstîyye*, 1-127.

²⁴¹ Şahin, "Abdurrahman Kâmil Yetkin", 43/504-505.

²⁴² Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 30-110

²⁴³ Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî-Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, (Riyad: Dârü İbni'l-Cevzî, 1422), 7/218-219.

es-Sürmârî (ö. 677/1248),²⁴⁴ ve Abdurrahman el-Mîlâvî²⁴⁵ de *Kasîde-i Nûniyye*'yi şerh eden şahsiyetlerdendir.

Kasîde, Demîrî'nin (ö. 808/1405) *Hayâtü'l-hayevân*'ı, Tâceddin es-Sübki'nin *Tabakatü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*'sı, Luvîs Şeyho'nun (1859-1927) *Mecâni'l-edeb*'i, Sücâî'nin (ö.1783) *Bulûgu'l-ereb*'i gibi birçok eserde kısmi şerhiyle beraber yayımlanmıştır.²⁴⁶ Ebû Gudde *Unvânü'l-hikem* adıyla bu kasîdeyi Arapça olarak şerh edip miladi 1984 yılında Beyrut'ta neşretmiş ve *Min Edebi'l-İslam* adlı eseriyle birlikte 1992 yılında Beyrut'ta yayınlanmıştır.²⁴⁷

2.1.3.3.1.3. Modern Çalışmalar

1. Mehmet Sadi Çöğenli, “*Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi*”, Akademik Araştırmalar Dergisi, 1999-Sayı 2, 121-131. Çöğenli, Büstî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verdikten sonra Kasîde-i Nûniyye'nin 63 beytinin tercümesini yapmış ve kasîdenin orijinal metnini vermiştir.
2. Recep Dikici, “*Türk Şâir el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinde Verdiği Mesaj*”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 5, Ara. 1999, 69-71. Yazar bu çalışmada Büstî'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verdikten sonra onun meşhur sözlerine ve *Kasîde-i Nûniyye*'sinde işlediği temalara değinmiştir.
3. Mehmet Atalay, “*Ebû'l-Feth el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinin Diyarbakırlı Saîd Paşa Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi*”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2005, 145-154. Atalay, Büstî ve *Kasîde-i Nûniyye*'si hakkında bilgi verdikten sonra Saîd Paşa tarafından *Kasîde-i Nûniyye*'nin 45 beytine yapılan manzûm tercüme ve 45 beytin Arapçasına yer vermiştir.
4. Kâsım Nesîm Hammâd, “*es-Sûratü'l-fenniyyetü fî şî'ri Ebî'l-Feth el-Büstî*” (Sudan: Ümmü Derman İslam Üniversitesi, Arap Dili Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2006) Hammâd, bu çalışmayı Arapça olarak ele almış ve Büstî'nin yaşadığı dönem ve siyasî, edebî ve sosyal hayatı hakkında geniş bilgilere yer vermiştir. Büstî'nin şiirlerindeki sanatsal yönü inceleyen bu çalışmada, Büstî'nin

²⁴⁴ Dikici, “*Türk Şâir el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinde Verdiği Mesaj*”, 69-71.

²⁴⁵ Elmalı, “*Ebû'l-Feth el-Büstî*”, 1/226-228.

²⁴⁶ Elmalı, “*Ebû'l-Feth el-Büstî*”, 1/226-228.

²⁴⁷ Ebû Gudde, *Kasîdetü Unvânü'l-hikem*, 2.

pek çok beyti incelenmiş, Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'si hakkında bilgi verilmiş, kasîdenin 63 beyti verilmiş ve yazar tarafından kasîdenin tercümesi yapılmıştır.

5. Ahmed Seyyid el-Hüseyin- Abdulhadi Timurtaş, “*el-Hikme fi’ş-Şi’ri’l-Arabi Ebû’l-Feth el-Büstî Nemuzecen*”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2018, 38-62. Arapça olarak yazılan bu çalışmada yazarlar, Arap şiirinde hikmet temasını ele almışlar ve örnek olarak Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sini vermişlerdir. Kasîdenin orijinal metni verildikten sonra 63 beytin tahlili yapılmıştır.
6. Önder Yaşar, “*Abdullâh el-Kâdî ed-Divriğî'nin Kasîdetü'n-Nûniyye Tercümesi*” RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 2020 Mart-sayı 18, 417-434. Yaşar, Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'si hakkında kısaca bahsettikten sonra Abdullâh el-Kâdî ed-Divriğî'nin hayatını ele almıştır. Ardından Abdullâh el-Kâdî ed-Divriğî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'ye yapmış olduğu tercüme eseri hakkında bilgilere yer vermiştir.

2.1.3.3.1.4. Yazma Eserler

1. Seyyid Abdullah Nukrekâr (ö. 776/1375), *Şerhu kasîdeti Ebû’l-Feth el-Büstî*, Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu, Demirbaş No: 34 Atf 2156, 30 sayfadan oluşur.²⁴⁸
2. Müstensih: el-Hasan el-Hüseyin b. Mehmed, *Şerhü’l-Kasîdeti’n-Nûniyye*, Milli Kütüphane-Ankara, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, Demirbaş No: 06 Hk 689/8. Gömme salbek şemseli, köşebendli, miklebli düşmüş açık kahverengi cild. Cetvelleri kırmızıyla, keşideleri siyahla. Ebû’l-Feth el-Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sine şerhtir.

²⁴⁸ Nukrekâr'ın şerhinin pek çok nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar şöyle sıralanabilir: Şerhü Kasîdeti'l-Bürde, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süleymaniye Amcazade Hüseyin Paşa Koleksiyonu, Demirbaş No: 34 Sü-Hü 458/3; Şerhu Kasîdeti'l-Büstî, Müstensih: Mustafa b. Mehmed, Milli Kütüphane-Ankara, Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 55 Vezirköprü 861/3; Şerhu Kasîdetü'l-Büstî, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: 42 Kon 185/1; Şerhu Kasîde-i Ebû’l-Feth el-Büstî, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, Demirbaş No: 34 Ae Arabi 801/2; Şerhu’l-Kasîdeti’n-Nûniyye, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Demirbaş No: 027016/2, 54b-77b vr.; Şerhu’l-Kasîdeti’n-Nûniyye li’l-Büstî, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, Demirbaş No: 003738, 103-120 varak; Şerhu’l-Kasîdeti’n-Nûniyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, Demirbaş No: 003696, 26 vr.; Şerhu’l-Kasîdeti’n-Nûniyye li’l-Büstî, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Koleksiyonu, Demirbaş No: 000551, 38-47 varak, Demirbaş No: 001150, 179-202 vr.

3. *Tercüme-i Kasîdetü'l-Bustî*, İzmir Milli Kütüphanesi, Demirbaş No: 2017/10.
4. *Tercüme-i Kasîdetu Ebû'l-Feth el-Büstî*, Abdullâh el-Kâdî ed-Divriği (ö. 850), Köprülü Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Mehmed Asım Bey Koleksiyonu, Demirbaş No: 724/4. 36b-44a. vr.²⁴⁹
5. *Tercüme-i Kasîdetü'l-Bustî*, Milli Kütüphane-Ankara, Demirbaş No: 06 Mil Yz A 8063/2. Sırtı siyah meşin, sağ kapak bordo pandizot, sol kapak kırmızı pandizot kaplı mukavva ciltlidir. Arapça şiirin tercümesidir. Asıl metin üstleri ve kenar cetvelleri kırmızıdır.
6. Müstensih: Kara Dâvud, *Şerhü'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, Demirbaş No: 34 Ae Arabi 4322/1.
7. *Tercümetu Kasîdeti'l-Büstî nazmen ile'l-lugati't-Türkiyye ma metniha*, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Demirbaş No: 34 Ma 724/4.
8. Hüseyin Avni Arapkirli, *Şerh ala Kasîdeti'n-Nûniyyeti'l-Büstiiyye*, İstanbul: Bosnalı Hacı Muharrem Matbaası, 1312. 1-127 s., Atıf Efendi Kütüphanesi, Demirbaş No: 001642.²⁵⁰
9. Büstî, Ali b. Muhammed b. Hüseyin en-Nisaburi, Ebû'l-Feth (ö.401), *Şerhu Kasîdeti'n-Nûniyye li'l-Büstî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Bölümü, Demirbaş No: 000986.
10. Ali b. Muhammed b. Hüseyin en-Nisaburi el-Büstî, *Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, Demirbaş No: 001840, 15 vr.

²⁴⁹ Önder Yaşar, bu yazma eserin Abdullah el-Kadî ed-Divriği tarafından 850/1446 yılında kaleme alındığını, eserin başında (36b-37a) 21 beyitlik Arapça, manzûm bir dibace bulunduğunu ve tercüme kısmının 37b'den başlayıp 43b'ye kadar devam ettiğini belirtmektedir. Yaşar, tercüme bölümünde 61 Arapça beytin Farsça ve Türkçe tercümesinin yer aldığını ve tercümelerin beyit beyit yapıldığını ifade edip önce asıl Arapça beytin verildiğini hemen ardından sırasıyla da beytin Farsça ve Türkçe manzûm tercümesi yapıldığının bilgisini aktarmaktadır. Yaşar'ın tespitlerine göre tercümenin ikinci nüshası Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu 1523/3 numarada 52-61 sayfaları arasında bulunmakta olup nesih hatla yazılmıştır. Yaşar, bu nüshanın başında dibace bulunmadığını ve metnin sonunda yazılış tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi verilmediğini ifade etmektedir. Ancak nüshanın yer aldığı mecmuadaki diğer eserlerin sonunda 1337/1918 tarihi yer aldığını ve buradan da nüshanın 20. yüzyılın başında istinsah edildiği sonucu çıkarılabileceğini beyân etmekle birlikte bu nüshada sadece Türkçe tercümenin bulunduğunu belirtmektedir. Yaşar, "Abdullâh el-Kâdî ed-Divriği'nin Kasîdetü'n-Nûniyye tercümesi", 417-434.

²⁵⁰ Hüseyin Avni'nin yazmış olduğu şerhin bir nüshası daha bulunmaktadır. Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ. Hakkı Koleksiyonu, 003386 numarada yer almaktadır.

11. Büsti, Ebû'l-Feth Ali b. Muhammed, 401/1010, *Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*, Bâyezid Devlet Kütüphanesi, Demirbaş No: 003242, 109 vr.
12. Abdurrahmân Kâmil Yetkin (1850-1941), *Şerhu Kasîdetü'l-Nûniyye*, Kamil Şahin Kitaplığı, 29b-31b vr.
13. Mehmed Sabri Yetkin (ö. 1382/1963), *Şerh-i Kasîde-i Nûniyye*, Milli Kütüphanede kayıtlı olan 8063/3 numaralı defter içindedir.

Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî ve Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî* adlı eserde Büsti'nin *Kasîde-i Nûniyyesi*'ne yazılan ama yazarları bilinmeyen şerhler olduğunu ifade etmişler ve onların nerede bulunduklarını şöyle sıralamışlardır:²⁵¹

1. İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde yer alan 546 numaralı ve 8 varaktan oluşan bir nüshadır.²⁵²
2. Ârif Hikmet Kütüphanesi'nde bulunan 80/139 numaralı ve 3 varaktan oluşan bir nüshadır.²⁵³
3. Irak Müzesi'nde bulunan 2/6342 numaralı bir nüshadır ve 25 varaktan oluşur. H. 1094 yılında istinsah edilmiştir.²⁵⁴
4. Mektebü'l-mezkûr'da bulunan 3/21624 numaralı ve 35 varaktan oluşan bir nüshadır.²⁵⁵
5. Mescid-i Nebevî Kütüphanesi'nde bulunan 143/8 numaralı ve 15 varaktan oluşan bir nüshadır. H.1185 yılında istinsah edilmiştir.²⁵⁶

²⁵¹ Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî-Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, 7/219-220.

²⁵² Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî-Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, 7/220.

²⁵³ Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî-Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, 7/220.

²⁵⁴ Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî-Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, 7/220.

²⁵⁵ Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî-Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, 7/220.

²⁵⁶ Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî-Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, 7/220.

2.2. Mehmet Sabri Yetkin'in Kasîde-i Nûniyye Şerhi

2.2.1. Eserin Adı

Ebû'l-Feth el-Büstî'nin en çok bilinen ve en uzun şiiri olan *Kasîde-i Nûniyye* “tam basît” vezninde kaleme alınmakta ve bütün beyitleri nûn (ن) harfi ile bittiği için “nûniyye” olarak isimlendirilmektedir. Mehmet Sabri Yetkin de bu esere şerh yazdığı için eserin adı, *Kasîde-i Nûniyye Şerhi* olarak adlandırılmaktadır.

2.2.2. Eserin Nüshası

Yapılan incelemeler sonucunda eserin sadece 06 Mil Yz A 8063/3 demirbaş numaralı defter içerisindeki nüshasına ulaşılmıştır. Şâir, eserini rika hattıyla yazmıştır. Eser, sırtı siyah meşin, sağ kapak bordo, sol kapak kırmızı pandizot kaplı mukavva ciltli defter içerisinde. 42 varaktan oluşur ve ay filigranlı kâğıt üzerine genel olarak siyah mürekkeple nazmedilmiştir. Kâğıt ve yazı alanı ebadı 210x150 mm-165x105 mm'dir. Satır sayısı 19-24 sayıları arasında değişmektedir. Müellif eserin baş kısmında içindekiler bölümüne yer vermiştir. Yazar önemli gördüğü ifadelerin, dikkat edilmesi gereken kelimelerin ve kasîdenin asıl metninin üst kısımlarına kırmızı mürekkeple çizgi çizmiştir. Cetveller bazen kırmızı mürekkeple bazen siyah mürekkeple tahtît edilmiştir.

2.2.3. Eserin Yazıldığı Tarih ve Yer

Sabri Yetkin, bu eserinin ferağ kaydında hicri 1375 (M. 1956) yılının muharrem ayının başında kasîdenin şerhini tamamladığını belirtmektedir. Bu eseri Amasya'da müftülük görevini icra ederken kaleme almıştır.

2.2.4. Eserde Başvurulan Kaynaklar

Mehmet Sabri Yetkin, çoğu yerde Kur'ân âyetlerine ve Resûlullah'ın hadislerine müracaat etmekle beraber pek çok âlimin eserlerinden ve pek çok şâirin şiirlerinden yararlanmıştır. Sabri Yetkin'in bu eserinde istifade ettiği kaynaklar şöyle tasnif edilebilir:

1. Tefsir Kaynakları: Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ı, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-ğayb*'ı, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-tenzîl*'i ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (1878-1942) *Hak Dini Kur'an Dili* adlı eseri.
2. Hadis Kaynakları: Müslim'in (ö. 261/875) *el-Câmi 'u's-sahîh*'i ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Câmi 'u's-sağîr*'i.
3. Arap Dili ve Edebiyatı Kaynakları: Harîrî'nin (ö. 516/1122) *el-Makâmât*'ı, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin (ö. 518/1124) *Mecmau'l-Emsâl*'i ve Zemahşeri'nin *el-Müstaksâ'sı*, *Nevâbiğu'l-kelim*'i ve *Atvâku'z-zeheb*'i.
4. Sözlük-Ansiklopedi-Mecmua Kaynakları: Demîrî'nin (ö. 808/1405) hayvanlar ansiklopedisi mahiyetindeki eseri olan *Hayâtü'l-Hayevân*'ı, Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) Arapça'dan Arapça'ya sözlüğü olan *el-Kâmûsü'l-muhît*'i ve Bahâeddin el-Âmilî'nin (ö. 1031/1622) güzel söz, şiir, nükte ve fıkraları topladığı antolojik eseri olan *el-Keşkül*'ü.
5. *Kasîde-i Nûniyye*'nin başka müelliflere ait şerh veya tercümesi: Diyarbakırlı Said Paşa'nın (1832-1891) *Kasîde-i Nûniyye Tercümesi* ve Arapkirli Hüseyin Avni Efendi'nin (1864- 1954) *Kasîde-i Nûniyye Şerhi*.
6. Diğer Kaynaklar: Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'i ve Taşköprülüzâde Ahmet Efendi'nin (1495-1561) *Şakâiku'n-Numânîyye* adlı eseri.
7. Şiirler, sözler ve meseller: Umran b. Musa b. Muhammed et-Tavlakî'nin bir şiir kıtası, Ebu'l-Ferec es-Sâvî'nin *Mersiye-i kasîdesi*'nden bir şiiri, Ebu'l Simt'in, Adî b. Zeyd el-İbâdî'nin (ö. 600 civarı), Lebîd b. Rebîa'nın (ö. 40 veya 41/660 veya 661), Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Hazrecî el-Ensârî'nin (ö. 60/680 [?]), Mecnûn el-Âmirî'nin (ö. 70/690 [?]), Ebü'l-Fazl el-Abbâs b. el-Ahnef b. el-Esved el-Hanefî el-Yemâmî'nin (ö. 192/808), el-Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) ve Şeyh Sadî-i Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) beyitleri veya şiirleri, Hz. Ali'nin sözleri ve Karûr binti Kays eş-Şeybânî'nin meseli başta olmak üzere birçok mesel.

Sabri Yetkin, eserinde yazdığı bazı şiirlerin şâirini zikretmemiştir. Başvurulan eserlerin bir kısmını yazarsız bir şekilde ifade etmiştir. Bazen de sadece yazarları zikredip eserlerine yer vermemiştir.

2.2.5. Eserin Telif Sebebi ve Önemi

Mehmet Sabri Yetkin, eserinin başında yazmış olduğu mukaddimesinde bu eseri telif etme sebebini açıklamaktadır. Bu açıklamada Sabri Yetkin, hocası Hacı Yusuf Efendi'den Arap Edebiyatı dersi aldığı esnada Ebû'l Feth el-Büstî'nin ahlâkî, dînî ve dünyevî birtakım nasihatleri ihtiva eden *Kasîde-i Nûniyyesi*'ni de okumuş olduğunu ve hem de o zaman hâfızasını tezyin ettiğini belirtmiştir. Sabri'nin eseri telif etmesinin sebebi, kendisinden sarf ve nahiv ilmi ikmâl eden şakirtlerine ibârede tatbikât yapmalarını öğretmek, Arapçadan Türkçeye tercüme usulünü göstermek, hâfızalarını tezyin etmek ve diğer din kardeşlerinin de bu kasîdeden faydalanmasını sağlamaktır. Müellif bu kasîdenin mazmunlarıyla amel ederek tarîk-i müstakimden şaşmamayı niyaz etmesiyle kasîdenin sadece bir kasîde olmadığını, içinde manevi hazineler ihtiva ettiğini ve bu hazinelerden herkesin faydalanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Anlaşıldığı üzere bir değil birçok sebeple kaleme alınmış bir eserdir. Ahlâkî, dînî ve dünyevî birtakım nasihatleri ihtiva etmesi de kasîdenin önemini artıran bir noktadır. İlim öğrenmenin tek başına yeterli olmadığını insanın öğrendikleriyle amel etmesi gerektiğini açık bir şekilde izah eden Sabri Yetkin, ilminin zekatını da hem öğrencilerine hem de diğer din kardeşlerine bu kasîdenin şerhini yaparak vermiştir.

2.2.6. Mehmet Sabri Yetkin'in Kasîde-i Nûniyye Şerhi'nde Takip Ettiği Yöntem

Şerhler herhangi bir ilim dalında öne çıkmış çoğunlukla kısa ve öz metinler üzerine kalem oynatılan, bu metinlerdeki muğlak kelimelerin ve cümlelerin açıklığa kavuşturulduğu, eksik olan kısımların tamamlandığı, hataların tespit edilip gösterildiği ve çokça örneklerin verildiği eserlerdir.²⁵⁷ Aslında şerhleri kendisiyle aynı kökten gelen tef'îl babı versiyonu olan teşrîh kelimesiyle ifade etmek daha açıklayıcı olacaktır. Teşrîh kelimesi açıklama, şerh, izah gibi anlamlara geldiği gibi aynı zamanda anatomi ve otopsi gibi anlamlara da gelmektedir.²⁵⁸ Kök anlamı olarak bir eserin açıklanmamış bölümlerinin izah edilerek açıklığa kavuşturulması, eksikliklerinin giderilmesi ve kasîde gibi sanatlı üslupla yazılan eserlerin belâgat ve fesahat ve anlam yönünden ele alınarak açıklanmasıdır. Mecazi olarak anatomi

²⁵⁷ Sedat Şensoy, "ŞERH", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/555-558.

²⁵⁸ İbrâhim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, "teşrîh", (Kahire: Mektebetü's-şurûku'd-devliyye Yay., 2004), 478.

anlamına gelen teşrîh; vücudu, vücudu oluşturan organları ve sistemleri şekilsel ve fonksiyonel olarak inceleyen bir bilim dalıdır.²⁵⁹ Hayvan, bitki ve insan anatomisi diye dallara ayrılmaktadır. Teşrîhu'l-insan yani insan anatomisi nasıl insanların vücudunu, organlarını ve sistemlerini şekilsel ve fonksiyonel olarak inceliyorsa şerhlerde eserleri, şekilsel ve fonksiyonel olarak incelemektedirler. Bir de teşrîhu'l-cüsse yani otopsi kelimesinin anlamına bakılacak olursa o da bir cesedin ölüm nedenini belirlemek için yapılan tıbbi inceleme işlemine verilen bir isimdir.²⁶⁰ Yani ince ince hesaplar yaparak hakikati ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla teşrîhu'l-kütüp yani şerhler de bir eserin anlatmak istediği asıl anlamı ortaya çıkarmak için kelimeleri ve cümleleri belâgat, fesahat ve anlam yönünden ele alarak ortaya koyan eserlerdir. Bir cesede bakıp ölüm sebebi nasıl anlaşılmıyorsa bir esere de bakınca ne demek istediği kolayca anlaşılmamaktadır. Bu nedenle şerhlerin önemi yadsınamayacak kadar büyüktür. Şerhler de biçimsel olarak üç gruba ayrılmaktadır. 1. Metnin başında “kâle” (kavlühû), şerhin başında “ekûlü” ifadelerinin yer aldığı şerhler. Bu şerhlerde metin bazen tamamen, bazen de şerh içinde geçtiği için kısmen verilmektedir. Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *Şerhu'l-Makâsîd*'i bu şerh türüne örnek olarak verilebilir. 2. “Kavlühû” ifadesiyle metnin sadece şerhe konu olan bölümünün verildiği şerhler. Bu tür şerhlerde bazen metnin tamamı hâmişte, sayfa başında veya satır aralarında verilmektedir. İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'i üzerine yazdığı şerh bu türe en güzel örnektir. 3. Metin ve şerhin iç içe geçtiği şerhler. Bu şerh türünde metne mim (metin) veya sâd (nass) harfleriyle, şerhe de şîn harfiyle işaret edilebilmektedir. Bazen de metin, üzerine konulan çizgiyle şerhten ayırt edilmektedir.²⁶¹

Mehmet Sabri Yetkin, üçüncü metodu esas alarak şerhini yazmıştır. Eserin baş tarafına bir fihrist hazırlamıştır. Fihristin ardından Büstî'nin 63 beyitten teşekkül olan *Kasîde-i Nûniyye*'sinin tam metnini vermiştir. Sonra mukaddimesine yer vermiştir. Mukaddimesinde bu eseri yazma amacına, Büstî hakkında bilgilere ve Büstî'nin şiirleri ile cinas sanatını kullanarak yazdığı cümlelere yer verdikten sonra beyitlerin şerhini yapmaya başlamıştır.

Sabri Yetkin'in Ebû'l-Feth el-Büstî'nin *Kasîde-i Nûniyye*'sinin beyitlerini şerh ederken kullandığı yöntem, maddeler halinde şöyle ifade edilebilir:

²⁵⁹ Fatih Kesmezacar, *Anatomi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2019), 7.

²⁶⁰ Sermet Koç-Muhammet Can, “Ölüm Kavramı ve Ölü Muayenesi”, *Birinci Basamakta Adli Tıp*, ed. Sermet Koç-Muhammet Can (İstanbul: İstanbul Tabip Odası, 2011), 22-25.

²⁶¹ Şensoy, “ŞERH”, 38/556.

1. Bir beyti verdikten sonra onu tercüme ve şerh etmiştir. Ardından bazı beyitler hariç olmak üzere²⁶² Diyarbakırlı Saîd Paşa'nın bu kasîdeye yapmış olduğu tercümesine yer vermiştir. Örneğin:²⁶³

من عاشر الناس لاقى منهم نصبا ... لأن سوسهم بغى وعدوان²⁶⁴

(من عاشر/en-nâs); muhâletât ma'nâsına olan muâşeret'ten mâzi, (لأن/li-lenne sûsehümü); nâs tarafından meşakkate dûçâr olmasının sebebidir. (سوس/sûs); nasb ile (أن/enne)'nin ismidir. Damm ü sin ile tabîat demektir. Fesâhat, falanın (سوس/sûs)'undandır demektir. Denir ki tabîattandır demektir. (بغى/bağyün); ref' ile (أن/enne)'nin haberidir, teâddi ve cevır demektir. (عدوان/udvân); gufrân vezninde tecâvüz etmek, zulüm etmek demektir.

Tercümesi: Bir kimse ef'âl-i hasene, ahlâk-ı müstahsene ile tezyîn ve tahallî etmeyenlerle muâşeret ve ülfet ve onlarla oturup kalkarsa onlar tarafından mihnet ve meşakkate dûçâr olur. Zîrâ onların tabîatı cevır ve zulümdür.

Bu suretle (الاستئناس بالناس من علامات الإفلاس)²⁶⁵ dır.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Her meşakkat ihtilât-ı gayrdan eyler zuhûr

Çünkü halkın hükm-i tab'ı mâ'il-i 'udvân olur

2. Şerhle arasını ayırmak için ana metnin üst kısmına kırmızı çizgi çizmiştir.

²⁶² Saîd Paşa'nın tercümesine yer verilmeyen beyitler şunlardır: 3., 8., 10., 11., 13., 18., 26., 27., 33., 34., 36., 38., 44., 46., 50., 53., 54., 55., 57., 58., 59., 61., 62., 63.

²⁶³ Mehmet Sabri Yetkin, *Noîlar ve Hatıralar*, 30-110.

²⁶⁴ İnsanlar ile düşüp kalkan bir gün onların düşmanlığı ile karşılaşabilir; zira bazı insanların karakteri zulüm ve düşmanlıktır. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 123.

²⁶⁵ İnsanlarla ülfet iflasın alametlerindendir.

3. Açıklanması gereken kelimeleri sarf-nahiv açısından değerlendirmiştir. Örneğin:

زيادة المرء في دنياه نقصان ... وربحه غير محض الخير خسران²⁶⁶

Sabri Yetkin bu beyitte geçen dünyâ kelimesini şöyle izah etmiştir: (دنیا/dünyâ), el-hüsna ve el-kübrâ gibi (يدنو/denâ-yednû)'dan ef'âl-i tafdîl'dir. (أدنى/ednâ)'nın müennesidir. (دنو/dünûv) veya (دنا/denâ)'dan alınmıştır.²⁶⁷

4. Kelimelerin irablarına işaret etmiştir ve kavramların lûgat ve ıstılahî anlamlarını izah etmiştir. Misal:

وكل وجدان حظ لا ثبات له ... فإن معناه في التحقيق فقدان²⁶⁸

Şarih bu beyti şöyle açıklamıştır: (حظ/hazzin), muzâfun ileyhdir, mahallen mansûb, (وجدان/vicdân)'ın mef'ûlûdür, ma'nâsı nasîb demektir, cem'i (حظوظ/huzûz)'dur, (فلس و) (فلس/felsün-fülûsün)²⁶⁹ gibi. (لا ثبات له/lâ sebâte lehû), lâ cinsinin sıfatını nefy içindir. Sebât fetha üzere mebnî lânın ismîdir. (له/lehû), lânın haberidir.²⁷⁰

من يتق الله يحمده في عواقبه ... ويكفه شر من عزوا ومن هانوا²⁷¹

Yetkin, bu beyitte geçen ittikâ fiiline ise şöyle açıklama getirmiştir: (اتقا/ittikâ) ve (تقوى/takvâ) lûgatte vikâyedendir. “Vikâye”, son derece korunmak, sakınmak demektir ki

²⁶⁶ Kişinin dünyadaki refahı hayır yapmak için değilse eksiklikler; hayırdan başka şeyleri elde etmesi ise zarar ve ziyandır. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 122.

²⁶⁷ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 39.

²⁶⁸ Elde edilen her nimet geçicidir, çünkü gerçekte onun anlamı yokluktur. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 122.

²⁶⁹ Para, akçe demektir. Bkz. Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), *Kitâbü'l-'Ayn*, “fels”, thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhim es-Sâmerrâî (Beyrut: Dâr ve mektebetül-hilâl, 1408/1988), 7/260.

²⁷⁰ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 41.

²⁷¹ Allah'tan korkan er geç övülür. Allah, böbürlenenenlerin ve alçakların kötülüklerine karşı onu korur. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 122.

nefsi korkulacak şeylerden vikâyeye koyup korumak. Bugünkü tabirle sipere girip korunmak demektir. Lügatte “takvâ”nın mâhiyeti budur.²⁷²

şerhinde geçti. Burada ki (حر وجهك/hurra vechike)’den maksat insanın yüzünden zâhir olan yeri ki yüzün yumrusudur. Farsça’da “ruhsâr”, Türkçe’de “yanak” demektir.²⁷⁷

Müellif bu beyti izah ederken beyitte yer alan “hurra vechike” lafzının Farsça’da “ruhsâr”, Türkçe’de ise “yanak” demek olduğunu zikretmiştir.

6. Bazı ifadelerin Türkçemizdeki benzer örneklerini vermiştir. Misal:

حسب الفتى عقله خلا يعاشره ... إذا تحاماه إخوان وخلان²⁷⁸

Tercümesi: Fetâyeye akıllı yeter kendisiyle muâşeret edecek dost cihetinden ve başka bir dosta muhtaç olmaz. Türkçemizde de “akıl gibi yâr olmaz” deriz.²⁷⁹

Yetkin, beyitte zikredilen “Gence akıllı yeter başka dosta ihtiyacı yok.” ifadesini “Akıl gibi yâr olmaz.” deyimiyle açıklamıştır.

7. Beyitlerde geçen edebî sanatları ifade etmiş ve onları açıklamıştır. Örneğin:

زيادة المرء في دنياه نقصان ... وربحه غير محض الخير خسران²⁸⁰

Şârih bu beyitte yer alan “tıbâk” sanatını şöyle açıklamıştır: Bu beyitte (زيادة و نقصان-) ziyâde-nuksân ve ribh-hüsrân) beynini cem‘ etmekte mütezâddeyn beynini cem‘ ma‘nâsına olan “tıbâk”²⁸¹ sanatı vardır.²⁸²

8. Müellif bir kavramı açıklarken bazen bir kıssa bazen bir şiir (beyit, mısra) bazen bir hadis bazen bir âyet bazen de bir söz olmak üzere istişhâd metodunu uygulamıştır. Misal:

²⁷⁷ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 76.

²⁷⁸ Gence, kardeş ve dostları kendisinden uzaklaştığı zaman, dost olarak baş başa kaldığı akıllı yeter. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 124.

²⁷⁹ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 91.

²⁸⁰ Kişinin dünyadaki refahı hayır yapmak için değilse eksiklikler; hayırdan başka şeyleri elde etmesi ise zarar ve ziyandır. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 122.

²⁸¹ Birbirine karşıt iki ögenin bir sözde, bir dizede veya beyitte bir araya getirilmesi anlamında bedî‘ terimidir. Tezat da denir. Bkz. İbnü'l-Mu‘tez, *el-Bedî‘*, nşr. M. Abdülmün‘im Hafâcî (Beyrut: Dârü'l-cil, 1410/1990), 27-29; İsmail Durmuş, “Tezat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/58-60.

²⁸² Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 40.

من يزرع الشر يحصد في عواقبه ... ندامة ولحصد الزرع إبان²⁸³

Tercümesi: Şer eken vakt-i hasâdda yani ekim zamanında nedâmet biçer. Halbuki zer‘î biçmenin zamanı vardır. Bir vakit ekilir bir vakit ekilmez. Bu suretle âkile lââyık olan hayır biçmek için hayır ekmek lâzımdır. Yetkin bu beyti tercüme ettikten sonra şu âyeti delil getirmiştir:

Cenâb-ı Hak ﴿هل جزاء الإحسان إلا الإحسان﴾²⁸⁴ buyurmuştur.²⁸⁵

9. Kasîdenin bazı kelimelerinin başka yazarlar tarafından farklı şekilde yazıldığını belirterek o kelimelere de yer vermiştir. Örneğin:

من كان للعقل برهان عليه غدا ... وما على نفسه للحرص برهان²⁸⁶

Bu beyitte vâki‘ (برهان/bûrhân) yerine hep eski nüshalarda ve bütün edebiyat kitaplarında (سلطان/sultân) vâki‘ iken ne sebebe mebnî ise Arapkirli Hüseyin Avni Efendî’nin şerhinde (برهان/bûrhân)’a tebdîl edilmiştir.²⁸⁷

Yetkin, bu beyitte yer alan “bûrhân” kelimesinin yerine bütün edebiyat kitaplarında “sultân” kelimesin yer aldığını fakat Arapkirli Hüseyin Avni Efendî tarafından “sultân” kelimesinin “bûrhân” kelimesiyle değiştirildiğini ifade etmiştir.

10. Müellif, birkaç yerde Fîrûzâbâdî’nin (ö. 817/1415) *Kâmûsü’l-muhîr* isimli sözlüğüne bakarak kâmus tercümesinden istifade edilmelidir diyerek okuyucuyu yönlendirmiştir. Misal:

من سالم الناس يسلم من غوائلهم ... وعاش وهو قير العين جدلان²⁸⁸

²⁸³ Kötülük eken, sonunda pişmanlık biçer; çünkü ekilen her şeyin bir hasat zamanı vardır. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 123.

²⁸⁴ “İyiliğin karşılığı sadece iyilik değil midir?” Rahmân 55/60.

²⁸⁵ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 71.

²⁸⁶ Akıl kime hâkim olursa o, kendisinde hırsın sultanı olmayan biri olur. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 122.

²⁸⁷ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 62.

²⁸⁸ İnsanlar ile iyi geçinen onların şerlerinden emin olur; rahat, mutlu ve bahtiyar olarak yaşar. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 122.

Lisân-ı Arab’da ‘ayn lafzı elfâz-ı müştarekenin eşheri ve ma’nâ cihetinden ekseridir. Kâmus tercümesi *Kâmûsü’l-muhît*’e bakılarak istifâde olunmalıdır.²⁸⁹

Şârih bu beyitte vârid olan “‘ayn” lafzı hakkında *Kâmûsü’l-muhît* sözlüğüne bakıp araştırma yapmayı teşvik ediyor.

11. Bazı önemli yerleri hıfzetmeyi, te’emmül etmeyi ve önceden açıklamış olduğu bir ifade sonradan tekrar geçmiş ise önceden geçmiş olan beyitlere bakmayı önermiştir. Örneğin:

يا رافلا في الشباب الرحب منتشيا ... من كأسه هل أصاب الرشد نشوان²⁹⁰

“(يا رافلا); münâdâ mansûbdur. Bu bahs için tekrar üçüncü beyitteki ifademizi iyi hatırla ve ma’lûmen tıpkı takviye et.”²⁹¹

يا أيها العالم المرضي سيرته ... أبشر فأنت بغير الماء ريان²⁹²

“(ريان/rayyân); (عطشان/‘atşân)’nın zıddı, suya kanmış kimse demektir. Te’emmel.²⁹³

Şârih, bu beyti izah ve tercüme ettikten sonra te’emmül edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Netice itibariyle Mehmet Sabri Yetkin’in ilim dünyasına miras olarak bıraktığı eserlerden birisi de *Kâside-i Nûniyye Şerhi*’dir. Bu eserini Amasya Müftüsü iken kaleme almıştır. Eserinde metin ve şerhin birbirine katıldığı şerh şeklini benimsemiş ve ana metni şerh kısmından ayırmak için ana metnin üzerine kırmızı çizgi çizmiştir. Eserin baş tarafına bir fihrist hazırlamıştır. Fihristin ardından Büstî’nin 63 beyitten müteşekkil olan *Kasîde-i Nûniyyesi*’nin tam metnini vermiştir. Sonra mukaddimesine yer veren Mehmet Sabri ardından Büstî hakkında bilgiler verip beyitleri teker teker şerh ve tercüme etmiştir. Bazı beyitlerde Saîd Paşa’nın tercümesine yer verirken bazı beyitlerde de istişhad metodunu uygulayarak bir âyete, bir şâirin şiirine veya bir söze yer vermiştir. Bazı kelimeleri sarf-nahiv ve irab açısından değerlendirirken bazılarının da eş-zıt, tekil-çoğul ve lügat anlamlarına veya

²⁸⁹ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 61.

²⁹⁰ Ey gençliğin verimli çağında böbürlenene ve onu kadehiyle sarhoş olan kişi! Sarhoş hiç doğruyu bulabilir mi? Bkz. Çöğenli, “Ebû’l-Feth el-Büstî ve Unvânü’l-Hikem Tercümesi”, 124.

²⁹¹ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 100.

²⁹² Ey yaşantısına imrenilen bilgin! Sana müjdeler olsun; sen su olmadan suya kanarsın. Bkz. Çöğenli, “Ebû’l-Feth el-Büstî ve Unvânü’l-Hikem Tercümesi”, 124.

²⁹³ Mehmet Sabri Yetkin, *Notlar ve Hatıralar*, 96.

Farsça-Türkçe anlamlarına yer vermiştir. Beyitlerde geçen edebî sanatları izah etmiş ve önemli bulduğu lafızların sözlükten araştırılmasını istemiştir. Değerli bulduğu beyitleri ezberlemeyi, te’emmül etmeyi öğütleyen Sabri Yetkin, önceden bahsettiği bir konu tekrar geçtiyse ilk bahsettiği yere yönlendirerek konunun pekişmesini sağlamıştır.

2.3. Kasîde-i Nûniyye Şerhi’nin Transkripsiyonlu-Tahkikli Metni

İlk olarak Mehmet Sabri Yetkin’in hazırlamış olduğu fihriste ve Büstî’nin kasîdesine yer verilecek olup ardından müellifin mukaddimesi verilip şerh metnine geçilecektir.

2.3.1. Mehmet Sabri Yetkin’in Hazırlamış Olduğu Fihrist

Mehmet Sabri Yetkin, *Kâside-i Nûniyye Şerhi*’nin bulunduğu defterin 27-29 sayfaları arasında bir fihriste yer vermiştir. Burada fihristin sadece kasîdenin şerhi ile ilgili bölümüne yer verilmiştir. Mehmet Sabri Yetkin’in hazırlamış olduğu fihrist şu şekildedir:

Tablo 5. Mehmet Sabri Yetkin’in hazırlamış olduğu fihrist

Suhuf	Konu
30.	Ebû'l-Feth el-Büstî'nin kasîdesi
32.	Bu kasîdenin tercümesi
34.	Mütercimmin bir mukaddimesi
34.	Nâzımın terceme-i hâli
35.	Nâzımın bazı fıkra-i tecnîseleri
35.	Nâzımın bazı eş'ârı
36.	Arab'ın şiirlerinin vezinleri
37.	Şuarâ-i Arab'ın dört tabaka üzerine oldukları
37.	“Ziyâde” ve “noksân” kelimelerinin ma'nâsı
38.	Hızır Bey'in <i>Kasîde-i Nûniyyesi</i>
38.	﴿أَحْسِنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةُ﴾ âyetinin ma'nâsı
39.	“Mer'u” kelimesi
40.	“Küllü” kelimesinin tafsîlâsı
41.	Arapça'da “nidâ edatları”
42.	Münâdânın ahkâm-ı nahviyyesi
43.	“Dehr”in ma'nâsı, “dehrî” ve “dührî”
44.	Tecâhül-i ârif
45.	“دع” kelimesi
46.	Durûb-ı emsâl-i Arabiyye
47.	Durûb-ı emsâl kitaplarının en mühimî
47.	Hitâbda asıl olan
48.	“Nâs” kelimesi

49.	“Tâlemâ” kelimesi
51.	“Fezâil” ve “fevâzil” arasında fark
52.	Vav-ı hâliyye, isti’nâfiyye, i’tirâziyye
53.	Kâne’ye nâkıs niçin dendiği
53.	“Recâ” ve “racâ”nın farkı
53.	“İnne”nin ma’nâları
54.	İmâm Müberrid ile Kindî’nin hikâyesi
55.	“Rûkn” ne demektir?
56.	“İttikâ”nın ma’nâsı
57.	“Leyse” kelimesi hakkında
59.	“Kâtıbeten” kelimesi hakkında
59.	“Fettân” kelimesi hakkında
60.	“Be hûbân der nemi gired figan ü nâle vü zârî” beyti
60.	İbrahim aleyhisselam ile bir Mecûsînin hikâyesi
61.	“Karîru’l-ayn”ın ma’nâsı
63.	Cinâs-ı kalb
63.	“Cehl-i basit” ve “cehl-i mürekkeb”
63.	“Nahv” kelimesinin beş ma’nâsı
64.	Başka bir beyâna göre “nahv”ın yedi ma’nâsı
64.	“Kasr ile hevâ”, “med ile hevâ” arasındaki fark
64.	“Eyyâm” ve “nehâr”ın ma’nâları
65.	Tenvînin Tazîm İçin Olması
65.	﴿وَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى﴾ âyetinin tefsîri
66.	Abdûlmelik b. Mervân ile âlim-i Medîne Ebû Hazm arasında cereyân eden bir muhâvere
67.	(فی بیان قوله عليه السلام أن صاحبة موسى اعقل منك)
67.	(سبب دفن يوسف عليه السلام في النیل)
69.	﴿وجدت الناس اخبر تقله﴾
70.	﴿لم يكن الذين كفروا﴾ nazm-ı celîlinde meczûm olan nûnun kesra ile harekelenmesinin sebebi
72.	“Hürri hakîkî”nin beyânı
74.	“Emir” kelimesinin ma’nâsını beyân
75.	“Reddû’l-‘acz ‘ale’s-sadr”ın beyânı
76.	﴿كلوا الوغم و اطرحوا الغم﴾ hadîs-i şerîfi
78.	﴿إياك و الكسل فإنه يبعدك من الله و منى﴾ hadîs-i şerîfi
79.	Sehbân Bîn Vâ’il
80.	“Bâkil” ve (اغبي من باقل) meseli
82.	(من اسرتعى الذئب فقد ظلم و لا يسرتعى الذئب الغنم) meselleri
82.	“Hisben” ve “husbân” arasındaki fark
83.	(كل سر جاوز الإثنين شاع) terkibindeki “isneyn”den maksat
84.	(ماء و لا كصداء) meseli, dâribi ve niçin darb edildiği
87.	İmam Ali’nin (الحازم من حفظ ما في يده و لم يؤخر أمر يومه إلى غده) kelâmı

88.	﴿اركض برجلك﴾ nazm-ı celîli
88.	(قال أفاطون العالم كرة و العالم نقطة)
89.	(قال أفاطون العالم كرة و العالم نقطة)
89.	“Buhrân” kelimesinin tetkiki ve ıstılâh-ı tıpta ma’nâsı
90.	(سداد من عوز) meseli
92.	Zemahşerî’nin (كم من أكل حمل رضيع يعد له طعام من ضريع) kelâmı
93.	“Ferîh” kelimesinin üç ma’nâsı
94.	“Sinetün”ün ma’nâsı
94.	Keşşaf tefsirinden naklolunan asılsız bir hikâye
100.	﴿الحسن و الحسين شباب أهل الجنة﴾ hadîsi
101.	“Ke’s” ile “kadeh” arasındaki fark
102.	“Heb” kelimesi
104.	“Dîn”in Ta’rîfî
105.	“Cebriyye” ve “Kaderiyye”
106.	Şâirü’n-nebî Hassân radiyallahu anhü
108.	Hassân’ın Peygamberi medh eden bir güzel şiiri
109.	Hazreti Hassân’ın Peygamberimizi müdâfaa yolunda bir şiiri

2.3.2. Büstî’nin Kasîdesi

Mehmet Sabri Yetkin’in *Kâside-i Nûniyye Şerhi* adlı eserinin 30-33 sayfaları arasında yer vermiş olduğu Ebû’l- Feth el-Büstî’nin *Kâside-i Nûniyye’si*’nin 63 beyitten teşekkül olan orijinal metni şöyledir:

Tablo 6. Ebû’l- Feth el-Büstî’nin Kâside-i Nûniyye’si

قصيدة نونية بسم الله الرحمن الرحيم	
عدد	أبيات
١.	زيادة المرء في دنياه نقصان ... وريحه غير محض الخير خسران
٢.	وكل وجدان حظ لا ثبات له ... فإن معناه في التحقيق فقدان
٣.	يا عامرا لخراب الدهر مجتهدا ... بالله هل لخراب العمر عمران
٤.	ويا حريصا على الأموال تجمعها ... أنسيه أن سرور المال أحزان
٥.	دع الفؤاد عن الدنيا و زخرفها ... فصفوها كدر والوصل هجران
٦.	وأرع سمعك أمثالا أفصلها ... كما يفصل ياقوت ومرجان

٧.	أحسن إلى الناس تستعبد قلوبهم ... فطالما استعبد الإنسان إحسان
٨.	يا خادماً الجسم كم تسقى لخدمته ... أتطلب الريح مما فيه خسران
٩.	أقبل على النفس واستكمل فضائلها ... فأنت بالنفس لا بالجسم إنسان
١٠.	وإن أساء مسيء فليكن لك في ... عروض زلته صفح وغفران
١١.	وكن على الدهر معواناً لذى أمل ... يرجو نداك فإن الحر معوان
١٢.	واشدد يديك بحبل الله معتصماً ... فإنه الركن إن خانتك أركان
١٣.	من يتق الله يحمد في عواقبه ... ويكفه شر من عزوا ومن هانوا
١٤.	من استعان بغير الله في طلب ... فإن ناصره عجز وخذلان
١٥.	من كان للخير مناعاً فليس له ... على الحقيقة إخوان وأخذان
١٦.	من جاد بالمال مال الناس قاطبة ... إليه والمال للإنسان فتان
١٧.	من سالم الناس يسلم من غوائلهم ... وعاش وهو قرير العين جذلان
١٨.	من كان للعقل برهان عليه غدا ... وما على نفسه للحرص برهان
١٩.	من مد طرفاً لفرط الجهل نحو هدى ... أغضى على الحق يوماً وهو خزيان
٢٠.	من عاشر الناس لاقى منهم نصبا ... لأن سوسهم بغى وعدوان
٢١.	ومن يفتش عن الإخوان يقلهم ... فجعل إخوان هذا العصر خوان
٢٢.	من استشار صروف الدهر قام له ... على حقيقة طبع الدهر برهان
٢٣.	من يزرع الشر يحصد في عواقبه ... ندامة ولحصد الزرع إبان
٢٤.	من استنام إلى الأشرار نام وفي ... قميصه منهم صل وثعبان
٢٥.	كن ريق البشر إن الحر همته ... صحيفة وعليها البشر عنوان
٢٦.	ورافق الرفق في كل الأمور فلم ... يندم رفيق ولم يذمه إنسان
٢٧.	ولا يغرنك حظ جره خرق ... فالخرق هدم ورفق المرء بنيان
٢٨.	أحسن إذا كان إمكان ومقدرة ... فلن يدوم على الإحسان إمكان
٢٩.	فالروض يزدان بالأنوار فاغمة ... والحر بالعدل والإحسان يزدان
٣٠.	صن حر وجهك لا تحتك غلالته ... فكل حر لحر الوجه صوان
٣١.	فإن لقيت عدوا فألقه أبداً ... والوجه بالبشر والإشراق غضان
٣٢.	دع التكاثر في الخيرات تطلبها ... فليس يسعد بالخيرات كسلان
٣٣.	لا ظل للمرء يعرى من نهي و تقى ... وإن أظلمته أوراق وأفنان
٣٤.	والناس أعوان من والته دولته ... وهم عليه إذا عادته أعوان
٣٥.	سحبان من غير مال باقل حصر ... و باقل في ثراء المال سحبان
٣٦.	لا تودع السر و شاء به مذلاً ... فما رعى غنماً في الدو سرحان
٣٧.	لا تحسب الناس طبعاً واحداً فلهم ... غرائز لست تحصيهم ألوان

٣٨.	ما كل ماء كصداء لوارده ... نعم ولا كل نبت فهو سعدان
٣٩.	لا تخدشن بمطل وجه عارفة ... فالبر يحدشه مطل وليان
٤٠.	لا تستشر غير ندب حازم يقظ ... قد استوى فيه إسرار وإعلان
٤١.	فللتدابير فرسان إذا ركبوا ... فيها أبروا كما للحرب فرسان
٤٢.	وللأمور مواقيت مقدرة ... وكل شئ له حد وميزان
٤٣.	لا تكن عجلا في الأمر تطلبه ... فليس يحمد قبل النضج بحران
٤٤.	كفى من العيش ما سد من عوز ... ففيه للحر إن قنيان وغنيان
٤٥.	وذو القناعة راض من معيشته ... وصاحب الحرص إن أثرى فغضبان
٤٦.	حسب الفتى عقله خلا يعاشره ... إذا تحاماه إخوان وخلان
٤٧.	هما رضيعا لبان حكمة وتقى ... وساكننا وطن مال وطغيان
٤٨.	إذا نبا بكرم موطن فله ... ورائه في بسيط الأرض أوطان
٤٩.	يا ظالما فرحا بالعز ساعده ... إن كنت في سنة فالدهر يقظان
٥٠.	ما استمرأ الظلم لو أنصفت آكله ... وهل يلذ مذاق المرء خطبان
٥١.	يا أيها العالم المرضي سيرته ... أبشر فأنت بغير الماء ريان
٥٢.	ويا أخا الجهل لو أصبحت في لجج ... فأنت ما بينها لا شك ضمان
٥٣.	لا تحسبن سرورا دائما أبدا ... من سره زمن سائته أزمان
٥٤.	إذا جفاك خليل كنت تألفه ... فاطلب سواه فكل الناس إخوان
٥٥.	وإن نبت بك أوطان نشأت بها ... فارحل فكل بلاد الله أوطان
٥٦.	يا رافلا في الشباب الرحب منتشيا ... من كأسه هل أصاب الرشد نشوان
٥٧.	لا تغترر بشباب رايق خضل ... فكم تقدم قبل الشيب شبان
٥٨.	ويا أخا الشيب لو ناصحت نفسك لم ... يكن لمثلك في الاسراف إمعان
٥٩.	هب الشيبية تبلي عذر صاحبها ... ما عذر أشيب يستهويه شيطان
٦٠.	كل الذنوب فإن الله يغفرها ... إن شيع المرء إخلاص وإيمان
٦١.	وكل كسر فإن الدين يجبره ... وما لكسر قناة الدين جبران
٦٢.	خذها سوائر أمثال مهذبة ... فيها لمن يبتغي التبيان تبيان
٦٣.	ما ضر حسانتها والطبع صائغها ... أن لم يصغها قريع الشعر حسان

2.3.3. Mukaddime

بسم الله الرحمن الرحيم

أتوكل عليه في كل أمر دقيق و جسيم

Ba‘de edâi mâ vecebe ‘aleynâ:

Bundan tam yarım asır evvel Köprü kazâsı ulemâ-i benâmından mazinne-i kirâmdan allâme-i müdakkik ve muhakkik üstâz-ı büzürgvârım (Hacı Yusuf Efendî)²⁹⁴ merhûmdan edebiyât-ı arabîyye dersi aldığım esnâda 63 beyitten ibâret bulunan fâzıl-ı meşhûr Ebû'l-Feth el-Büstî'nin ahlâkî, dînî ve dünyevî bir takım nesâyihü ihtivâ eden ve (Ziyâdetü'l-mer'i fi dünyâhü nuksânü) mısra‘ ile musaddar olan *Kasîde-i Nûniyye*'sini de okumuş ve hem de o zaman hâfızamı tezyîn etmiştim. Bu kere benden sarf ve nahiv arabîyyesi ikmâl eden şâkirtlerime ibârede tatbikât yapmalarını öğretmek ve Arapça'dan Türkçe'ye tercüme etme usûlünü de göstermek ve hem de hâfızalarını tezyîn etmek ve diğer ihvân-ı dinime de istifâmı teşmîl etmek maksadıyla Türkçemize tercüme ve îzâhına ikdâm, müzâkeresine râğbet buyuranlara ihdâ vü takdîm ettim. el-Fakîru'l-hakîr ile'l-Müteâl Mehmed Sabrî el-Müftî bi-Amasya el-arîfu bi-Mecdîzâde ahsene ileyhi'l-hüsnâ ve ziyâde.

Nâzımın terceme-i hâlî: Ebû'l-Feth Ali b. Muhammed el-Büstî eş-şâir el-kâtib, sâhibü'l-tecnîs kâtib, edîb, şâir bir münşîdir. Mensûb olduğu “Büst”²⁹⁵ bânın zammı ve sînin sükûnuyla ve tâ ile Herât²⁹⁶ ve Gazne²⁹⁷ arasında Kâbil²⁹⁸ mülhâkâtından bir kasabadır. Bu belde kesîratü'l-eşcâr ve'l-enhâr imiş. Çok güzel şiirleri ve fıkârât-ı tecnîsiyyesi²⁹⁹ vardır.

[34]

İşte şurada yazacağım müsecca‘ fıkralar³⁰⁰ beyne'l-udebâ durûb-ı emsâl makâmına kâimdir:

²⁹⁴ Hacı Yusuf b. Mehmed el-Köprüvî: Mehmet Sabri Yetkin'in, *Kasîde-i Zeynebiyye, Kasîde-i Büstiyye ve Büsîrî'nin Kasîde-i Bürde*'sini okuduğu hocasıdır.

²⁹⁵ Büst, Afganistan'ın Sicistan bölgesinde harabeleri bulunan eski bir şehirdir. Bkz. Tahsin Yazıcı, “Büst”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/495.

²⁹⁶ Afganistan'ın batısında Herat Vilayeti'nin merkezi olan kenttir. Bkz. Recep Uslu, “Herat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/215-218.

²⁹⁷ Gazne, Kâbil'in 145 km. güneybatısında yer alır; aynı adı taşıyan eyaletin merkezidir. Afganistan'ın kuzeyinde bulunan tarihî bir şehirdir. Bkz. Enver Konukçu, “Gazne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/479-480.

²⁹⁸ Kâbil, Afganistan'ın başkenti ve en büyük şehridir. Aynı zamanda Kabil Vilayeti'nin de yönetim merkezi olan kent ülkenin doğusunda yer alır. Bkz. Ahmet Kavas, “Kâbil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/28-29.

²⁹⁹ Şâirî eserinin hâmişinde tecnîsi şöyle açıklamıştır: “Tecnîs, lafzı bir ma'nâsı ayrı kelimelerin bir sözde bulunmasıdır.”

³⁰⁰ Fıkraların sonundaki kelimelere “fasıla” ve fasılaların son harflerinin bir olmasına “sec‘i” ve böyle kelama “müsecca” denilir. Bkz. Ebu'l-Feth Ziyaeddin Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâir*, thk. Ahmed Muhammed el-Havfi-Bedevî Tabâne (Kahire: Dâru nehdati Mısır, t.y.), 271; İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 25-26; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürânî el-Hanefî, *Kitabü't-ta'rifât* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1983), 117-118; İsmail Durmuş, “Seci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/273-275.

³⁰¹ ”من أصلح فاسده أرغم حاسده“

³⁰² ”من أطاع غضبه أضاع أدبه“

³⁰³ ”عادات السادات سادات العادات“

³⁰⁴ ”حد العفاف الرضا بالكفاف“

³⁰⁵ ”اشتغل عن لذاتك بعمارة ذاتك“

³⁰⁶ ”إذا بقي ما قاتك فلا تأس على ما فاتك“

³⁰⁷ ”الرد الهائل خير من الوعد الحائل“

³⁰⁸ ”طلوع العقوق أفول الحقوق“

³⁰⁹ ”الفكر رائد العقل“

³¹⁰ ”الخلاف غلاف الشر“

³¹¹ ”إن لم يكن لنا حظ في درك درك فخلصنا من شرك شرك“

Bazı eş‘ârından:

أفد طبعك المكدود بالهم راحة

قليلًا و علله بشيء من المنزع

³⁰¹ Sabri Yetkin eserin hâmişinde bu müsecca‘ fıkrayı şöyle tercüme etmiştir: “Hâlindeki fesâdı ıslâh eden, hasetkârının yüzünü yere sürtmüş olur.” Kendisine yanlış yapamı ıslah eden kimse, hasetçisini dize getirir.

³⁰² Eserin hâmişinde şârih bu cümleyi şöyle tercüme etmiştir: “Gazabına uyan edebini kaybetmiş olur.” Öfkesine itaat eden edebini yok eder.

³⁰³ Büyüklerin adetleri, adetlerin büyükleridir.

³⁰⁴ Erdemin (alçakgönüllülük, fazilet) ölçüsü, elinde olanlara razı olmakla olur.

³⁰⁵ Kendinle meşgul ol ki kendini imar edesin.

³⁰⁶ Karnını doyuracak lokman kaldıysa geçip gidenlere üzülme.

³⁰⁷ Hayret verici red, tutulamayan sözden daha hayırlıdır.

³⁰⁸ Anne-babaya itaatsizliğin parlaması (zuhur etmesi), hakların karanlıkta kalmasıdır (kaybolmasıdır).

³⁰⁹ Fikir, aklın öncüsüdür.

³¹⁰ Hilaf şerrin kılıfıdır.

³¹¹ Senden bize bir hayır dokunmayacak ise şerrini de bizden halas eyle (uzak eyle).

لكن إذا أعطيته المرح فليكن

بمقدار ما تعطي الطعام الملح³¹²

Diğer:

وقائل قال ألا صف لنا ... بستاننا هذا ونارنجنا

قلت لهم بستانكم جنة ... ومن جنى النارنج نارا جنا³¹³

Nâzım-ı fâhim 400 târihinde Buhârâ'da³¹⁴ vefât etmiştir. Muşârun ileyh hakkında İmrân b. Mûsâ el-Tavâlkî'nin:

إذا قيل أي الأرض في الناس زينة ... أجبنا وقلنا أبهج الأرض بستانها.

فلو أنني أدركت يوماً عميدها ... لزمت يد البُستي دهرًا وبُستُها³¹⁵

kıtasıyla “arzın en latîf yeri neresidir?” diye sorulacak olursa “Büst beldesidir.” diyeceğini ve oranın eşrâfiyla mülâkât edebilirse Ebu'l-Feth el-Büstî'nin elini tutup öpeceğini söylüyor.

[35]

2.3.4. Mehmet Sabri Yetkin'in Kasîde-i Nûniyye Şerhi

Kâle en-nâzım:

١ - زيادة المرء في دنياه نقصان ... وريحه غير محض الخير خسران³¹⁶

³¹² Kederle bitkin düşen tabiatına biraz da olsa ferahlık ver. Onu nükteden bir şeyle meşgul et. Fakat ona nükteden verdiğinde, verdiğin şeyin miktarı yemeğe atılan tuz kadar olsun.

³¹³ Bir kimse, ‘Haydi bize bu bahçemizi ve narenciyemizi vasfet.’ dedi. Bende onlara ‘Sizin bahçeniz bir cennettir. Kim de bu narenciyeden hasat ederse ateş hasat etmiş olur.’ dedim

³¹⁴ Buhârâ, Mâverâünnehir’de tarihî bir şehirdir. Bkz. Ramazan Şeşen, “Buhara”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/363-367.

³¹⁵ Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229), mezkûr olan bu iki beyti, Mu‘cemü’l-büldân isimli eserinde İmrân bin Mûsâ et-Tavlekî’ye nispet etmiştir. Bkz. Hamevî, *Mu‘cemü’l-büldân*, 1/415.

³¹⁶ Kişinin dünyadaki refahı hayır yapmak için değilse eksikliklidir; hayırdan başka şeyleri elde etmesi ise zarar ve ziyandır. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 122.

Bu kasîde, bahr-i basîttendir. Arab'ın şiirlerinin vezinleri on beş bahr³¹⁷ üzerinedir. Ve bu bahrları beş dâire-i câmi'dir. (Bahr-i tavîl, bahr-i medîd, bahr-i basît) bir dâiredir. (Bahr-i vâfir ve bahr-i kâmil) bir dâiredir. (Bahr-i remel, bahr-i hezec, bahr-i recez) bir dâiredir. (Bahr-i serî', bahr-i münserih, bahr-i hafîf, bahr-i muzârî', bahr-i muktezab, bahr-i müctes) bir dâiredir. (Bahr-i mütekârib) yalnızca bir dâiredir. Bahr-i tavîl'in usûlû: 4 kere (feûlün mefâilün)'dür. Bahr-i medîd'in usûlû: 4 kere (fâilâtün fâilün)'dür. Bahr-i basît'in usûlû: 4 kere (müstef'ilün fâilün)'dür. Bahr-i vâfir'in usûlû: 6 kere (müfâaletün)'dür. Bahr-i kâmil'in usûlû: 6 kere (mütefâilün)'dür. Bahr-i remel'in usûlû: 6 kere (fâilâtün)'dür. Bahr-i hezec'in usûlû: 6 kere (mefâilün)'dür. Bahr-i hezec'in usûlû: 6 kere (müstef'ilün)'dür. Bahr-i serî'ın usûlû: 2 kere (müstef'ilün, müstef'ilün, mef'ûlâtü)'dür. Bahr-i münserih'in usûlû: 2 kere (müstef'ilün, mef'ûlâtü, müstef'ilün)'dür. Bahr-i hafîf'in usûlû: 2 kere (fâilâtün, müstef'ilün, fâilâtün)'dür. Bahr-i muzârî'nin usûlû: 2 kere (mefâilün fâilâtün mefâilün)'dür.

[36]

Bahr-i muktezab'ın usûlû: 2 kere (mef'ûlâtü müstef'ilün müstef'ilün)'dür. Bahr-i müctes'in usûlû: 2 kere (müstef'ilün fâilâtün fâilâtün)'dür. Bahr-i mütekârib'in usûlû: 8 kere (feûlün)'dür. On altıncı olmak üzere bir bahr daha ilave edip adına (mütedârek) demişlerdir. Şunu da biliniz ki şuarâ-yı Arab³¹⁸ 4 tabaka üzerinedir. Tabaka-i ûlâ: Câhiliyye'dir ki, İslâm'dan mukaddem olan şuarâdır. İmruülkays³¹⁹ ve Züheyr³²⁰ gibi. Tabaka-i sâniye: Muhadramûn'dur ki câhiliyyet ve İslâm'a erişenlerdir: Lebîd b. Rebîa³²¹, Ebû Züeyb³²² gibi.

³¹⁷ Bahr, Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) arûz sisteminde dâirelerdeki ideal vezinlerden, ilel ve zihâfât kaideleriyle türetilmiş vezinler grubudur. Bkz. Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdîrabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî (ö. 328/940), *el-'İkdü'l-ferîd*, thk. Müfîd Muhammed Kumeyha (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1404/1983), 6/355-365; Nihad M. Çetin, "Bahîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/484-486.

³¹⁸ Bkz. Nasuhi Ünal Karaaslan, "Şâir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/298-301.

³¹⁹ Ebû Vehb (Ebû'l-Hâris / Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr "İmruülkays" (ö. 540 dolayları) Câhiliye devrinin tanınmış Arap şâiridir. Bkz. Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-şu'arâ'* (Kahire: Dârü'l-hadîs, 1423), 1/107-137; Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1424), 7/440; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 2/320.

³²⁰ Ebû Sülmâ (Ebû Büceyr) Züheyr b. Ebî Sülmâ (Rebîa) b. Riyâh el-Müzenî (ö. 609 [?]) muallaka şâiridir. Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-şu'arâ'*, 1/137-153; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 7/457.

³²¹ Ebû Akîl Lebîd b. Rebîa b. Mâlik b. Ca'fer el-Âmirî el-Ca'ferî (ö. 40 veya 41/660 veya 661) Câhiliye devrinde de yaşamış olan (muhadram) muallaka sahibi İslâm şâiridir. Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-şu'arâ'*, 1/266-278; Hamdû Tammâs, *Divanu Lebîd b. Rabî'a Mukaddimesi* (Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 2004), 5; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 7/476.

³²² Ebû Züeyb Huveylid b. Hâlid b. Muharris el-Hüzelî (ö. 28/648-49) şâir bir sahâbidir. Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-şu'arâ'*, 2/639-646; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 7/454.

Tabaka-i sâlise: İslâmiyye'dir ki, İslâm'ın asr-ı evvelinde kalan şâirlerdir. Ferezdak³²³ ve Cerir³²⁴ gibi. Müslüman olmak şart değildir. Nasrânî olan Ahtal³²⁵ dahi bu ma'nâca şuarâ-yı İslâmiyye'dendir. Tabaka-i râbi'a: Muvelledun bih'dir ki onlardan sonra olanlardır: Ebû Temmâm³²⁶ ve Buhtürî³²⁷ gibi. Tabaka-i selâse ehlinin eş'ârı, "şevâhid" ve tabaka-i râbi'a ehlinin eş'ârı, "emsile" ad olunur.

(زيادة/ziyâdetün); ikinci bâbdan masdardır, artmak ve artırmak ma'nâlarına lâzım ve müteaddi olur. Burada lafzen merfu' mübtedâdır, haberi (نقصان/nuksân)'dır. Masdar fâilîne muzâftır.

[37]

Şakâyık'ta,³²⁸ Mollâ Hayâlî'nin³²⁹ üstadı Hızır Bey'in³³⁰ terceme-i hâlinde yazar ki, Ebû'l-Feth Sultân Muhammed Hân Gâzî³³¹ devrî ulemâsından (cirâbü'l-ilim) yani ilim dağarcığı şöhretini kazanan (Hızır Bey) merhûm, (لقد زاد الهوى في البعدين و بين البين بعد المشرقين)³³² Kasîde-i Nûniyyesi'ne kasîdenin matla' olan şu:

³²³ Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa'saa et-Temîmî "Ferezdak" (ö. 114/732) Emevîler devrinde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şâirinden biridir. Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-şu'arâ*, 1/458-492; Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü fuhûli 'ş-şu'arâ*, nşr. Mahmûd M. Şâkir (Cidde: Dârü'l-medenî, ty.), 1/65-66.

³²⁴ Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafâ (Huzeyfe) et-Temîmî (ö. 110/728 [?]) Emevîler devrinde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şâirinden biridir. Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-şu'arâ*, 1/456-457; Cerîr b. Atıyye, *Dîvân*, nşr. Kerem el-Bustânî (Beyrut: Dâru Beyrut, 1986, 5-7; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 7/446.

³²⁵ Ebû Mâlik Gıyâs b. Gavs b. es-Salt el-Ahtal (ö. 92/710-11) Emevî devri Hristiyan Arap şâirlerindendir. Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-şu'arâ*, 1/473-487; Cumahî, *Tabakâtü fuhûli 'ş-şu'arâ*, 2/451-502.

³²⁶ Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846) *el-Hamâse* adlı eseriyle tanınan Arap şâiridir. Bkz. İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü 'ş-şu'arâ*, thk. Abdüsettar Ahmed Ferrâc (Kahire: Dârü'l-maârif, 1375/1956), 282-286; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 7/446.

³²⁷ Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî "Buhtürî" (ö. 284/897) *el-Hamâse* adlı eseriyle tanınan Arap şâiridir. Bkz. Buhtürî, *Dîvânü'l-Buhtürî*, thk. Hasan Kâmil es-Sayrafî (Kahire: Dârü'l-maârif, 1963-1978), 1-5; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 6-21-23.

³²⁸ Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin (ö. 968/1561) Osmanlı ulemâ ve meşâyihine dair biyografik eseridir. Bkz. Abdülkadir Özcan, "eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/485-486.

³²⁹ Hayâlî (ö. 875/1470 [?]): Asıl adı Şemseddin Ahmed'dir. Fâtih Sultan Mehmed devri âlimlerindendir. Bkz. Taşköprizâde İsmâüddin Ahmed Efendi, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye* (Beyrut: Dârü'l-kitâbü'l-Arabiyyi, 1395/1975), 139-142; Adil Bebek, "Hayâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/3-5.

³³⁰ Hızır Bey (ö. 863/1459), Osmanlı âlimi, İstanbul'un ilk kadısıdır. Bkz. Mustafa Said Yazıcıoğlu, "Hızır Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/413-415.

³³¹ Ebû'l-Feth Sultân Muhammed Hân Gâzî (ö. 886/1481), Osmanlı padişahı (1444-1446, 1451-1481). II. Mehmed, 21 yaşında İstanbul'u fethederek 1480 yıllık Roma İmparatorluğu'na son verdi ve bu olay birçok tarihçi tarafından Orta Çağ'ın sonu Yeni Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edildi. Fetih'ten sonra Fethin Babası anlamına gelen "Ebû'l-Feth" unvânını almıştır. Bkz. Halil İnalcık, "Mehmed II" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/395-407.

³³² Eğer benden uzak olduğunda sevgi artacaksa o zaman ikimizin arası doğu ve batının arası kadar uzak olsun.

ألا يا أيها السلطان نظمي...عجالة ليلة او ليلتين

مع الإشتغال في أيام درسي... و ما فارقت شغلي ساعتين³³³

münâsebetiyle (عجالة ليلتين/ucâletü leyleteyn) nâmıyla meşhûrdur. Sultân Fâtih Hazretlerine ba's ve takdîm edince, Fâtih Hazretleri mezkûr kasîdeyi Molla Gûrânî'ye³³⁴ göstermişler. Gûrânî: "Kasîdenin matla'ındaki (زاد/zâde) kelimesi lâzımdır, müteaddi değildir" diye i'tirâz etmesi üzerine Sultân bu i'tirâzın zahr-ı kasîdeye kaydıyla Hızır Bey'e irsâlini emrettiklerinde Hızır Bey mezkûr i'tirâza cevâb olmak üzere zeyline;

﴿فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا﴾³³⁵

âyet-i kerîmesini yazıp göndermiştir. Hızır Bey merhûm bu kasîdeyi kendi şâkirtlerine hikâye ettiklerinde Hacı Hasan oğlu Muhammed adındaki bir zekî:

"Ya üstad! ﴿وَإِذَا تَلَّيْتُمْ عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا﴾³³⁶ âyet-i kerîmesi yazılsa daha hoş olmaz mı idi ?" demekle Hızır Bey, şâkirdini istihsân etmişlerdir.

[Fâ'ide] Sûre-i Yûnus'taki ﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ﴾³³⁷ yani hasenât yapanlara hüsn ve ziyâde vardır meâlindeki

[38]

âyet-i kerîmesinde ziyâde mağfîret ve rızvân ile tefsîr olunmuştur. Bazıları da "hasenât cennet, ziyâde likâdır" diye tefsîr etmişlerdir. (المرء/el-mer') ziyâdenin muzâfun ileyhidir. (المرء) böyle muarref olursa (المرء/el-mer') denir. Nekra olursa (إمري/imri'un) denir. Her ikisinin cem'i, lafzının gayrısından (رجال/ricâlun) gelir. Müennesinde (تمرة/temratün)³³⁸

³³³ Ey hünkâr, nazmım, ders günlerimin meşguliyetleriyle beraber, bir veya iki gecenin acele işidir. İşimden iki saatte ayrılmadım.

³³⁴ Molla Gûrânî (ö. 893/1488), Osmanlı âlimi ve müftüsüdür. Bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, "Molla Gûrânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/248-250.

³³⁵ Onların kalplerinde bir hastalık vardır, Allah hastalıklarını artırmıştır. Bakara 2/10.

³³⁶ Kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını artırır. Enfal 8/2.

³³⁷ Yûnus 10/26

³³⁸ Hurma demektir. Bkz. Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî (ö. 458/1066), *el-Muhkem*, "temr", thk. Abdülhamid Hindâvî (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2000), 9/485-487.

vezninde (مرءة-امرأة/mer'etün-imra'etün)'dür. Bunun da cem'i yine lafzının gayrisından (نساء/nisâ'un) gelir. *el-Misbâhu'l-münîr*'e³³⁹ bak. (في دنياه/fî dünyâhü), harf-i cer ziyâdeye müteallaktır. Yâhûd zarf-ı müstekar³⁴⁰ olur. Mahallen mansûb, (مرء/mer')'den hâldir. Yâhûd mahallen mecrûr (مرء/mer')'den sıfat da olur. (مرء/el-mer')'de elif-lâm istiğrâk için olduğundan nekra halinde olmakla sıfat olması câiz olur. Yâhûd müteallak muarrefe takdîr olunur. Zamir (مرء/mer')'e râci'dir. (دنياه/dünyâ), el-hüsna ve el-kübrâ gibi (دنا-يدنا/denâ-yednû)'dan ef'al-i tafdîl'dir. (أدنâ/ednâ)'nın müennesidir. (دنو/dünüv) veya (دنا/denâ)'dan alınmıştır. En yakın yâhûd çok alçak demektir. Te'emmell.

(نقصان/nuksân), lafzen merfû' mübtedânın haberidir. (وربحه/veribhuhû), rânın kesri ve sükûn-ı bâ ile (ربح/ribh), fâ'ide ve kâr demektir. Lafzen merfû' mübtedâ ve (خسران/husrân) haberidir. Bu cümle mâ-kabline ma'tûftur. İstînâf dahi olabiliyor. (محض/mahz), kendisine bir şey karışmamış, hâlis demektir. (الحير/el-hayr), mahzın muzâfun ileyhidir, şer mukâbilidir, cem'i (بحار و بحور/buhûr, bihâr) gibi (خير و خيار/huyûr, hıyâr) gelir. Bazen ef'al-i tafdîl de olur. (الصلاة خير من النوم)³⁴² denir. İsm-i fâ'il de olur. O zaman tafdîl maksûd olmaz. (هذا خير من هذا)³⁴¹ gibi. Namâz zât-ı hayr demektir. (خسران/husrân), hânın zammıyla dalâl ve helâk demektir, kâr ve fâ'idenin zıddıdır, dördüncü bâbdan musarraftır.

[39]

³³⁹ *el-Misbâhu'l-münîr*: Arap dil bilgini, hatip, fakih, kıraat âlimi ve tarihçi Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî'nin eseridir. Bkz. Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1/113; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 2/132.

³⁴⁰ Câr mecrûrun müteallakı bazen hazfedilir. Eğer hazfedilen müteallak ef'al-i âmden olup, ma'nâsı câr ve mecrûrdan anlaşılıyorsa, o câr ve mecrûra zarfı müstekar denir. Zarf-ı müstekara misâl:

حَصَلَ زَيْدٌ فِي الدَّارِ → زَيْدٌ فِي الدَّارِ Zeyd evdedir. Bu misâl de حَصَلَ fiili müteallak olup, hafz olunmuştur. Çünkü حَصَلَ fiili umumî ma'nâlî fiillerden olup, ma'nâsını da فِي harfi ceri ile الدَّارِ mecrûru içine almıştır. Bkz. Recep Yaşar, *Arapçada Fiil Gibi Amel Eden İsimler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 109-112.

³⁴¹ Bu şundan daha hayırlıdır.

³⁴² Namaz uykudan daha hayırlıdır.

Bu beyitte (Buşran) ziyâde-nuksân ve ribh-husrân beynini cem‘ etmekte mütezâddeyn beynini cem‘ ma‘nâsına olan [Tıbâk]³⁴³ sanatı vardır.

Tercümesi: Herkesin dünyâda mahz-ı hayırdan başkasını ziyâde etmesi hakikatte noksândır. Çünkü ya şekâvetine mûcib yâhûd dünyâsından ehzî nisbetinde âhiretinden nasibinin noksânına mûcib olur. Ve yine mahz-ı hayırdan mâ adâ dünyasındaki fâ’ide ve kârı hakikatte hüsrândır. Zirâ fâni-î kalîle râzı olmuş bâkî-i kesîrî terk etmiş demektir. Şâir ne güzel söylemiş:

إنما الدنيا غرور و محنة-فالسفيه الجهول من يصطفئها

ما مضى فات و المؤمل غيب-و لك الساعة التي أنت فيها³⁴⁴

Diyarbakırlı Saîd Paşa bu beyti nazmen şöyle tercüme etmiştir:

İzdiyâd-ı mâl-i dünyâ mûcib-i noksân olur.

Hayra makrûn olmayan her maslahat hüsrân olur.

٢- وكل وجدان حظ لا ثبات له ... فإن معناه في التحقيق فقدان³⁴⁵

(وكل/ve küllü); mübtedâdır, edât-ı ihâtadır. Dilimizde, birine göre hep, birine göre her ve bütün diye tercüme olunur. “(كل الطعام/her taâm), (كل يوم/bütün gün), (كلكم/hepiniz), (كلهم/hepsi), (كلنا/hepimiz)”³⁴⁶ كل آت قريب³⁴⁷ (مالا يدرك كله لا يترك كله) كل آت قريب³⁴⁸

ما كل ما يتمنى المرء يدركه-تجرى الرياح بما لا تشتهي السفن³⁴⁸

³⁴³ Birbirine karşıt iki ögenin bir sözde, bir dizede veya beyitte bir araya getirilmesi anlamında bedî‘ terimidir. Tezat da denir. Bkz. İbnü’l-Mu‘tez, *el-Bedî‘*, 27-29; Durmuş, “Tezat”, 41/58-60.

³⁴⁴ Dünya sadece ve sadece aldatıcı ve mihnettir. Onu tercih edenler cahil ve sefiş kimselerdir. Geçen geçti gitti, ümit edilen kaybolup gitti. Senin sahip olduğun şey sadece içinde bulunduğun saattir. Bu beyitler İbrahim b. Yahya Ebi İshak el-Kelbî el-Gazzî’ ye (d. 441/ö. 524) aittir. Beyitlerin asıl şekli şu şekildedir:

إنما هذه الحياة متاع * والسفيه الغوي من يصطفئها

ما مضى فات والمؤمل غيب * و لك الساعة التي أنت فيها

Bkz. İbnü’l-Esîr (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi’t-târih*, tsh. Muhammed Yusuf ed-Dekkâk (Beyrut: Darü’l-kütübü’l-ilmiyye, 1424/2003), 9/256.

³⁴⁵ Elde edilen her nimet geçicidir, çünkü gerçekte onun anlamı yokluktur. Bkz. Çöğenli, “Ebû’l-Feth el-Büstî ve Unvânü’l-Hikem Tercümesi”, 122.

³⁴⁶ Gelecekte olacak her şey yakındır.

³⁴⁷ Bir şey bütünüyle elde edilmezse tamamen de terk edilmez.

³⁴⁸ Kişi her temenni ettiği şeye ulaşamaz. Rüzgarlar bile gemilerin arzusu dışında eserler.

Kül kelimesi ihâta için olunca bu da iki kısımdır. Ya ihâta-i ifrâd ve yâhûd ihâta-i eczâ için olur. Kül kelimesi muarrefeye muzâf olursa ihâta-i eczâ; nekraya

[40]

muzâf olursa ihâta-i ifrâd için olur. Bunun için (كل رمان مأكول/küllü rummânî me'kûl)³⁴⁹ demek sahîh (كل الرمان مأكول/küllü'r-rummâni me'kûl) demek gayri sahîhtir. Zira kabuğu yenmez. Belki (وجدان/vicdân), lafzen mecrûr olup küllün muzâfun ileyhidir. Bulmak ma'nâsınadır ki Farsçası (يافتن/yâften)'dir. (حظ/hazzin), muzâfun ileyhidir, mahallen mansûb, (وجدان/vicdân)'ın mefû'ûlûdür, ma'nâsı nasîb demektir, cem'i (حظوظ/huzûz)'dur, (فلس و /fils û) (فلسün-fülûsün)³⁵⁰ gibi. (لا ثبات له/lâ sebâte lehû), lâ cinsinin sıfatını nefy içindir. Sebât fetha üzere mebnî lânın ismîdir. (له/lehû), lânın haberidir. (في التحقيق/fî't-tahkîk), (عند/inde't-tahkîk) demektir. (فقدان/fikdân), yitirmek demektir.

Tercümesi: İnsanın şu dâr-ı dünyada her bulduğu ve elde ettiği nasîb-i sebâtsızdır. Erbâb-ı basîret indinde kendisine iltifât olan çok bir şey değildir. Çünkü mütenâhidir. Bu suretle vicdân-ı fikdândır. Kendisine iltifât olunmağa lâayık olan huzûzu müeccele-i uhreviyedir. Zîrâ gayr-i mütenâhidir demektir.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Âdeme her nasîbin kim sebâtı olmaya

Ma'ni-i vicdânı nefsü'l-emrde fikdân olur.

۳- يا عامرا خراب الدهر مجتهدا ... بالله هل خراب العمر عمران³⁵¹

³⁴⁹ Bütün narlar yenilmiştir.

³⁵⁰ Para, akçe demektir. Bkz. Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, "fels", 7/260.

³⁵¹ Ey canını dişine takarak harap yurdu imar eden! Allah aşkına söyle, harap olan ömrün imarı mümkün mü? Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 122.

(يا عامرا/yâ ‘âmiran); yâ, edât-ı nidâdır, nidâ çağırarak demektir. Edât-ı nidâ Arapça’da beştir, onlar da (يا-هيا-اي-يا/yâ, eyâ, heyâ, ey ve e)’dir. Bu beşten en meşhuru (يا/ yâ)’dır. Diğerleri ancak şiirlerde görülür. Edât-ı nidânın önünde getirilen ism-i nidâ ve yâ münâdât [41]

masdarından ism-i mef‘ûl olarak (منادى/münâdâ) denir ki, çağırılan demektir. İşte bu münâdâ Arapça’da ikiden hâli demektir. Ya müfred olur. Burada müfretten murâd terkîb-i izâfî ile mürekkebe olmayan demektir ki, bu ma‘nâca tesniye ve cem‘ilerde müfrettir. Ve yâhûd terkîb-i izâfî olur. Yâhûd şibh-i muzâf olur. Yani terkîb-i izâfî olmaz da ma‘nâsının mâ ba‘di yine irtibâtı cihetiyle terkîb-i izâfî sûretinde bulunur. Münâdâ müfred olursa lafzen merfû‘ ve mezmûm yalnız ma‘nâda mansûb olur.

(يا زيد- يا رجل- يا رجلا- يا رجال- يا مسلمون) gibi. Eğer münâdâ mürekkebe olursa münâdâ olan isim ki, muzâftır, lafzen veya takdîren mansûb olur. (يا ربنا-يا رب العالمين-يا ذا الجلال-يا مولى) gibi. Eğer münâdâ şibh-i muzâf olursa yani terkîb-i izâfî hükmünde olursa münâdâ yine mansûb olur. (يا طالعا جبلا)³⁵² gibi. Burada işte bu kabîldendir. (يا رجلا عامرا) yâ racülen âmiran)³⁵³ demektir. Münâdâ şibh-i muzâf olduğu için (عامر/âmir), ism-i fâildir. (و هو زمان طويل و أمد) (و هو زمان طويل و أمد), harf-i cer âmir’e müteallaktır, (الدهر/ed-dehr)’e muzâftır, (لا تسبوا الدهر فإن) (لا تسبوا الدهر فإن)³⁵⁴ demektir. Dilimizde ki felek makâmında müsta‘meldir. Ânın için (الدهر هو الله)³⁵⁵ “Zamana sövmeyiniz! Zaman dediğiniz şey Allah’tır.” buyurulmuştur. Dehrin kıdemine kâil olup da ba‘s-ı münker bulunan şahsa (دهري/dührî); çok yaşlı olması dolayısıyla bizim eski âdem

[42]

³⁵² Ey dağa tırmanan kişi!

³⁵³ Ey imar eden adam!

³⁵⁴ Dehr, uzun bir zaman ve sınırlı bir süredir.

³⁵⁵ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî (Beyrut: Darü ihyâi'l-türâsi'l-Arabiyye, 1374/1955), “Elfaz”, 1 (No: 2246).

dediğimize zamm-ı dâl ile dührî denir. (مجتهد/müctehiden), ictihâd masdarından ism-i fâil'dir. "إجتهد: بذل الوسع و المجهود لنيل المقصود"³⁵⁶ Burada sıfattır. (بالله/billâhi); (ب/bâ) kasem içindir. Burada kasem, (على سبيل الإستعطاف/alâ sebîl-i'l-isti'tâf)'tır. Yani size and vererek suâl ederim demektir. Mecnûn Âmirî'nin³⁵⁷ şu beyti:

بالله يا طبيبات القاع قلن لنا

ليلاى منكم أم ليلا من البشر³⁵⁸

Kasem-i isti'tâfiye en güzel bir misâldir. Aşağıda geleceği üzere bu beyit meânî de tecâhül-i ârif'e de misâldir. (هل/hel); edât-ı istifhâmdır, (قد/kad) ma'nâsına edât-ı tahkîk de olur.

﴿هل أتى على الإنسان حين من الدهر﴾³⁵⁹ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi bazen mâ-i nâfiye ma'nâsına da olur. ﴿هل هذا إلا بشر﴾³⁶⁰ ve ﴿هل جزاء الإحسان إلا الإحسان﴾³⁶¹ nazm-ı celîllerinde olduğu gibi. (لخرب/li-harâb); haber-i mukaddem, (عمران/umrân); mübtedâ-i muahhardır, (غفران/gufrân) vezninde masdardır, (راكب/râkib)'in cem'i (ركبان/rukân) olduğu gibi (عامر/âmir)'in cem'i olmak da ihtimâli var ise de masdar olması evlâdır.

Tercümesi: Ey mürûr-u zamânın her zaman tahrîb ettiğin Âmir! Bana Allah için. Yani Allah aşkına şu suâlin cevabını ver. Suâl şudur: Ömr-ü azîzîni hirâb edeni temeccüd eden var mıdır? Ve ni'me mâ kâle eş-şâir:

أذان المرء حين الطفل يأتي -و تأخير الصلاة الى الممات

³⁵⁶ İctihâd: Çaba sarfetmek, maksadına ulaşmak için gayret etmek demektir.

³⁵⁷ Mecnûn Kays b. Mülevvâh el-Âmirî (ö. 689) bir şairdir. Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'şu'arâ*, 2/549-555.

³⁵⁸ Ey çöl ceylanları Allah aşkına söyleyin sevdiğim sizden mi yoksa insanlardan biri midir?

³⁵⁹ ﴿هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يكن شيئا مذكورا﴾ "Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem gelip geçmiştir." İnsan 76/1.

³⁶⁰ "...Bu da sadece bir insan değil midir? ..." Enbiya 21/3.

³⁶¹ "İyiliğin, iyilikten başka bir karşılığı olabilir mi?" Rahman 55/60.

دليل أن محياه قليل – كما أن الأذان إلى الصلاة³⁶²

[43]

Nâzımın bu beytinde sanâyi-‘i edebiyeden birçok sanatlar vardır. Meselâ; i‘mârat ve hirâb beynini cem‘eden sanat-ı tıbâk, ömür ile umrân da cinâs-ı nâkıs olduğu gibi tecâhül-i ârif de vardır. Çünkü “hirâb-ı ömrü âmir var mıdır?” diye tecâhül gösteriyor. Çünkü nâzım bu sözü hakikat hâlî biliyormuş gibi söylüyor. Muallim Nâci³⁶³ merhûm tarafından:

Billâhi söyleyin bana ey âhûvân-ı deşt

Sizden mi yoksa nev-i beşerden mi sevdiğim

Diye tercüme edilmiş Mecnûn Âmiri’nin şu:

بالله يا طبيبات القاع قلن لنا

ليلاى منكم أم ليلا من البشر

beyti tacâhül-i ârife en güzel bir misâldir. Mecnûn Leylâ’nın âhûdan olmadığını bilmeyecek kadar dîvâne değildir. Mâşûkasının kemâl-i câzibesine yani cins-i beşerden olup olmadığını ta‘yinde Mecnûn hayret gösteriyor.

٤ – ويا حريصا على الأموال تجمعها ... أنسيت أن سرور المال أحزان³⁶⁴

(ve yâ harîsan/ويا حريصا), (yâ ‘âmiran/يا عامرا) üzerine ma‘tûftur. (harîsan/حريصا), nekre-i gayr-i maksûde bir münâdâdır. Burada söylenecek söz aynıyla (yâ ‘âmiran/يا عامرا)’da söylenen sözdür. (ünsiye/أنسيت), unutturmak ma‘nâsına olan (ensâ/أنسا)’dan fi‘l-i mâzînin meçhûlünün muhâtab sîgâsıdır. (ünsiye/أنسيت) takdîrindedir. (enne sürûra’l-/أن سرور المال) takdîrindedir. (bi-enne surûra’l-mâl/بأن سرور المال) takdîrindedir.

³⁶² Kişi doğarken kulağına okunan ezan ve ölünceye kadar ertelenen cenaze namazı; insan ömrünün ezanla namaz arasındaki zaman kadar kısa olduğunu gösterir.

³⁶³ Muallim Nâci, şâirdir. Tenkit, lugat ve edebiyat tarihi çalışmalarıyla tanınan müelliftir. Bkz. Abdullah Uçman, “Muallim Nâci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/315-317.

³⁶⁴ Ey mal toplamağa düşün adam! Mal sevincinin keder ve üzüntüler kaynağı olduğunu unuttun mu? Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 122.

(فصفوها/ fe-safvuhâ); fâ, fasîha yâhûd ta‘lîliyyedir. Mâ kablinî beyân ve tafsîl ederse fasîha denir.

﴿فَرَّاعٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ﴾³⁶⁸: “Hemen evine varıp bir semiz buzağı getirdi. Ve onlara takdim eyledi.” Fâ-i ta‘lîliyye demek mâ ba‘di mâ kabline ta‘lîl olan fâ demektir. ﴿اخرج منها﴾

[45]

﴿فَإِنَّكَ رَجِيمٌ﴾³⁶⁹: “Sen oradan çık. Çünkü sen metrûdsun!” (صفو/safvun), hâlis demektir.

Lügatte: (الصفوة بالحركات الثلاث في الصاد و اذا نزلت التاء بفتح لا غير) diye muharrardır. (كدر/kederu), (كدر/kederu)’un zıddıdır. (وصل/vaslû); vuslat, (هجران/hicrân); (وصل/vasl)’ın zıddı, (وصل/vaslû) ile (كدر/kederu), (وصل/vasl) ile (هجران/hicrân) arasında “tîbâk” vardır.

Tercümesi: Vaktâ ki sürûr-ı mal mûcib-i ahzân olduysa sana lâyük olan kalbini hubb-i dünyâ ve ziynetinden uzaklaştırmaktır. Zîrâ sefâ telakki ettiğinde cefâ ve vaslında hicrân muhakkaktır.

Saîd Paşa’nın Tercümesi:

Zînet-i dünyâ vü dünyâyâ gönül rabtetme kim

Her safâsı bir keder, her vaslı bir hicrân olur.

٦- وأرع سمعك أمثالا أفصلها ... كما يفصل ياقوت ومرجان³⁷¹

(أرعا/ir‘â); de‘ emrine ma‘tûftur, if‘âl bâbından emirdir, hemzesi kat‘idir. (إرعا/ir‘â);

(إصغا/isgâ) demektir. (أمثالا/emsâlen); nez-i hâfız ile mansûbdur ve (مثل/mesel)’in cem‘idir.

Mesel, meşhur söz demektir. Burada bundan sonra zikrolunan ebyât murâddır. Durûb-ı emsâl-i arabiyye, Arab edebiyâtının en mühim bir kısmını teşkil eder. Birçok mev‘izeleri

³⁶⁸ “Belli etmeden hemen ailesinin yanına gitti ve (kızartılmış) besili bir buzağı getirdi. Onu onların önüne koydu ...” Zâriyât 51/26-27.

³⁶⁹ Allah, şöyle dedi: “Öyle ise çık oradan (cennetten), çünkü sen kovuldun.” Sâd 38/77.

³⁷⁰ Safvetün ifadesindeki sad harfi; fetha, damme ve kesra olmak üzere üç harekeyle de okunabilir. Tâ harfi çıkarılırsa sadece fetha ile okunur diğerleriyle değil.

³⁷¹ Yakut ve mercanın ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi sana bir bir anlatacağım misallere kulak ver. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 122.

ihtivâ eder. Ve uzun tecrübeler neticesinde söylenmiş sözlerden ve her lisandaki meseller, meşhûr sözler böyledir. Durûb-ı emsâl, Arab'ın aksâm-ı hikmetindendir. Arablar sözlerini çok zaman durûb-ı emsâl ile te'yîd ve tahkîm ederler. Çok kere açıktan beyân etmek istedikleri şeyleri kinâye sûretiyle anlatırlar. Esasen durûb-ı emsâli olmayan hiçbir millet yoktur. Yalnız durûb-ı emsâlini nâkilleriyle ve 'an'aneleriyle hıfz etmek Arab'a mahsûstur.

[46]

Arablar durûb-ı emsâlin tedvînine son derece ihtimâm etmişlerdir. Durûb-ı emsâl kitaplarının en mühimmi Zemahşerî'nin³⁷² “*el-Müstaksâ*”³⁷³ adlı eseridir. Meydânî'nin³⁷⁴ “*Mecma'u'l-emsâl*”³⁷⁵ de çok mühimdir. Yazmanın bir nüshası Amasya Bâyezîd Kütüphanesi'nde vardır. *Mecma'u'l-emsâl*, durûb-ı emsâle ait elli kitâbdan toplanmıştır. Ve hurûf-u hecâ üzerine mürettebtir. Ve müvelledîne ait birçok emsâli de hâvîdir. (تفصيل/üfessilühâ), tefsîl masdarından fi'l-i muzârî' mütekellim sîgâsıdır. Tafsîl, tebyîn demektir. Kendisine muttasıl (ها/hâ zamîri), emsâl'e râci'dir ve mef'ûldür. Cümle-i fi'liyye emsâl'in sıfatıdır. (كما يفصل/kemâ yüfessalü); (كما/kemâ), nitekim diye tercüme olunur. Kâf, harf-i cer ve (أما/emmâ) kâffe veya masdariyyedir. *Müstaksâ*'ya bak. (يفصل/yüfessalü), fi'l-i muzârî' mechûldür. (ياقوت/yâkûtün), mezkûr fi'l-i mechûlün nâib-i fâ'ilidir, cevâhir envâ'ından bir taştır. Birçok nev'ileri vardır. Âlâsı kırmızı olanıdır ki kırmızı nâra benzer, ateşte yanmaz ve bozulmaz. (مرجان/mercân), siğâr-ı lü'lü' yani hurda incilere denir.

Tercümesi: Makâlemi dinle ve emsâl ve ebyâtımı isğâ et. Ve cevher satan yâkût ve mercân gibi cevherlerini müşteriye sattığı vakit tafsîl ettiği gibi bende tafsîl ve tebyîn ettiğim

³⁷² Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf* adlı tefsiri yanında Arap Dili ve Edebiyatına dair çalışmaları ile tanınan çok yönlü Mu'tezile âlimidir. Bkz. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016), 1/18-23. Mustafa Öztürk-M. Suat Mertoğlu, “Zemahşerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/235-238.

³⁷³ Zemahşerî'nin *el-Müstaksâ fi'l-emsâl* (*el-Müstaksâ fi'emsâli'l-Arab*) adlı eseri 3461 Arap meseline dairdir. Bkz. Öztürk, Mertoğlu, “Zemahşerî”, 44/237.

³⁷⁴ Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nisâbü'rî (ö. 518/1124) Arap Dili ve Edebiyatı âlimidir. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/148; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, ty.), 1/1-4.

³⁷⁵ Meydânî'nin *Mecma'u'l-emsâl*'i Arap atasözlerini ihtiva eden bir eserdir. Bkz. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/1-4.

emsâli, kulağına küpe et. Zira bunların her birerleri hırz-ı cân edilmeye sezâ birer elmâspâre-i bî-bahâdırlar demektir.

Saîd Paşanın Tercümesi:

Eyleyim tafsîl gûş-ı hûşunu atfet bana

Hüsn-i emsâlim sana yâkût ile mercân olur

٧- أحسن إلى الناس تستعبد قلوبهم ... فطالما استعبد الإنسان إحسان³⁷⁶

(أحسن/ehsin), ihsândan emr-i hâzırdır. Hitâb şânından olan her muhâtaba şâmindir.

Hitâbda aslolan muayyen olmak ise de bazen gayr-i muayyen de hitâb olunur ki her hitâb şânından olana âmm ve şâmil olsun için

[47]

nitekim ilm-i meânî de beyân olunmuştur. (أحسن/ehsin), (إلى/ilâ), (إلى/ile'n-nâsi); (إلى/ile'n-nâsi) nitekim ilm-i meânî de beyân olunmuştur. (أحسن/ehsin), (إلى/ilâ), (إلى/ile'n-nâsi); (إلى/ile'n-nâsi) fi'iline müteallaktır. (أحسن/ehsin), (إلى/ilâ), (إلى/ile'n-nâsi); (إلى/ile'n-nâsi) gibi lafzen müfret; ma'nen cem'idir, müfredi (أحسن/ehsin), (إلى/ilâ), (إلى/ile'n-nâsi); (إلى/ile'n-nâsi) 'dır. Tedellâ ve teharrük eyledi ma'nâsına olan (أحسن/ehsin), (إلى/ilâ), (إلى/ile'n-nâsi); (إلى/ile'n-nâsi) 'den alınmıştır. İsmi tasğîri (أحسن/ehsin), (إلى/ilâ), (إلى/ile'n-nâsi); (إلى/ile'n-nâsi) 'dir. Lügatte hem ins hem de cinne şâmil ise de insde isti'mâl-i gâlib olmuştur. İnsan da ins gibi insanoğlu demektir. Erkek ve dişiye denir. Yani erkek ve kadına insan denir. Gerçi şâir (أحسن/ehsin), (إلى/ilâ), (إلى/ile'n-nâsi); (إلى/ile'n-nâsi) demişse de bu bir lügat-i fasîha değildir, müvelledir. İnsanın mukâbilî melek ve cindir. Cine cin denilmesi de ictinânları yani gözden nihân olmaları sebebiyledir. Yani göze görünmeyip gizliliklerinden nâşîdir. İnsan kelimesinin iştikâkında ihtilâf olunmuştur. Bazıları ünsiyetten bazıları nisyândan alınmıştır derler. Kâle ez-Zemahşerî, *fî Nevâbiğ* (أحسن/ehsin), (إلى/ilâ), (إلى/ile'n-nâsi); (إلى/ile'n-nâsi) insan kelimesinin âhirindeki elif-nûn ekser ulemâya göre asliyyedir. İnde'l-baz zâidedir. Sûfiyye

³⁷⁶ İnsanlara iyilik et ki kalplerini elde edesin; çünkü çoğu kez iyilikler insanı köle eder. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 122.

³⁷⁷ Kadın cezbedicidir, öyle ki koyu karanlıkta dolunay bile ondan utanır. Bu beyit Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî'ye (ö. 429/1038) nispet edilmektedir. Bkz. Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Hâssü'l-hâs*, nşr. Me'mûn b. Muhyiddin el-Cinân (Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1414/1994), 263.

³⁷⁸ İlk insan, ilk unuttandır.

hazerâtına göre fi'l-asl tesniyedir. Zira insan için iki insî vardır. Birisi ins-i bi'l-Hak ve diğeri ins-i bi'l-halktır. Zîrâ insan, rûhuyla Hak'la ünsiyet, cismiyle halkla ünsiyet eder. Ve inde ba'zıhim ins-i bi'l-ukbâ ve ins-i bi'd-dünyâ ile me'lûftur. Şu hâlde Sûfiyye'ye göre hallâk-ı âlemden gaflet edip ancak ahvâl-i âlemle iştigâl eden insan değildir. Bu şol

[48]

kimseye benzer ki, huzur-ı padişâha girip de padişâhtan yüz döndürüp nukûş-ı sarâyı seyrânda kalan ahmak gibidir. Hânenin lazım olan sâhibidir. Bilmeyen hânesinin tâlibidir. (تستعبد/teste'bid), istif'âl bâbından fi'l-i muzâri' muhâtabdır, meczûmdur. Çünkü emrin cevâbında vâki' olmuştur. İsti'bâd bir kimseyi kul ittihâz etmektir. (كُلُوبِهْم/kulûbehüm), kalbin cem'idir, lafzen mansûb, (تستعبد/teste'bid)'in mef'ûlüdür, hüm zamîri; vezn için mim işbâ' olunarak (هُم/hûmüv) okunur. Burada kalbden murâd ya muzğâ-i sanavberiyye ve yâhûd zıkr-i cüz irade-i kül suretiyle zât-ı murâddır. Bu suretle mecâz olur. (فَطَلَمَا/fe-tâlemâ), çok kere demektir. Fâ, ta'lîl içindir. (طَلَمَا/tâlemâ)'da (مَا/mâ), kâffedir. Yani fi'ili amelden mâniadır. Mâ-i kâffe fi'illerden (طَالَ/tâle), (كَلَّ/kalle) ve (كَثُرَ/kesüra)'ya dâhil olur. Bu fi'illere dâhil olunca kesüra'dan başka her ikisinde mâ-i kaffe muttasıl yazılıyor.

قال بعضهم كثروا و قلما و طالما كفت بما عن عمل كرمها³⁷⁹

(استعبد/iste'bede); kul kıldı ma'nâsına fi'l-i mâzi, (الإنسان/el-insân) mef'ûlü, (إحسان/ihsân) fâ'ilidir. Zarûret veya hasır için mef'ûl, fâ'il üzerine tekaddüm etti.

Tercümesi: Ey hitab şânından olan kimse! Beyne'n-nâsi şerif-i muhterem! Nâfizü'l-kelim olmak ve herkesin sana karşı mütevâzı ve her girmek istediğin mecliste nâssın sana tebcil ve ta'zîm eylemelerini istersen fakîr ve ğanî, zeki ve ğabî herkese ihsân et! Zîrâ çok kere ihsân haddi zâtında hür olan insanı sana kul ve köle kılar. İmâm Ali radiyallahu ânhü ve kerremâllahü veche

[49]

³⁷⁹ Nahiv âlimlerinden bazıları dediler ki, kesüramâ, kallemâ ve tâlemâ; rübbemâ gibi mâ ile amelden engellenmişlerdir.

“بالبير يستعبد الحر”³⁸⁰ buyurmuştur. Belki bu şiiri bizim nâzım, İmâm Ali’nin bu sözünden almıştır ve iktibâs etmiştir. İmâm Ali’nin kelâmının Türkçesi de insan ihsânı sayesinde hurr-i istirkâk ve şükre istihkâk eder demektir. Bunun için kâilini bilemediğim bir Türk şâiri: “Âdemi bende kılan lütuf u keremdir/ Yoksa padişâh eyleyemez merdûm-i âzâdeyi kul.” demiştir.

کر بنده کن ز لطف ازادی را/ به زان که هزار بنده ازادکنی³⁸¹

Saîd Paşa’nın Tercümesi:

Nâsâ ihsân et ki memlûkun olâ her kalb-i hür

Bu müsellemdir ki insan bende-i ihsân olur

۸- یا خادم الجسم کم تسعى لخدمته ... أطلب الربح مما فيه خسران³⁸²

(يا/yâ hâdime’l-cismi), münâdâ terkîb-i izâfî olduğundan mansûbdur.

(يا/yâ racülen یا رجلا یخدم الجسم), ism-i fâ‘il olduğundan sıfattır, mevsûfu mahzûftur. (يا/yâ racülen yehdimü’l-cisme) demektir. Cisim ceset ma’nâsınadır, cismân da derler. Cisim, eb‘âdü selâse: Yani (عرض/‘arz), (طول/tûl), (عمق/‘umk)’dan mürekkebi şeydir ki eczâsı teczie olunmakla yine cisimlikten çıkmaz. Burada tam gövde dediğimizdir. (کم/kem tes‘â), (سعى/se‘â)’dan muzâri‘ muhâtabdır. (لخدمته/li-hidmetihî), harf-i cer (سعى/tes‘â)’ya müteallaktır, zamir cisme râci‘dir. (أطلب/e tetlubu), burada hemze-i istifhâm; tevbîh ve inkâr içindir. Yani

[50]

taleb eder misin? Etmen lâyük değildir demektir. (الربح/rihb), (تطلب/tetlubu) fi‘ilinin mef‘ûlûdür. Birinci beyitte geçti. (مما/mimmâ), (تطلب/tetlubu) fi‘iline müteallak mâ-i

³⁸⁰ İyilikle hür kimse bile köleleştirilir.

³⁸¹ Eğer özgürlüğün lütfunun kölesiysen onun için bin köle azad edersin.

³⁸² Ey fani cesedine hizmet eden kişi! Ona hizmet etmekle ne kadar talihsizsin; sonu hüsrân olan işte kar mı arıyorsun? Bkz. Çöğenli, “Ebû’l-Feth el-Büstî ve Unvânü’l-Hikem Tercümesi”, 122.

mübtedâdır. (بالنفس/bi'n-nefs), muahhar haberi olan insana müteallaktır. Zîrâ insan burada Âdem ve yâhûd mâ'dûd mine'l-insan tevîlindedir.

Tercümesi: Nâzım beyt-i sâbıkta cisme hizmetten men' buyurunca bu beyitte nefsi terbiye ve fezâilini istikmâl eyle emredip rûha dön ve onun metâlibini olgunlaştır. Çünkü sen cisim ile değil rûh ile insansın demektir. Her bir şeyi idrâk eden rûhtur. Rûhsuz cesed kuşsuz kafes gibidir. Rûh bedenden ayrılınca en aziz bildiğin son derece sevdiğin zâtın ayrılırsın. Derhâl gassâl ve keffâne teslim edersin ve üzerine hâki-i siyâhı atmakta tereddüt etmezsın.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Hüsn-i hulku nefse ikbâlinle istikmâle bak

Çünkü insan nefsinin ıslâh ile insan olur

١٠- وإن أساء مسيء فليكن لك في ... عروض زلته صفح وغفران³⁸⁶

(وإن/ve in esâe); vâv âtıfıdır, Arapça'da dâima meftûh okunur. Mübtede'ün bihâ olan cümle'nin evvelindeki vâv âtıf olmaz, ibtidâiyye olur. Burada ibtidâiyye hâl vâki' olan cümle'nin evvelinde olursa hâliyye olur. Mâ kabline merbû olmayan cümle-i müstakille evvelindeki vâv'a (istî'nâfiyye) denir. Bazı cümle-i mu'tarize evvelindeki vâv'a (i'tirâziyye) denir. (إن/in); edât-ı şarttır, eğer demektir. (أساء/esâe); ihsânın zıddı olan (إساءة/isâet) masdarından fi'l-i mâzidir. (مسيء/müsîu); ism-i fâ'il olup (أساء/esâe)'nin fâ'ilidir. (فليكن/fe'l-yekün), şartın cezâsıdır. (لك/leke), (فليكن/fe'l-yekün)'ün haber-i mukaddemidir. (زلته/zelletihî), (عروض/urûz)'un muzâfun ileyhidir; zânın fethi ile zelle, hatâ demektir. (صفح/safhun), ref' ile (ليكن/li-yekün)'ün ismidir.

[52]

Tercümesi: Sana kötülük edenlere kötülük düşünme, onunla meşgûl olma. Onun hatasını zuhûrunda af edip setr-i zenb eyle demektir.

³⁸⁶ Eğer yaramazın biri kötülük yaparsa, onun yaptığı kusura aldırma ve onu bağışla. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 122.

[53]

muhakkak, tahkîkân gibi bir tahkîk ve te'kîd ma'nâsını ifâde eder. Fahrurrâzi'nin³⁸⁹ nakline göre Arab'ın feylesofu sayılan Kindî³⁹⁰ lisân imâmılarından olan Müberred'e³⁹¹ gitmiş ve: "Ben kelâm-ı Arab'da bir haşv buluyorum. Meselâ, (زيد قائم/ Zeydün kâimün) denir. Sonra (إن زيدا قائم/inne Zeyden kâimün) denir. Daha sonra (إن زيدا لقائم/inne Zeyden lekâimün) denir. Bunların hepsi ma'nâda birdir. Arada fazla lafız vardır" demiş. Müberred de: "Hayır." demiş, haşv yok. Elfâz ihtilâf edince ma'nâ dahî ihtilâf eder. Evvelki doğrudan doğruya kıyâmı haber veriyor. İkinci, bir suâlin cevâbı oluyor. Üçüncü de münkirin inkârına cevâb oluyor diye îzâh ederek Dekâyık-ı lisâniyye'de feylesofun cehlîni gösterivermiştir. Bu bir tek harf bize Arapça bir cümle altındaki ma'nâların inceliklerini anlatmaya ve bundan gaflet edenlerin muhâkemât-ı fikriyyede münâsebetizliklere düşeceklerini güzel anlatır. (معوان/mi'vân), ref' ile (إن/inne)'nin haberidir.

Tercümesi: Bir kimse senden 'atâ ve ikrâm umarsa, sen ona mu'în ol ve onun umduğunu vermeğe çalış. Çünkü kerîm şol kimsedir ki, yardımı çok ola.

(من جاد ساد ومن ساد بلغ المرام)³⁹²

والله في عون العبد مادام العبد في عون أخيه³⁹⁴ كما في الحديث قالوا شر الإخوان الواصل في الرخاء الخاذل عند الشدة³⁹³

³⁸⁹ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210), Kelâm, felsefe, tefsir ve usûl-i fıkıh alanlarına dair çalışmalarıyla tanınan Eş'arî âlimidir. Bkz. Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/107-108; Tâceddîn es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/202-204.

³⁹⁰ Ebû Yûsuf Yâkûb b. İshâk b. es-Sabbâh el-Kindî (ö. 252/866 [?]), İlk İslâm filozofu ve Meşşâî okulunun kurucusudur. Bkz. Mahmut Kaya, "Yâkûb b. İshâk Kindî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/41-58.

³⁹¹ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî (ö. 286/900), Arap Dili ve Edebiyatı âlimidir. Bkz. Müberred, *el-Muktedab*, nşr. M. Abdülhâlik Uzayme (Kahire: Vizâretü'l-evkâf, 1415/1994), 1/11-28; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 4/313-322.

³⁹² Kim cömert olursa egemen olur. Kim de egemen olursa istediğine ulaşır. Seâlibî bu ibareyi Efrasiyab'a nispet etmektedir. Bkz. Seâlibî, *el-İcâz ve'l-i'câz*, nşr. İskender Asaf (Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, 1897), 39. Bu ibarenin asıl metni şöyledir: من جاد ساد. ومن ساد قاد. ومن قاد بلغ المرام

³⁹³ Nitekim şu ibarede şöyle dediler; Kardeşlerin şerri iyi zamanlarda yanında olup zor zamanlarda yalnız bırakmalarıdır.

³⁹⁴ Vallahi, kul kardeşine yardım ettiği müddetçe Allah da ona yardım eder. Bkz. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *el-Müsned*, thk. Şuayip Arnavut vd. (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001), 12/393; 13/325; 16/394; 24/402.

١٢- واشدد يدك بحبل الله معتصما ... فإنه الركن إن خانتك أركان³⁹⁵

(واشدد/veşdüd); bağlamak ma'nâsına olan şeddeden, birinci bâbdan emr-i hâzırdır.

(يدك/yedeyke); (اشدد/üşdüd)'ün mef'ûlûdür ve (يد/yed)'in tesniyesidir, kâf muhâtaba izâfeti

[54]

sebebiyle yâsı düşmüştür, müennes semâidir, omuzdan parmak uçlarına kadar olan yere derler. (الله/bi-hablillâh), diğer rivâyette (الله/berasînillâh)'tır. Her iki rivâyete göre (الله/bâ), (اشدد/üşdüd)'e müteallaktır. (الله/hablillâh); mecâzen Allahüteâlâ hazretlerine vuslata sebep olan delîl ve vâsıta demektir ki, Sûre-i Âl-i İmrân'daki ﴿واعتصموا بحبل الله جميعا﴾³⁹⁶ nazm-ı celîlde (الله/hablillah), dîn-i İslâm ve Kur'ân-ı Kerîm ile müfesserdir. Hazreti Peygamber:

﴿إن هذا القرآن حبل الله المتين و النور المبين و الشفاء النافع عصمة لمن تمسك به و نجاة لمن أتبعه﴾³⁹⁷

buyurmuştur. Bu hadîs-i şerîfi merhûm Arapkirli Hüseyin Avni Efendî³⁹⁸ bu kasîdeye olan şerhinde yazmıştır. Merhûm Elmalılı Hamdî Efendî de âyet-i mezkûrenin tefsîrinde,

﴿كتاب الله هو حبل الله الممدود من السماء إلى الأرض﴾³⁹⁹ hadîs-i şerîfini yazmıştır.

(معتصما/mu'tesimen), (اشدد/üşdüd)'deki zamir-i müstekinneden hâldir;

(اعتصموا/ve'tesimû)'dan ism-i fâ'ildir. Hüseyin Avni Efendî (عصمتي/ismetî) istemek ki, hıfz

demektir diyorsa da Okyanus'ta⁴⁰⁰ korunmak ma'nâsına olduğunu da yazdığından burada bu

³⁹⁵ Allah'ın dinine sımsıkı sarıl; zira sığındıkların sana ihanet ettiğinde sığınılacak yegâne merci odur. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 122.

³⁹⁶ "Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın..." Âl-i İmrân 3/103.

³⁹⁷ Muhakkak ki bu Kur'an Allah'ın sağlam ipidir, açık bir nurdur, faydalı bir şifâdır, ona sarılan için bir koruma (kendine sarılana koruyucu) ve kendine uyan için bir kurtuluştur. Bkz. İbn Kesîr (ö. 774/1373), *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, 1. Baskı (Suudi Arabistan Krallığı: Dârü tayyibe, 1418/1997), 2/89.

³⁹⁸ Arapkirli Hüseyin Avni (1864-1954), son devir din âlimi, huzur dersleri mukarriri ve dersiâmdır. Bkz. Metin Yurdagör, "Arapkirli Hüseyin Avni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/329-331.

³⁹⁹ Kur'an, Allah'ın gökyüzünden yeryüzüne sarkıtılmış ipidir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17/170.

⁴⁰⁰ *el-Okyânûsü'l-Basît*, Firûzâbâdî'nin (ö. 1415) *el-Kâmûsü'l-Muhît* adlı Arapça sözlüğünün Mütercim Âsım Efendi (ö. 1819) tarafından yapılmış tercümesidir. Bkz. Hulusi Kılıç, "el-Kâmûsü'l-Muhît", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/287-288.

ma'nâ daha münâsibdir. (فإنه/fe-innehû), mâ kabline illet olup zamir (حبل الله/hablillâh)'a râci'dir. (الركن/er-ruknü) merfû' olup (إن/inne)'nin haberidir. Bir şeyin rüknü demek bir şeyin çok muhkem köşesi demektir. Çünkü habli'llah son derece rükn-i kavîdir. Başkası zayıftır. Bazı kere bir mâhiyetin cüz'üne yani bir şeyin dâhil-i mevkûf aleyhine de itlâk olunur. Meselâ: Erkân-ı salât gibi, mülk-i mâl, asker, hadem, haşem, evlât gibi murâd-ı kuvvet olan şeylere de denir. ﴿أَوْ آوَى إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ﴾⁴⁰¹ nazm-ı celîlinde olduğu gibi. (إن/in hânetke); (إن/in), şartiyyedir. (حانت/hânet), fi'l-i şart olup fi'l-i mâzi müennes gâibedir. (أركان/ erkân), rüknün cem'idir, erkân-ı devletin demektir.

[55]

Tercümesi: İki elinle hablullaha, yani habl-i metîn dine ve yâhûd Kur'ân-ı mübîn'e meâsîden korutucu olduğun halde iyice yapış. Erkân-ı devletin sana hıyânet etse ve onlardan müstefid olamasan da behemehâl Kur'ân-ı Kerîm bir rükn-i kavîdir. Ona temessük ettikçe necâtın muhakkaktır. Şüphesiz o Hayy ilâhî seni saâdet-i ebediyyeye îsâl eder demektir.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

İ'tisâm et 'urvetü'l-vüskâ-yı 'ahd-i Hâlık'a

Ahde istimsâk eden makrûn-ı itmi'nân olur

١٣- من يتق الله يحمد في عواقبه ... ويكفه شر من عزوا ومن هانوا⁴⁰²

(من يتق/men yettekî); (من/men) burada şart içindir. Çünkü (من/men); kim, kim ki ve şol kimse ki ma'nâlarına istifhâm, şart ve mevsûle de olur. (يتق/yettekî); muzâri'dir, fi'l-i şarttır, cezm alâmeti yâ âhirinden düşmüştür. Fâ'ili, tahtında müstetir zamir (من/men)'e râci'dir. (إتقا/ittikâ), son derece korunmayı kabul etmek yani vikâyeye girmek demektir. (إتقا/ittikâ) ve (تقوى/takvâ) lügatte vikâyedendir. Vikâye, son derece korunmak, sakınmak demektir ki nefsi korkulacak şeylerden vikâyeye koyup korumak. Bugünkü tabirle sipere girip korunmak

⁴⁰¹ "...veya güçlü bir desteğe dayanabilseydim!" Hûd 11/80.

⁴⁰² Allah'tan korkan er geç övülür. Allah, böbürlenenenlerin ve alçakların kötülüklerine karşı onu korur. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 122.

demektir. Lügatte takvânın mâhiyeti budur. Sonra bazen korkuya takvâ, takvâyâ korku ta‘bîr olunur. (يُحْمَد/yühmed), fi‘l-i muzâri‘ meczûldür. Şartın cezâsı olup lafzen meczûmdur. (يُحْمَد/yühmed); harf-i cer (يُحْمَد/yühmed)’e müteallaktır, zamir; mecrûr (يَتَّقِي/yetteki) kelimesinin masdarı olan (يَتَّقِي/ittikâ)’ya râci‘dir. Her şeyin âkîbeti onun sonudur. (يَكْفِي/ve yekfîhî); kifâyeden fi‘l-i muzâri‘ meczûmdur, cezm alâmeti ahirinden yâ düşmüştür.

[56]

İki mef‘ûle müteaddîdir. Fâili, tahtında müstetir zamir lafza-i celâle râci‘dir. Mef‘ûl-i evveli kendisine muttasıl zamirdir, (مِنْ/men)’e râci‘dir. (شَرَّ/şerra) ikinci mef‘ûlüdür. (شَرَّ/şerra), (مِنْ/men)’e muzâftır. (أَزَّو/‘azzû); fi‘l-i mâzi cem‘i müzekker olup (مِنْ/men)’in hâlesidir. Zilletin zıttına izzet ve izzet denir. (هَوَانٌ/ve men hânû), (هَوَانٌ/hevân)’dan fi‘l-i mâzi cem‘i müzekkerdir. (هَوَانٌ/hevân), zillet demektir.

Şâirin şu kavlinde olduğu gibi;

⁴⁰³ (نُونُ الْهَوَانِ مِنْ الْهَوَى مَسْرُوقَةٌ / فَصْرِيْعُ كُلِّ هَوَى صَرِيْعُ هَوَانٍ)

Tercümesi: Allah’tan korkanın avâkib-i umûru mahmûd olur. Yani bir kimse Allahüteâlâ Hazretleri’nin muharram kıldığı şeylerden ittikâ ve ictinâb ederse bu ittikâsı neticesinde mahmûd olur ve Cenâb-ı Hak kendisinden iğra‘ ve izlânın şerrini ândan def‘ ve ref‘ eder. İmâm Gazâlî,⁴⁰⁴ takvâ bir kenz-i azîz, cevher-i nefîs, hayr-ı kesîr, fevz-i kebîrdir buyuruyor. Binaen aleyh cemî‘-i hayrât-ı dünyâ şu bir hasletin tahtında münderiçtir.

١٤- من استعان بغير الله في طلب ... فإن ناصره عجز وخذلان⁴⁰⁵

⁴⁰³ “Hevan’ın “nun”u hevâdan çalınmıştır. Artık sen bir şeyi hevâ ve hevesinle sevdin mi sen hevan (aşağılanmak) ile karşılaşsın.” İbnü’l- Mukaffâ’ya hevâ hakkında sorulmuş. O da “هَوَانٌ سَرَقَتْ نُونَهُ” demiştir.

Ardından bir şair bu sözden هَوَانٌ فَقَدْ لَقِيَتْ هَوَانٌ beyitlerini türetmiştir. Ayrıca Kurtubî (ö. 671/1273), bu beyitlerin Seâlibî’ye nispet edildiğini ifade etmiştir. Bkz. Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi l-Kur‘ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1467/2006), 9/160.

⁴⁰⁴ Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), Eş‘arî kelâmcısı, Şâfiî fakîhi, mutasavvıf, filozoflara yönelttiği eleştirilerle tanınan İslâm düşünürüdür. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtü l-a’yân*, 4/216-219; Mustafa Çağrı, “Gazzâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/489-505.

⁴⁰⁵ Bir işte Allah’tan başkasından yardım dileyenin yardımcısı, acizlik ve perişanlıktır. Bkz. Çöğenli, “Ebû’l-Feth el-Büstî ve Unvânü’l-Hikem Tercümesi”, 122.

(في /men) şartiyye, (استعان/istiâne)’ye; (بغير الله/biğayri’llâhi), istiâne’ye müteallak; (في /fi talebin), maksûde takdîrindedir. (إن ناصره عجز وخذلان) ‘aczün ve hızlânu) şartın cevâbıdır. Bu suretle başkalarından i’âne istemek nâsırın ‘âciz olmasına neden sebep olsun diye var olan suâle cevâb da takdîr-i kelâm (من استعان بغير الله في طلب مقصوده) 406 deriz. Buna binâen şartın cevâbı hakikatte mahzûftur. Bunun nazîri Kur’ân-ı Kerîm’de ﴿إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ﴾ 407

[57]

nazm-ı celîlidir. (أي يكن سببا للأخبار بأنها قد صدقت) 408 takdirindedir.

Tercümesi: Bir kimse Cenâb-ı Hak’tan başkasından yardım isterse ve o mahlûku maksûdunu istemekte kendisine mu’în addetse işte bu isti’âne kendisine nâsır ve mu’înin de kendisi gibi ‘âciz ve diğeri de muâzenete muhtaçtır diye ihbâr olunmasına sebep olur demektir. Yani insana lâyük olan umûr-ı dünyâ ve âhirette isti’âneyi ancak Allah’tan etmektir. Çünkü kâdir-i mutlak odur. Allah’tan başkasından isti’âne etmemek elzemdir. Çünkü Allah’tan başkası her şeyden ‘âcizdir. İsti’âneye ise ancak i’âneye kâdirden olur. İ’âneye kâdir olan da ancak Cenâb-ı Hak’tır. Çünkü Allah’tan gayrısı kendi nefisinden mazarrâtı def ve kendisine menfa’ati celb etmekten ‘âcizdir. Kendisine nâfi’ olamayan ve kendisinden mazarrâtı def edemeyen diğeri hakkında ‘âciz bulunacağı âşikârdır. Mahlûkun mahlûka isti’ânesi mescûnun mescûna isti’ânesine benzer.

Saîd Paşa’nın Tercümesi:

Maksadında Hâlık’ın gayrından imdâd isteyen

Bilmelidir nâsırı ya ‘acz ya hızlân olur

١٥ - من كان للخير مناعا فليس له ... على الحقيقة إخوان وأخذان 409

406 Maksudunu talep etmede Allah’ın gayrısından yardım isteyen kimse kendisinden yardım istediği nâsırın aciz ve yetersiz olduğunu bildirmeye sebep teşkil eder.

407 “...Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir...” Yûsuf 12/26.

408 Yani onunla doğru olduğunu bildirmesine sebep olur.

409 Hiçbir kimseye hayrı dokunmayan kişinin gerçekte ne kardeşi ne de dostu vardır. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi”, 122.

(من/kan): (من/men), şartiyye; (كان/kâne) için on birinci beytin şerhine bak.

Burada şartiyyedir, ismi tahtında müstetir (هو/hüve) zamîridir, (من/men)'e râci'dir. (للخير/li'l-hayrı); harf-i cer (كان/kâne)'nin haberi olan ve (مانع/mâni')'nin mübâlağa sîğâsı bulunan (مناع/mennâ'an)'a müteallaktır. (فليس/fe-leyse); şartın cevabıdır, ef'âl-i gayr-i munsarife ve ef'âl-i nâkısandır. Ancak mâzisi tasrîf

[58]

olunur.

”ليس ليسا ليسو ليست ليستا لسن“ ilâ âhir. Tercümesinde birine köle değildir ve birine köle de olmadı denir. (ليس هذا شيئا) bu bir şey değildir yâhûd bu bir şey olmadı. (ليسوا سواء) Hepsî bir değillerdir. (له/lehû), (ليس/leyse)'nin haberidir. Zamir (من/men)'e râci'dir.

(الحقيقة على/ale'l-hakîkati), (في الحقيقة- في الواقع/ fi'l-hakîkati, fi'l-vâki') demektir. (إخوان/ihvân); (أخ/ehun)'un cem'isi lafzen merfû', (ليس/leyse)'nin ismidir. (وأخذان/ve ehdânü); (أحمال/ hıml ve ehmâl) gibi (أخذان/hıdn)'in cem'idir, dost demektir.

Tercümesi: Bir kimsenin âdeti seni hayrdan men' etmek ise o kimsenin hakikatte ihvân ve ehavâtı yoktur.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Men'-i hayrı i'tiyâd etmekden eyle ihtirâz

Mâni'-i hayra ne ihvân ü ne de hıllân olur.

١٦- من جاد بالمال مال الناس قاطبة ... إليه والمال للإنسان فتان⁴¹⁰

(من جاد/ men câde), ikrâm ederse demektir. Ekseriyyâ (با/bâ) ile müteaddi olur. Bazen (على/alâ) ile de müteaddi olur. (مال/mâl); meyliden me'hûz, mâzidir. (الناس/en-nâs); birinci

⁴¹⁰ Malını seve seve verene bütün insanlar meyleder; çünkü mal insan için çok çekicidir. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi”, 122.

beytin şerhine bak. Burada (مال/mâl)'in fâ'ilidir. (قاطبة/kâtıbeten); cem'ian ma'nâsına hâldir. Bununla (كافة/kâffeten) ve (طرا/turran) kelimeleri gibi dâima hâl olarak müsta'meldir. (فتان/fettân); burada dalâl ve ism ma'nâsına olan fitneden değil de herkesi kendisine imâle eden ma'nâsınadır. Yani fetn'den ism-i fâ'ilin mübâlağasıdır. Fetn bir şeyi beğenmek ve bu sebeple ona giriftâr olmağa sebep olan demektir. Meselâ: (الناس عبد الفتانين/سن وان) der gibi. Arapça'da altın ve gümüş tesniye sîğâsıyla (فتانان/fettânân) ve (الناس عبد الفتانين)⁴¹¹ denildiği Okyanus'ta yazılıdır.

[59]

Tercümesi: Bir kimse ebnây-ı cinsine mâlını cûd-ı sehâsıyla ikrâm ve ihsân ederse insanlar ona 'umk-ı emel ederler ve ona muhabbet ve meveddetleri dolayısıyla münkâd ve mutî' olurlar. Ve onun silk-i tâatine mütesellik olurlar. Zîrâ mâl, fettân-ı insandır. Hulâsâ bir dirhem ve dinâr, cezzâb-ı kulûb-i siğâr ü kibârdır. Her kim bâzil-i mal olursa nâil-i âmâl olur.

محبوبان در تمی کرد فغان و ناله و زاری بکام دل ریش اخر⁴¹² ﴿فمن يعمل﴾ اگر داری⁴¹³

﴿لن تنالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون﴾⁴¹⁴ insan sevdiğinden infâk ederse hakikat-i birre nâil olur.

Ve nâs ona meyl ü muhabbet ederler.

به احسانی آسوده کردن دلی/ به از الف رکعت به هر منزلی⁴¹⁵

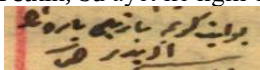
Ve ni'me mâ kâle eş-Şeyh Sâdi Şîrâzi:⁴¹⁶

بزرگان مسافر بجان بروند/ که نام نکویی بعالم برند

⁴¹¹ İnsanlar altın ve gümüşün esiridirler.

⁴¹² "Kim yapmışsa..." Zilzal 99/7-8. Sabri Yetkin, bu âyet ile ilgili bir açıklama yapmıştır. Lakin bu açıklama

okunamamıştır. Bu açıklama şu şekildedir:

⁴¹³ Bir zamanlar feryad ü figan inleyenlerin eğer "femen ya'mel" ise muradı sonunda mutlu mesut olurlar.

⁴¹⁴ "Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz..." Âl-i İmrân 3/92.

⁴¹⁵ Bir iyilik ederek bir gönül dinlendirmek, her menzilde bin rekât namaz kılmaktan efaldır. Bkz. Şeyh Sa'dî-i Şîrâzi, *Bostan ve Gülistan*, trc. Kilisli Rıfat Bilge (İstanbul: Zafer Matbaası, 1980), 102.

⁴¹⁶ Şîrâzi (ö. 691/1292), Fars edebiyatının en büyük şâirlerindendir. Bkz. Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/405-407.

غریب آشنا باش و سیاح دوست/کم سیاح جلاب نام نکوست

تبه گردد آن مملکت عن قریب/کزو خاطر ازرده کردن غریب

نکو دار ضیف و مسافرعزیز/وزاسیب شان بر خزرباش نیز⁴¹⁷

Bir gün bir Mecûsî, İbrâhîm (as) Halîlullah'a misafir geldi. Halîlullah Mecûsî'ye in'âm, ihsân ve ikrâm etti. Melekler Rabbü'l-âlemin'e: "Ey bizim Ulu Tanrımız! Senin halîlin düşmanına ikrâm etti" derler. Rabbü'l-âlemin meleklere; "Ben halîlimi sizden iyi bilirim" demekle beraber meleklerin dediğini halîline söylemek üzere Cibrîl'i gönderdi. Cibrîl meleklerinin sözünü İbrâhîm'e arz edince Halilullah: "Ulu Tanrıma arz eyle sen,

[60]

ben cûd-ı sehâyı Rabbim'den öğrendim. Çünkü Rabbim kendisine tapınmayanlara ikrâm buyuruyor." dedi.

Kâle es-Sâ'di:

أي كريم کی از جزائی غیب کرد ترسا وظیفه خورداری

دوشمننا ترا کی کمن محروم شوکی بادشتمان نظر داری⁴¹⁸

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Meyl-i halkı celbeder cûd ü sahâvet gösteren

Ehl-i buhlun mâlı halk içre ânâ fettân olur

⁴¹⁷ Asıl metin şu şekildedir:

بزرگان مسافر به جان پرورند که نام نکویی به عالم برند

غریب آشنا باش و سیاح دوست که سیاح جلاب نام نکوست

به گردد آن مملکت عن قریب کز او خاطر ازرده آید غریب

نکو دار ضیف و مسافر عزیز وز آسپیشان بر حذر باش نیز

Tercüme: Büyükler yolcuları, züvvârı, seyyahları can ile beslerler. Çünkü iyi adı her tarafa götürenler bunlardır. Hangi bir memlekette bir garip incinirse, o memleket çok geçmeden mahvolur. Gariplerle görüş, seyyahlar ile dost ol; çünkü bunlar iyi adı yayarlar. Bkz. Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 31.

⁴¹⁸ Asıl metin:

ای کریمی که از خزانه غیب گیر و ترسا وظیفه خور داری

دوستان را کجا کنی محروم تو که با دشمنان نظر داری

Tercüme: Ey görünmeyen hâzinesinden puta tapanlara, kâfirlere rızık maaşı veren Tanrı! Dostlarını nasıl mahrum bırakırsın, sen ki düşmanları bile gözetiyorsun. Bkz. Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 309.

١٧- من سالم الناس يسلم من غوائلهم ... وعاش وهو قرير العين جذلان⁴¹⁹

(من سالم/men sâleme); müsâlemeden fi'l-i mâzi, ma'nâsı iki kimsenin birbirinin şerrinden emin olmak üzere sulh olmaları demektir. (الناس/en-nâs), mef'ûlûdür. (يسلم/yeslem); şartın cezâsıdır, selâmet'tendir. Fi'l-i şart mâzi, cezâ muzâri' olunca cezâ da ref' ve cezm câiz olmak kavâid-i nahviyeden ise de burada vezin hâtırı için meczûm okunur. (وهو قرير /وهو قرير), (karîr/karîr), vâv hâliyyedir. (هو/hüve)'nin hâsı zarûret-i sâkindir. (العين/vehve karîru'l-'ayni); vâv hâliyyedir. (هو/hüve)'nin hâsı zarûret-i sâkindir. (karîr/karîr), kâfın fethiyle sıfat-ı müşebbehedir.

(يقال قرت العين قرة و قروا بالضم بردت سرورا من باب العلم و من قوله تعالى⁴²⁰ "كى تقر عينها" وقرة العين كناية من

السرور فإن دمة السرور باردة لا نصيبا بها من الدماغ كما ان دمة الحزن حارة لصعودها من الرئة)⁴²¹

Karârdan da alınsa câiz olur. Zîrâ o göz yakındaki şeyi görünce derhal başka şeye bakmaktan durur. Lisân-ı Arab'da 'ayn lafzı elfâz-ı müşterekenin eşhuru ve ma'nâ cihetinden ekseridir. Kâmus tercümesi Okyanus'a bakarak istifâde olunmalıdır. (جذلان/cezlan); (سكران/sekrân) vezninde sıfat-ı müşebbehedir. Dördüncü

[61]

bâbdandır, haber-i bâ'd haberdır, mesrûr ve şâdân olmaktır.

Tercümesi: Bir kimse nâs ile müdârâ edip ânlarla muâne ve muârazada bulunmayarak dâima musâleha üzere olsa yani ne yüzlerine karşı ve ne de gıyâblarında onları incitecek bir halde bulunmasa onların şerrinden sâlim ve karîru'l-'ayn yani rûş-i çeşmi ve mesrûru'l-fuâd olarak yaşar. İşte dolgun ve olgun mü'min de esasen böyle olur.

⁴¹⁹ İnsanlar ile iyi geçinen onların şerlerinden emin olur; rahat, mutlu ve bahtiyar olarak yaşar. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 122.

⁴²⁰ "... annesinin gönlü rahatlasın, gözü aydın olsun diye..." Kasas 28/13.

⁴²¹ Karretü'l-'ayn'ın kurretü ve kurûran'ın dammıyla ilim ve Allah'ın "annesinin gözü aydın olsun" sözü cihetinden gözün sevinçten dolayı serin bir şekilde yaşarması anlamına geldiği söylenilir. Kurretü'l-'ayn tabirinin aynı zamanda "sevinç ve ferahtan kinâye" olduğu da söylenmiştir. Sevinç gözyaşı serindir ve beynin ondan nasibi yoktur. Akciğerden çıkan hüzn gözyaşı ise sıcaktır. Bkz. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dârü's-Sadr, Beyrut, 1414), 5/83-87.

﴿المسلم من سلم المسلمون من لسانه و﴾ Sahîhayn'da vârid olduğu üzere Fâhr-ı âlem (sav) Efendimiz:

﴿يدہ﴾ buyurmuşlardır.⁴²²

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Halkdan me'mûn olur her kimden olsa halk emin

Hüsn-i ülfetle karîrû'l-'ayn olan şâdân olur

١٨- من كان للعقل برهان عليه غدا ... وما على نفسه للحرص برهان⁴²³

Bu beyitte vâki' (برهان/bûrhân) yerine hep eski nüshalarda ve bütün edebiyat kitâblarında (سلطان/sultân) vâki' iken ne sebebe mebnî ise Arapkirli Hüseyin Avni Efendî'nin şerhinde (برهان/bûrhân)'a tebdîl edilmiştir.

Tercümesi: Bir kimsenin üzerine akli hüccet ve burhân olsa hırs ona yol bulamaz olur demektir.

١٩- من مد طرفا لفرط الجهل نحو هوى ... أغضى على الحق يوما وهو خزيان⁴²⁴

(طرفا/ tarfen); (صرف/sarf) vezninde tıpkı 'ayn ma'nâsına ve elfâz-ı müşterekeden olup (مد/medde)'nin

[62]

mef'ûlün bihidir. (لفرط/li-fartı); harf-i cer (مد/medde)'ye taalluk eder. Bu da (طرف/tarf) veznindedir. (طرف/tarf) ve (فرط/fart) kelimeleri arasında muhassinât-ı lafzıyyeden cinâs-ı kalb vardır. Cinâs-ı kalb lafzeyn-i mütecâniseyn tertîb cihetiyle muhtelif olması demektir. Kalbin tam veya nâkıs olmasına göre cinâs-ı kalb iki kısımdır. Tam olursa "kalb-i kü'l", nâkıs olursa

⁴²² "Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların selâmette olduğu (zarar görmediği) kişidir." Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed b. Zuheyr en-Nâsır (Beyrut: Dârü tavki'n-necât, 1422/2001), "imân", 3 (No. 10); "rikâk", 26 (No. 6484).

⁴²³ Akıl kime hâkim olursa o, kendisinde hırsın sultası olmayan biri olur. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 122.

⁴²⁴ Kara cahilliği yüzünden gözünü boş arzulara diken, bir gün gerçeği görmezlikten gelir ve perişan olur. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 122-123.

“kalb-i bâ‘z” denir. (طرف, فرط/tarf ve fart) aralarındaki cinâs-ı kalb küî’dür. Kalb-i küî meâni kitâblarının Abbas b. Âhnef’in⁴²⁵ şu bâhr-ı vâfirden olan beytini misâl îrâd ederler:

(حسامك فيه للأحباب فتح/و ربحك فيه للأعداء حتف)⁴²⁶

Kalb-i bâ‘zda Muallim Nâci merhûmun cinâyete kitâbetinde bulunduğu sırada söylediği şu mısra‘ güzel bir misâldir; “Câniler içinde kaldı Nâci” (الجهل/el-cehl); (فرط/fart)’ın muzâfun ileyhidir ve bilindiği üzere ilmin zıddıdır ki “bilmez olmak” demektir. Bu cehâlet iki kısımdır; cehl-i basit ve cehl-i mürekkebdir. Evvelkisi (نداند و بدا ند كه نداند)⁴²⁷ ikincisi (نداند و) ⁴²⁸ dir. İkincisi yani bilmediğini bilmemek yani bir hakikati hakikatin hilâfı olarak bilip ve onu biliyorsam itikâdında bulunmak ayrıca bir cehildir ki işte bu suretle mürekkeb olur. Bu mezmûm ve çok ayıptır. (نحو/ناهو hevâ), hevâ-yı nefsânîyyesi tarafına demektir. “Nahv” burada nez-i hâfız ile mansûbdur. Yani evvelinden (إلى/ilâ) harf-i ceri mahzûftur.

(إذا حرف الجار ينتصب المجرور)⁴²⁹ dur.

Nahv; lügatte kâsid, cihet, mi‘dar, misl, nev‘ ma‘nâlarına gelir ki şâirin şu

[63]

şiiiri şu beş meâniyi câmi‘dir:

نحونا نحو دارك يا حبيبي/لقينا نحو الف من رقيبى

وجدناهم مريضاً نحو كلب/تمنوا منا نحواً من شراب⁴³⁰

⁴²⁵ Ebü’l-Fazl el-Abbâs b. el-Ahnef b. el-Esved el-Hanefî el-Yemâmî (ö. 192/808), Hârûnürreşid’in saray şâirlerindendir. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a‘yân*, 3/20-27; Hamevî, *Mu‘cemü’l-büldân*, 1/1481-1482.

⁴²⁶ Senin kılıcında dostların için zafer; mızrağında ise düşmanların için ölüm vardır.

⁴²⁷ Bilmediğini bilmektir.

⁴²⁸ Bilmediğini bilmemektir.

⁴²⁹ Câr hazfedildiğinde mecrûr fetha ile harekelenir.

⁴³⁰ “Ya habibi! Senin evine doğru yöneldik. Yaklaşık bin gözcüyle karşılaştık. Onları köpek gibi kudurmuş olarak bulduk. Bizden biraz şarap istediler.” Asıl metin şöyledir:

نحونا نحو دارك يا حبيبي: لقينا نحو ألف من رقيب

Diğer bir şâir de şöyle demiştir:

لنحو سبع معان قد أتت لغة/جمعتها ضمن بيت مفرد كملا

قصود و مثل و مقدار و ناحية/نوع و بعض و حرف فاحفظ المثل⁴³¹

(هوى/hevâ), (نحو/nahv)’in muzâfun ileyhidir. (هوى/hevâ) feth ve kasr ile arzû-yı nefsânîyye demektir. Maksad-ı şehvâne arzûdur ki sahibini vartâya düşürür. Med ile (هوى/hevâ); cevî ma’nâsınadır. Ânâsır-ı erba‘adan biridir. Bir de râyic bir şeyle meşgul olmayan ârâzi-i hâliyye de denir.

âyet-i kerîmesinde bu ma’nâ maksûddur. (لا عقول لهم/Ey lâ ‘ukûle lehüm) demektir. (أغضى/egzâ); şartın cezâsıdır, (إغضاء/igzâ)’dan mâzidir, göz kapaklarını kapatmak demek. Yani yevm-i kıyâmette Hakk’ı görmek için göz kapaklarını kapar veya sükût eder. (أعلى رئية الحق و الصواب/ale’l-hak); (أعلى رئية الحق و الصواب/ale’l-hak ves’s-savâb), takdîri “men” olup muzâf mahzûftur. (يوما/yevmen); (أغضى/egzâ) fi’ilinin zarfıdır. Farsçası “rûz”, Türkçesi “gün”dür, cem’i eyyâm gelir. Yevm-i tulû’dan, fecirden ğurûb-ı şemse kadardır. Nehâr tulû’-i şemsden mû‘teberdir. Tenvîn tâ‘zîm içindir çünkü Arapça’da tenvîn bazen tahkîr ifade eder. Şu cümle her ikisine misâl olur. (لكل تلف خلف)⁴³³

[64]

وجدناهم مراضا نحو كلب: تمنوا منك نحوا من زيب

Bkz. Abdullah Ahmed el-Fâkihî en-Nahvî el-Mekkî (ö. 972/1564), *Şerhu Kitâbi'l-Hudûd fi'n-nahv*, thk, Ramazan Ahmed ed-Demirî (Kahire: Dârü'l-kütüb, 1408/1988), 51.

⁴³¹ “Nahv”in sözlük anlamı yedidir. Ben onların hepsini tek bir beyitte topladım. Yön, benzerlik, miktar, taraf, tür, cüz ve kenardır. Bu meseli iyi belle. Bu beyitler Ebû Ca’fer Ahmed b. Nasr ed-Dâvûdî et-Tilmisânî’ye (ö. 402/1011) aittir. Bkz. Muhammed b. Mustafa el-Hudârî, *Haşiyetü'l-Hudari ala Şerhi İbn Akil ala Elfiyyeti İmam Malik*, tsh. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâî (Beyrut: Darü'l-fikir, 1424/2003), 1/15.

⁴³² “...zihinleri bomboş kalmış...” İbrahim 14/43.

⁴³³ Her tahribatın bir bedeli vardır. Telefîn kelimesindeki tenvin tahkîr içindir, halefündeki tenvin tazîm içindir.

Meânî kitablarında 105 yılında Bağdat'ta doğan 181 yılında yetmiş altı yaşında yine Bağdat'ta vefât eden şâir Ebû's-Simt'in⁴³⁴ sehyi meşhûr Ma'n'ın⁴³⁵ methindeki şu beyti her ikisine misâl olarak îrâd olunur:

له حاجب في كل امر يشينه/و ليس له عن طالب العرف حاجب⁴³⁶

Tenvînin muzâfun ileynden ıvaz olması da câiz ve mümkün olur. Yevmü'l-cezâ ve hesâb demek olur. (وهو/ve hüve); vâv hâliyye olup zamir (من/men)'e râci'dir, (ها/hâ) zarûrat-ı sâkinedir. (خزيان/hazyân); (عطشان/'atşân) vezninde sıfat-ı müşebbehedir ve merfû' olup mübtedânın haberidir. Bu kelime dördüncü bâbdan gelir ve masdarı (خزي/hazen) veya (كرام/kirâm) vezninde (خزين/hızâyin)'dir ki evvelkisi zelil olmak ikincisi rüsvây olmaktır.

Tercümesi: Bir kimse kesret-i cehâlet ve vefret-i hâmakatı dolayısıyla gözlerini arzû-yu nefsâniyyesine uzatırsa çok azîm olan gün ki yevmü'l-cezâ ve hesâbdır. Hakkı görmek üzere gözünün kapaklarını kapar veya sükût ederse halbuki bugünde o kimse zelîl ve rüsvâdır. Âkil olan aklının dizginini nefsinin eline teslim etmez ve hevâ-i nefsâniyyesine tâbi olmaz. Cenâb-ı Hak ﴿و نهي النفس﴾

[65]

﴿عن الهوى فإن الجنة هي الماوى﴾⁴³⁷ buyurmuştur.

این آیت درشان کیست که قصد معصیتی کند و بران قادر شود خلاف نفس خوده از خدای بترسد و از عمل آن دست بازدارد. عبد الملك بن مروان عالم مدینه ابو حازم را پرسید که: یا ابا حازم فردا حال ماجون خواهد بود. اگر قرآن می خوانی؟ قرآن ترا جواب می رهد کجایم کوید. گفت: ﴿فأما من طغي و أثر الحياة الدنيا فإن الجحيم هي الماوى و أما من خاف مقام

⁴³⁴ Ebû's-Simt (Ebû'l-Heyzâm / Ebû'l-Hendâm) Mervân b. Süleymân b. Yahyâ b. Ebî Hafsa Yezîd (ö. 182/798), methiyeleriyle tanınan Arap şâiridir. Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-şu'arâ*, 2/751-753.

⁴³⁵ Ebû'l-Velîd Ma'n b. Zâide b. Abdillâh eş-Şeybânî (ö. 151/768 [?]), Emevîler devri kumandanlığı, Abbâsîler'in Yemen ve Sistan valiliğini yapmıştır. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1422/2001), 15/316-325.

⁴³⁶ Onun kendisine zarar verecek her şeye karşı kalkanı vardır. Ama onun töreyi isteyene karşı bir kalkanı yoktur. Bkz. Abdülmüteâl b. Abdilvehhâb b. Ahmed es-Saîdî (1894-1966), *Buğyetü'l-İzâh li-Telhîsi'l-Miftâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, (Kahire: Mektebetü'l-âdâb, 1426/2005), 1/103.

⁴³⁷ "...ve nefesine kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barınağı da cennetin ta kendisidir." Nâziât 79/40-41.

ربه و نهي النفس عن الهوى فإن الجنة هي الماوى⁴³⁸ بدانکه در دنیا هر نفر آتش شهوتست و در عقبی آتش عقوبت هر که امروز بآتش شهوت سوخته گردد فردا بآتش عقوبت رسد. و هر که امروز بآب ریاضت و مجاهده آتش شهوت بنشاند فردا آتش عقوبت بنشاند. كما تقول جهنم للمؤمن على الصراط جزيا مؤمن فقد أطفأ نورك لهي و همچنی. در دنیا در دل هر مؤمن بهشتیست که انرا بهشت عرفان گویند. در عقبی بهشتیست که انرا بهشت رضوان گویند. هر که امروز در دنیا بهشت عرفان بطاعت آرسته دارد فردا ببهشت رضوان برسد.⁴³⁹

Binâen aleyh âkil âhiret-i bâkiyeyi dünyâ-yı fâniyeye tercih eder. Ahmak dünyâ-yı fâniyeye kanâ'at eder.

كما روى أن رجلا قضى للنبي صلى الله عليه وسلم حاجة. فقال صلى الله عليه وسلم: ائتني بالمدينة، فأثاه. فقال صلى الله عليه وسلم: أما أحب إليك، ثمانون من الضأن أو أدعو

[66]

الله أن يجعلك معي في الجنة. فقال: بل ثمانون من الضأن، فقال أعطوه إياها. ثم قال صلى الله عليه وسلم: أن صاحبة موسى كانت أعقل منك. قالوا و من صاحبة موسى؟ قال صلى الله عليه وسلم: أن بنى اسرائيل خرجوا من مصر فضلوا الطريق وأظلم عليهم. فقالوا ما هذا؟ قال: علمائهم أن يوسف لما حضرته الوفاة أخذ علينا موثقا من الله أن لا نخرج حتى نقل عظامه معنا. فقال موسى: فمن يعلم موضع قبره؟ قالوا عجوز لبنى اسرائيل. فبعث إليها فأتته. فقال: دليني على قبر يوسف. فانطلقت بهم إلى شاطئ النيل. فعرفتهم مكان تابوته من النيل. فأخرجوا تابوته و هو صندوق من مرمر. فلما فكوا تابوته طلع القمر و أضاءت الطريق مثل النهار. فقال موسى عليه السلام للعجوز: أما أحب إليك أسأل أن تكوني معي في الجنة أو مائة من الغنم؟

⁴³⁸ “Azan ve dünya hayatını âhirete tercih eden kişi; Cehennem işte onun için tek barınaktır. Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefesine kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barınağı da cennetin ta kendisidir.” Nâziât 79/37-41.

⁴³⁹ Bu âyet günah işlemeye niyet eden, ona gücü yettiği halde Allah'tan korkarak nefesine muhalefet ederek bu işten vazgeçenler hakkındadır. Abdülmelik b. Mervân, Medîne âlimi Ebû Hâzım'a şöyle sordu: Yâ Ebâ Hâzım! Yarın bizim halimiz nice olacaktır? Ebû Hâzım da “Eğer Kur'ân okursan Kur'ân sana cevap verir” dedi. “Nerede söylüyor?” deyince Ebû Hâzım “Azgınlardan ve dünya hayatını âhirete tercih edenlere gelince cehennem onların sığınağıdır. Rabbinin yüce makamından korkan ve nefisini hevâdan nehyedenlere gelince şüphesiz ki cennet onların sığınağıdır.” âyetini söyledi. Bil ki dünyada herkes için şehvet ateşi, ukbâda cehennem ateşi vardır. Her kim bugün şehvet ateşiyle tutuşursa yarın cehennem ateşi ile cezalandırılır. Ve her kim bugün riyâzet ve mücâhede suyu ile şehvet ateşini söndürürse yarın cehennem ateşini de söndürür. Nitekim cehennem sırat üstündeki mü'mine der ki “Çabuk geç ey mü'min! Nurun alevimi söndürüyor”. Dünyada her mü'minin kalbinde bir cennet vardır. Ona irfân cenneti denir. Ukbâda da bir cennet vardır ki ona da rıdvân cenneti denir. Bugün kim irfân cennetini itaatle süslerse yarın rıdvân cennetine nâil olacaktır.

قالت الجنة. فإن قالت لم دفن يوسف عليه السلام في النيل. قلت لما مات يوسف عليه السلام، تخاصم المصريون في مدفنه من جانبي النيل. كل طائفة ارادت أن يدفن يوسف في جانبه و سمته تبركا بقبره الشريف و جلبا للخصب حتى هموا بالقتال. ثم تصالحوا على أن يدفن سنة في جانب مصر و سنة في جانب آخر من البدو فدفن في الجانب المصرى فاخصب ذلك الجانب واجد بالجانب الآخر من البدو. ثم نقل إلى الجانب البدوى فاخصب ذلك الجانب واجد بالجانب الآخر المصرى. ثم أتفقوا على دفنه في وسط النيل و قدروا ذلك سلسلة و عملوا له صندوقا من مرمر.

[67]

ثم لما خرجوا قبره حملوه معهم إلى الشام فدفنه موسى عليه السلام عند آبائه ابراهيم واسحاق ويعقوب صلى الله عليهم.

(حيوة الحيوان)⁴⁴⁰

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Çeşmini semt-i hevâ-yı nefsiine temdîd eden

Haşr olunca Hakk'ı rü'yet eylemez hayrân olur

⁴⁴⁰ Bir adamın Allah Resulü (sav)'in ihtiyacını giderdiği, Allah Resulü'nün ona: "Benimle Medine'ye kadar eşlik et" dediği ve adamın da ona eşlik ettiği rivayet edilmiştir. Ardından Peygamber (sav) ona şöyle demiştir: "Senin için 80 koyun mu yoksa cennette benimle birlikte olman için dua etmem mi daha sevimli gelir?" Adam: "80 koyun" deyince Allah Resulü istediğinin ona verilmesini emretmiştir. Sonra Allah Resulü adama: "Hz. Mûsâ'nın (as) ihtiyar kadın arkadaşı senden daha akıllıydı." demiştir. Orada bulunan sahâbîler: "Ey Allah'ın elçisi! Mûsâ'nın (as) ihtiyar kadın arkadaşı da kimdir?" diye sordular. Allah Resulü şunları söyledi: Hz. Mûsâ İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarıp götürürken yollarını kaybettiler ve üzerlerine karanlık çöktü. Hz. Mûsâ ve beraberindekiler: "Neler oluyor?" dedi. Yanlarında olan âlimler: "Hz. Yûsuf vefat vakti yaklaştığında buradan ayrıldığımızda cesedini yanımızda götürmemiz hususunda bizden söz aldı. Onun kemiklerini beraberimizde götürmediğimiz sürece buradan çıkamayacağız." dediler. Hz. Mûsâ: "Hz. Yûsuf'un kabrinin nerede olduğunu kim biliyor?" diye sordu. "Onu İsrailoğulları'nın yaşlı kadını bilir." dediler. Hz. Mûsâ o yaşlı kadına haber gönderdi ve "Yûsuf'un kabrini bana göster." dedi. Yaşlı kadın onları Nil nehrinin kıyısına götürdü ve Hz. Yûsuf'un Nil nehrinde olan tabutunun yerini onlara bildirdi. Hz. Yûsuf'un mermer bir sandık olan tabutunu çıkardılar. Hz. Yûsuf'un tabutunu açtıklarında ay parıldadı ve önlerindeki yol gündüz ışığındaki gibi aydınlanıverdi. Mûsâ (as) yaşlı kadına şöyle dedi: "Cennette benimle beraber olman için dua etmem mi yoksa sana 100 altın mı daha sevimli gelir?" Yaşlı kadın: "Cennet" cevabını verdi. Yaşlı kadın: "Yûsuf (as) niçin Nil'e defnedildi?" dedi. Bende şöyle dedim: "Yûsuf (as) vefat ettiğinde Mısırlılar Nil'in hangi tarafındaki mezarlığa onu defnedecekleri hususunda anlaşmazlığı düştüler. Her grup Hz. Yûsuf'un kendi taraflarına defnedilmesiyle birlikte onun kabir-i şerifini kutsama şerefini, bereketi çekmeyi ve savaşlara akın etmeyi istedi. Sonra bir sene Mısır tarafına bir sene çölün diğer bir tarafına defnedilmesi hususunda anlaşıldılar. Hz. Yûsuf Mısır tarafına defnedildi ve çölün öte yanında bulunan bu taraf bereketlendi. Sonra çölün diğer bir tarafına defnedildi ve Mısır'ın öte tarafında bulunan bu kısım verimli oldu. Sonra onu Nil'in ortasına defnetme hususunda anlaşıldılar. Bunu bir halat yardımıyla yapmaya karar verip onun için mermerden bir sanduka yapmaya çalışıldılar. Sonra onu kabrinden çıkarıp ve beraberlerinde Şam'a götürdüklerinde Mûsâ (as) onu ataları İbrahim (as), İshâk (as) ve Yakûb (as)'ın yanına defnetti. (Hayâtü'l-hayevân) Bkz. Muhammed b. Musa b. İsa b. Ali ed-Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424), 2/106.

٢٠- من عاشر الناس لاقى منهم نصبا ... لأن سوسهم بغى وعدوان⁴⁴¹

(الناس/en-nâs); muhâletât ma'nâsına olan muâşeret'ten mâzi, (من/asher) muâşeret'ten mâzi, (لأن/lâkâ) cezâ-i şart olup mülâkât'tan mâzi, (منهم/minhüm) aşağıdaki (نصبا/nasaben)'den hâldir, zamir nâsa râci', mim vezni zarûrettendir işbâ' ile okunur. (نصبا/nasaben); fethateynle meşakkat ma'nâsınadır, (لأن/lâkâ)'nın mef'ûlûdür. (لأن سوسهم/li-sûsehum); nâs tarafından meşakkate dûcâr olmasının sebebidir. (سوس/sûs); nasb ile (أن/enne)'nin ismidir. Damm ü sin ile tabîat demektir. Fesâhat, falanın (سوس/sûs)'undandır demektir. Denir ki tabîattandır demektir. (بغى/bağyün); ref' ile (أن/enne)'nin haberidir, teaddî ve cevri demektir. (عدوان/udvân); gufrân vezninde tecâvüz etmek, zulüm etmek demektir.

Tercümesi: Bir kimse ef'âl-i hasene, ahlâk-i müstahsane ile tezyîn ve tahallî etmeyenlerle muâşeret ve ülfet ve onlarla oturup kalkarsa onlar tarafından mihnet ve meşakkate dûcâr olur. Zîrâ onların tabîatı cevri ve zulümdür.

Bu suretle (الاستئناس بالناس من علامات الإفلاس)'dır.⁴⁴²

[68]

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Her meşakkat ihtilât-ı gayrdan eyler zuhûr

Çünkü halkın hükm-i tab'ı mâ'il-i 'udvân olur

٢١- ومن يفتش عن الإخوان يقلهم ... فجل إخوان هذا العصر خوان⁴⁴³

⁴⁴¹ İnsanlar ile düşüp kalkan bir gün onların düşmanlığı ile karşılaşabilir; zira bazı insanların karakteri zulüm ve düşmanlıktır. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 123.

⁴⁴² İnsanlarla ülfet iflasın alametlerindendir. Kuşeyrî (ö. 465/1072), bu sözü Ebû Bekr Dülef b. Cahder (Ca'fer b. Yûnus) eş-Şiblî'ye (ö. 334/946) nispet etmektedir. Bkz. Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdulhalim Mahmud-Mahmud b. eş-Şerif (Kahire: Müessesetu dâr'îş-şâ'bi, 1409/1989), 199.

⁴⁴³ Kardeşleri hakkında tecessüste bulunan onlara düşmanlık etmiş olur. Zira zamanımızdaki insanların çoğu haindir. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 123.

(من استشار/men isteşâra); istişâre masdarından fi‘l-i mâzi olup müşâvere talep etse demektir. (صروف الدهر/surûfe‘d-dehri); lafzen mansûb (استشار/istişâre)’nin mef‘ûlûdür. Burada bir muzâf mahzûftur. (من استشار أهل صروف الدهر) takdîrindedir. Surûfe‘d-dehr zamânın nevâibi ve havâdisinden ibârettir. (قام/lehu); şartın cezâsıdır. (على حقيقة/‘ale‘l-hakîkati); harf-i cer muahhar burhâna müteallaktır. Burhân lafzen muahhar ise de (قام/kâme)’nin fâili olduğundan rütbeten mukaddemdir. (طبع الدهر/tab‘i‘d-dehri); hakîkatin muzâfun ileyhidir, (قتل/katele) vezninde (طبع/tabe‘a), (سَبَّحْتُ/sebkatü) vezninde (طبعة/tab‘atü) seciye demektir. Burhân; delîl ve hüccet demektir.

Tercümesi: Bir kimse nevâib ve havâdis-i dehr ehliyle istişâre eylese yani dünyânın hâdisâtına akıl erdirmiş ve zemâneyi bi‘t-tecribe anlamış kimseler ile müşâvere eylese dehrin tabîatının hakîkatine kendisi için burhân kâim olur ve dehri onlar gibi anlar.

Saîd Paşa’nın Tercümesi:

Meşveret eylerse her kim ki surûf-ı dehr için

İtlâ‘âtı cihânın tab‘ına burhân olur

٢٣- من يزرع الشر يحصد في عواقبه ... ندامة ولحصد الزرع إبان⁴⁴⁸

(من يزرع/men yezra‘i); yere tohumu atmak ve ekmek demek olan üçüncü bâbdan (زرع/zera‘a) masdarından fi‘l-i muzâri‘ meczûmdur. Burada meksûr okunması لم يكن الذين⁴⁴⁹

[70]

كفروا) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi ictimâ-i sâkineyni def‘ içindir. (شر/eş-şerra); kötülük (zulüm ve fesâd) ma‘nâsına olup (يزرع/yezra‘u)’nun mef‘ûlûdür. Cem‘i (في/şürûr)’dur. (يحصد/yehsud); birinci bâbdan fi‘l-i muzâri‘ meczûmdur, şartın cezâsıdır. (في

⁴⁴⁸ Kötülük eken, sonunda pişmanlık biçer; çünkü ekilen her şeyin bir hasat zamanı vardır. Bkz. Çöğenli, “Ebû‘l-Feth el-Büstî ve Unvânü‘l-Hikem Tercümesi”, 123.

⁴⁴⁹ “...inkâr edenler ... değillerdir.” Beyyine 98/1.

عواقبه/fî ‘avâkibihî); sonunda demektir. (فِي/fî), (يَحْصِد/yehsud) kelimesine taalluk eder. (ندامة/nedâmeten); (يَحْصِد/yehsud)’ün mef’ûlûdür, pişmanlık demektir. (وَلْحَصْدُ الزَّرْعِ إِبَان/ve li-hasdi’z-zer‘i ibbânü); bu cümle üst tarafına ma’tûftur. (حَصْد/hasd); biçmektir, haberi mukaddemdir, (زَرْع/zer‘i)’ye muzâftır. (إِبَان/ibbân); hemzenin kesri bânın şeddesiyle vakt ma’nâsına olup lafzen merfû’, mübtedâ-i muahhardır.

Tercümesi: Şer eken vakt-i hasâdda yani ekim zamanında nedâmet biçer. Halbuki zer‘i biçmenin zamanı vardır. Bir vakit ekilir bir vakit ekilmez. Bu suretle âkile lââyık olan hayır biçmek için hayır ekmek lâzımdır. Cenâb-ı Hak ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾⁴⁵⁰ ve Cenâb-ı Peygamber ﴿أَيُّ كَمَا تَجْزَى تَجْزَى﴾⁴⁵¹ ﴿كَمَا تَدِينُ تَدَانُ﴾⁴⁵² buyurmuşlardır.

Saîd Paşa’nın Tercümesi:

Tohm-ı şerri zer‘ eden şerr ü fesâd eyler hasâd

‘Âkıbet ef’âl-i şerre meyleden nedmân olur

٢٤- من استنم إلى الأشرار نام وفي ... قميصه منهم صل وثعبان⁴⁵³

(من استنم/men istenâme); bir adama uyuşup onunla ünsiyet etmek ve karar ve itmi’nân etmek ma’nâsına olan (استنم/istinâm)’dan fi’l-i mâzidir. (يقال استنم إليه إذا سكن و اطمئن)⁴⁵⁴

(إِلَى/ilâ); nazmında olduğu gibi. ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ﴾⁴⁵⁵ (إِلَى/ile’l-eşrârî); (مع/me’a) ma’nâsındadır. (أَشْرَار/eshrâr), şerrin cem’idir.

[71]

⁴⁵⁰ “İyiliğin karşılığı sadece iyilik değil midir?” Rahmân 55/60. Şârih hâmişte şu açıklamayı yapmıştır: Bu âyet-i kerîmede (هَلْ) hel, mâen-nâfiye ma’nâsındadır. Üçüncü beytin şerhine, 43. sahifeye bak.

⁴⁵¹ Ne ekersen onu biçersin. Kınayan kınanır. Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 1/286; 2/126.

⁴⁵² Yani kim karşılık olarak ne vermişse karşılık olarak onu görecektir.

⁴⁵³ Kötü kimselerle düşüp kalkan, koynunda yılan ve çıyanla uyumuş olur. Bkz. Çöğenli, “Ebû’l-Feth el-Büstî ve Unvânü’l-Hikem Tercümesi”, 123.

⁴⁵⁴ Sakin ve huzurluysa ona istinâm denilir.

⁴⁵⁵ “...onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin...” Nisâ 4/2.

Burada zevi'l-eşrâr demektir. (نام/nâme); şartın cezâsıdır. (وفي قميصه/ve fî kamîsihî); mahallen mansûb (نام/nâme) de müstekin zamîrden hâl vâki' olmuş. (قميص/kamîs); pîrâhen yani gömlek demektir. (صل/sillun); sâdın kesri lâmin teşdîdiyle lafzen merfû' zarfın fâ'ilidir. Zarf zi'l-hâle i'timâd ettiği için fâ'il zâhirette amel etmiştir, yılan demektir. (سُبان/sü'bân); burada yılan demektir, cem'i (سُبان/se'âbîn)'dir.

Tercümesi: Bir kimse ashâb-ı eşrâr ile musâhabet ve mecâlis ve onlarla muhâletat ederse gömleğinin içinde yılan çıyan olduğu halde uyur demektir. Yani onların şerleri kendisine behemehâl erişir. Bunun için (من صاحب العلماء وقر و من عاشر السفهاء حقر)⁴⁵⁶ denmiştir.

Âdi'nin (Âdi b. Zeyd el-Ubadi)⁴⁵⁷ şu şiiri buraya çok münasiptir:

عن المرء لا تسأل و سل عن قرينه فكل قرين بالمقارن يقتدى

إذا كنت في قوم فصاحب خيارهم/و لا تصحب الأردى فتزدى مع الردى⁴⁵⁸

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Kim ki ehl-i şerre rağbetle olursa hem-nişîn

Her şerîr ânın kamîsinde birer su'bân olur

٢٥- كن ريق البشر إن الحر همته ... صحيفة وعليها البشر عنوان⁴⁵⁹

(ريق/rayyik); ef'âl-i nâkısadan olan kün emr-i hâzırının rânın fethi yânın teşdîdiyle (كيس/keyyis) vezninde pek hoş endâm ve nâzı'l-hırâm ata denirse de burada temâşâ edenleri

⁴⁵⁶ Alimlerle dostluk eden kimse vakurdur; sefiplerle muaşeret eden kimse ise hakirdir. Bkz. Mâverdi (ö. 450/1058), *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, (Beyrut: Dâru'l-minhâc, 1434/2013), 82.

⁴⁵⁷ Âdi b. Zeyd b. Hammâd el-İbâdî et-Temîmî (ö. 600 civarı), Câhiliye devri Hıristiyan Arap şâiridir. Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-su'arâ*, 1/219-227; Cumahî, *Tabakâtü fuhûli's-su'arâ*, 2/681.

⁴⁵⁸ Bir kimseye kendi hakkında soru sorma. Arkadaşı hakkında soru sor. /Zira arkadaşların hepsi kıyasla kendisine uyana tabi olur. /İnsanlar içinde olduğunda onların iyileriyle dostluk kur. / Düşük kimselerle beraber olma yoksa sen de onlarla beraber düşersin. Bkz. Ebû Ali Nûreddîn Hasen b. Mes'ûd b. Muhammed el-Yûsî (ö. 1102/1691), *Zehrü'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem*, thk. Muhammed Haccî; Muhammed el-Ahdar (Fas: Dâru'l-beyzâ, 1401/1981), 2/261.

⁴⁵⁹ Güler yüzlü ol; zira asil insanın himmeti, başlığı müjde olan bir sayfadır. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 123.

beğendirecek sûrette olan demektir. Yani nâzırını kendisine imâle ettiren demektir. (البشر/el-biştir); bânın kesriyle talâkatü'l-veche demektir. (الحر/el-hur); köle olmayan demekse de hürr-i hakîkî, (الحر في التحقيق معتق ذاته - من رق شهوته و من غفلانه)⁴⁶⁰ diye ta'rîf olunmuştur.

[72]

(همت/himmet); kuvveden fi'ile çıkarılması maksûd olan husûstur. (صحيفة/sahîfetün); ref' ile mübtedâ olan (همت/himmet)'in haberidir, kırtâs ve evrâk demektir. (وعليها البشر) (بشر/biştir) ma'nâsına olan ve (على/ale'l-ma'nûn) 'aleyhe'l-biştiru 'unvânü ve (عنوان/unvân); bir kitâbın sernâmesi ve dibâcesi demektir.

Tercümesi: Beşâş ve güler yüzlü ol. Zira kerîm olan kimsenin himmeti mü'min kardeşine ibrâz-ı ferih ve sürûrdur. Bir sahîfe gibi ki, o sahîfe sürûr ve beşâretle memnûn olarak arkadaşından gelmiştir. Çünkü dosttan gelen böyle bir mektubun mücerred-i unvânına bakmakla ferih ve sürûr hâsıl olur.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Ol beşûşü'l-vech kim hürr-i kerîmin himmeti

Bir muhabbet-nâmedir kim biştir âna 'unvân olur

٢٦ - ورافق الرفق في كل الأمور فلم... يندم رفيق ولم يذمه إنسان⁴⁶¹

(رافق/er-râfık); (رفق/er-rıfka); mef'ûlün bihtir, rânın kesriyle unf ve şiddetle muâmele etmemektir. Birinci bâbdan,

﴿نفسك مطيتك فارفق بها﴾⁴⁶² hadîsidir. (في/î külli'l-umûri); (في/fi), (رافق/râfık) kelimesine

müteallaktır. (أمور/umûr), hâl ve şân ma'nâsına olan (امر/emr)'in cem'idir.

⁴⁶⁰ Hür, hakikatte kendisini ihtirasının esaretinden ve kendi gafilliğinden azat eden kimsedir.

⁴⁶¹ Her işte yumuşak ol; yumuşak huylu olan ne pişman olur ne de birisi onu kınar. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 123.

⁴⁶² Nefsin senin bineğindir, ona güzel ve yumuşak davran. Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, (Lübnan: Dârü'l-meârif, 1409/1989), 30/269.

﴿وما أمر فرعون برشيد﴾⁴⁶³ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi taleb ma'nâsına olan emrin cem'i (أوامر/evâmîr) gelir. (فلم يندم/fe-lem yendem); fâ fasîhadır ki, Türkçemizde işte ve artık gibi bir ma'nâ izhâr eder.

Tercümesi: Bütün umûrunda rıfkı kendine refik et. Rıfk, âdet ve tabîatın olsun. İşte o zaman rıfkın senden usanmaz ve pişmanlık izhâr etmez ve senin bu iyi huyundan dolayı o arkadaşı kimse zem etmez. Belki iyi huylu bir zât ile arkadaş diye medh ederler.

[73]

٢٧- ولا يغرنك حظ جره خرق ... فالخرق هدم ورفق المرء بنيان⁴⁶⁴

(ولا يغرنك/ve lâ yeğarunke); aldatmak ma'nâsına olan (غور/gurûr)'dan nûn-i hafîfe ile nehy-i gâib müzekker, (حظ/hazzun) fâ'ilidir; nâsib demektir, cem'i (حظوظ/huzûz)'dur. (جره/cerrahû); fi'l-i mâzi, zamir (حظ/hazzun)'a râci', (خرق/haragun); (جر/cerra) fi'ilinin fâ'ili, bu cümle-i fi'liyye mahallen merfû' (حظ/hazzun)'un sıfatıdır. Hark ve hurk; yarmak, yırtmak ve galezat göstermek ki, rıfkın zıddıdır.

Tercümesi: Seni, galezat-ı şiddet sebebiyle duyduğun haz ve nasib aldatmasın. Çünkü un ve şiddet bir binayı yıkmak gibidir. Çünkü kalb onu yıkar. Rıfk ise bir binayı yapmak gibidir. Çünkü kalb onu yapar ve onu sürûr ile doldurur. Hadîste şöyle vârid olmuştur:

﴿أفضل الأعمال إدخال السرور على قلب المؤمن﴾⁴⁶⁵

٢٨- أحسن إذا كان إمكان ومقدرة ... فلن يدوم على الإحسان إمكان⁴⁶⁶

(أحسن/ehsin); yedinci beytin şerhinde geçti. Burada mef'ûlün hazfî tâ'mîm içindir. Yani ihsânını herkese yap demektir. Çünkü ihsân ettiğin âhâlin ise ona ihsân elzemdir.

⁴⁶³ "...Firavun'un emri isabetli değildi." Hûd 11/97.

⁴⁶⁴ Kabalığın geçici olarak temin ettiği nasip seni aldatmasın; çünkü kabalık yıkıcı, yumuşaklık ise yapıcıdır. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 123.

⁴⁶⁵ Amellerin en faziletlisi, insanların kalplerine mutluluğu yerleştirmektir. Bkz. Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/152.

⁴⁶⁶ İmkân ve gücün olduğunda iyilik yap; zira iyilik yapmak için her zaman fırsat bulunmaz. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 123.

Değilse sen ihsâna ehilsin ya. (إِذَا/izâ); zarfîyet için, (كَان/kâne) burada tâmdır; vakt-i sübût kudretin demektir. Ef'âl-i nâkısadan olsa da olur o zaman haber-i mahzûf lek demektir.

[74]

(إِمْكَان/îmkânün), kolaylık demektir. (أَلَى/ale'l-ihsâni), mukadder îmkâna ta'alluk eder. Zîrâ masdarın mâmûlû kendi üzerine takaddüm edemez.

Tercümesi: Herkese ihsân et, kudretin oldukça iyilikten geri durma. Zîrâ ihsân üzere îmkân insana dâimi olmaz.

ممكن عمر ضايع بافسوس وحيف ... كه فرصت عزيز است والوقت سيف⁴⁶⁷

Nâzımın bu beytinde muhassinât-ı lafziyyeden (رد العجز على الصدر/reddü'l-'acz 'ale's-sadr)⁴⁶⁸ sanatı vardır ki nazımda bu sanat, lafziyenin biri âhir beytinde diğeri mısra-ı evvelin haşv yâhûd âhirinde yâhûd mısra-ı sâniyenin sadrında vâkî' olmaktır. Bizim nâzımın bu beytinde "îmkân" lafzı âhir beyitte diğeri îmkân mısra-ı evvelin haşvinde vâkî' olmuştur.

Buna ilm-i bedî'de (صمة بن عبد الله القشيري/Simmet b. Abdillâh el-Kuşeyrî)'nin⁴⁶⁹ şu beytini misâl getirirler: (Necid hududundan çıkacağımız için)

تمتع من شميم عرار نجد/فما بعد العشية من عرار

ترا هر روز از عالم بزرانی هم کوین در شبهای تاری

تمتع من شميم عرار نجد/فما بعد العشية من عرار⁴⁷⁰

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

⁴⁶⁷ Ömrü âh u vâh ile zâyî etme. Fırsat değerli, vakit kılıç gibi keskindir. Bkz. İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-beyân, trc. Ali Namlı vd. (İstanbul: Erkam Yayınları, 1434/2013), 15/188.

⁴⁶⁸ Reddû'l-acüz ale's-sadr, beyit veya fıkra sonundaki kelimenin aynısının yahut benzerinin başta tekrar edilmesi anlamında terimdir. Bkz. İbnü'l-Mu'tez. *el-Bedî'*, 140-147; İsmail Durmuş, "Reddû'l-acüz ale's-sadr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/521-522.

⁴⁶⁹ Simmet b. Abdillâh el-Kuşeyrî (ö. y. 95/714), Emevî dönemi şairlerindendir. Bkz. *Simmet b. Abdillâh el-Kuşeyrî hayatühü ve şî'rühü*, thk. Hâlid Abdurraûf el-Cebr (Ürdün: Dârü'l-menâhic, 2003), 13-39.

⁴⁷⁰ Necid'de bulunan kokusu güzel sarı renkli arar bitkisinin kokusunun tadını çıkar. Gitme vakti geldi. Akşamdan sonra ararı bulamayacaksın. /Dünyanın her günü bayram günüdür. Karanlık gecelerinde böyle olduğu söylenir. /Necid'de bulunan kokusu güzel sarı renkli arar bitkisinin kokusunun tadını çıkar. Gitme vakti geldi. Akşamdan sonra ararı bulamayacaksın. Bkz. Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî (ö. 421/1030), *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*, Garîd eş-Şeyh (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003), 869.

Var iken imkân-ı kudret dâ‘im ol ihsânda
Çünkü imkânı ‘atânın kâbil-i noksân olur

٢٩- فالروض يزدان بالأنوار فاعمة ... والحر بالعدل والإحسان يزدان⁴⁷¹

(فالروض/fe‘r-ravzu); bâğçe-bostân ma‘nâsına mübtedâ, (يزدان/yezdân); tezyîn ma‘nâsına mübtedânın haberi olup if‘âl bâbından muzâri‘dir, (بالأنوار/bi‘l-envâr); harf-i cer (يزدان/yezdân)’a ta‘alluk eder. (أنوار/ envâr), (نور/nûr)’un cem‘i değil de ağacın ve nebâtâtın

[75]

çiçeği ma‘nâsına olan (تمر/temr) veznindeki (نور/nevr)’in cem‘idir. ‘Alâ kavl çiçeğin beyazına (زهر/zehr) sarısına (نور/nevr) denir. (فاغمة/fâğimeten); münfetiha ma‘nâsına envârdan hâldir. Bundan başka fağm dil ve yâhûd hılâl ile dış arasından çıkarılan ta‘âm ma‘nâsına da gelir.

﴿كلوا الوغم و اطرحوا الفغم﴾⁴⁷² hadîs-i şerîfiyle bunu (أكل/ekl) memnû‘dur. (وغم/veğmü); ekmek yenirken yere düşen ekmek kırıntısı demektir. Bu beyitte mısra-ı sâniyeyi evvele takdîm etmek, misâl yapmak için lâzım idi. Fakat zarûret buna mâni‘ olmuştur. [الضرورات تبيح المحضورات]⁴⁷³’dır.

Tercümesi: Kudretin oldukça herkese ihsân et. Zîra hurr-i kerîm, adl ve ihsân ile tezyîn eder. Nasıl ki bâğçe ve bostan çiçeklerin açılmasıyla ziynet bulur. Nâzım bu beyitte hûrr-i bostana, ‘adli ezhâr-i münfetiha makâmına ikâme ediyor.

Saîd Paşa’nın Tercümesi:

Gülşenin kim revnakı ezhâra eyler ittibâ‘

Revnakı da her kerîmin ‘adl ile ihsân olur

⁴⁷¹ Bahçe açılmış çiçeklerle, asil kişi de adalet ve ihsan ile süslenir. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi”, 123.

⁴⁷² Düşen yemek kırıntılarını yiyin, ağızdan çıkan ta‘âmı atın. Bkz. Ebû Mûsâ Muhammed b. Ömer b. Ahmed el-Medîni (ö. 581/1185), *el-Mecmû‘u ‘l-muğîs fi ġarîbeyi ‘l-Kur‘ân ve ‘l-hadîs*, thk. Abdülkerîm el-Azbâvî (Cidde: Câmiatü ümmü‘l-kurrâ, 1408/1988), 2/628.

⁴⁷³ Zaruretler haramları mübah kılar.

۳۰- صن حر وجهك لا تحتك غلالته ... فكل حر حر الوجه صوان⁴⁷⁴

(kâle-قال/-يقول), (sâne-yesûnu/-صان-يصون) ma'nâsına emr-i hâzır (ihfez/احفظ); (sun/صن); yekûlü) gibi tasrîf olunur, (hurra/حر); onun mef'ûlü, hurra'nın ma'nâsı yirmi beşinci beytin şerhinde geçti. Burada ki (hurra vechike/حر وجهك)'den maksat insanın yüzünden zâhir olan yeri ki yüzün yumrusudur. Farsça'da "ruhsâr", Türkçe'de "yanak" demektir. Burada "yüz suyu" maksûddur.

[76]

(lâ tehtik/لا تحتك); yırtma ma'nâsına nehy-i hâzır, (ğılâletehû/غلالته) onun mef'ûlüdür. (ğılâl/غلال); ğâynın kesriyle bir nev'i sevtir ki iç gömleği tarzında ten üstüne giyilir. Ebu'l-Kasım b. Tabâtabâ'nın⁴⁷⁵ bahr-i münserihten şu beytinde vâki'dir:

لا تعجبوا من بلا غلالته ... قد زر أزراره على القمر⁴⁷⁶

Tercümesi: Yüzünün suyunu muhâfaza et. Sâhib-i hayâ ol dünyâ umûru için onu dökme ve yüzünün perdesini yırtma. Çünkü her merd-i kerîm yüzünün suyunu dökmemeye, son derece muhâfaza etmeye çalışır. Zira kerîm odur ki yüzünün suyunu muhâfaza eder ve ırzının şânını korur.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Perde-i nâmûsunu hetkeyleme dünyâ için

Hıfz-ı nâmûs eyleyen 'âkıl kerîmü's-şân olur

⁴⁷⁴ Yüzünün güzelliğini koru, haya perdesini yırtma; asil kişi yüzündeki haya perdesini çok iyi korur. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 123.

⁴⁷⁵ Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî (ö. 322/934), münekkit, edîp ve şâirdir. Bkz. Ebû'l-Hasan İbn Tabâtabâ, 'İyârü's-şî'r, thk. Abbas Abdüssâtir (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1426/2005), 7-8.

⁴⁷⁶ Bkz. Ebû'l-Feth el-Abbâsî (ö. 963/1556), *Me'âhidü't-tensîs 'alâ şevâhidi't-Telhîs*, tkh. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1367/1947), 2/129. Şârih hâmişte bu beytin tercümesini şöyle vermiştir:

Siz onun iç gömleğinin eskimesinden taaccüp etmeyin. Zira onun düğmeleri kamer üzerine iliklenmiştir. Yani onun gömleği kamer gibi olan bedenine gelmiştir. Kamerin isabet ettiği kettân ise eskir.

۳۱- فإِنْ لَقِيتَ عَدُوًّا فَأَلْقِهِ أَبَدًا ... وَالْوَجْهَ بِالْبِشْرِ وَالْإِشْرَاقَ غَضَانٌ⁴⁷⁷

(فإن/fe-in lekîte); fâ (إذا صنت ماء وجهك/izâ sunte mâe vechike)’nin şart-ı mahzûfuna cevâbdır. Yani atıf için değildir. Cümle-i haberiyyeyi inşâiyye üzerine atfı câiz görmeyenlere göre, tecvîz edenlere göre atıf içinde olur. O zaman ma’nâ yüzü ...⁴⁷⁸ muhâfaza ettiğin peşinde düşmanına beşâşetle mülâki ol demektir. (بشر/bişr); yirmi beşinci beyitte geçti. (إشراق/işrâk); (عزاء/ezâ’) demektir. (غضان/ğazzân); büyüklerin huzurunda ehl-i edebın yaptıkları gibi aşağı doğru bakmak ma’nâsına olan (غض/ğazzun) veya (غضاظ/ğazâzun) masdarındandır.

Tercümesi: Yüzünün suyunu dökmeyerek muhâfaza etmekle beraber düşmana mülâki olunca ona yüzünde talâkat ve ezâ’ bulunduğu halde mülâki ol demektir. Yani ibtidâ düşmana mülâkâtın talâkat ve beşâşet-i vech ile olur. Çünkü inkıbâz son derece adâvete, inbisât-ı hafâvete sebep olur.

[77]

Saîd Paşa’nın Tercümesi:

Ekşi yüzölü olma ‘arz eyle beşâşet hasma da

Düşmana ‘arz-ı beşâşet mûcib-i ahzân olur

۳۲- دَعِ التَّكَاسُلَ فِي الْخَيْرَاتِ تَطْلُبَهَا ... فَلَيْسَ يَسْعَدُ بِالْخَيْرَاتِ كَسْلَانٌ⁴⁷⁹

(دع/da’); beşinci beytin şerhine bak, (التكاسل/et-tekâsül) onun mef’ûlü (تجاهل/tecâhül) gibi (تكاسل/tekâsül) tembellik göstermek ma’nâsına ise de burada mısra-ı sâni münâsebetiyle (كسل/kesel) ma’nâsındır. (كسل/kesel); kâfin ve sinin fethalarıyla bir işe ağırlıkla directmek ma’nâsındır ki, biz ona üşenmek diyoruz.

⁴⁷⁷ Düşmanınla yüz yüze gelirsın onu, dâima güler yüz ve hoş bir çehre ile karşıla. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi”, 123.

⁴⁷⁸ Kelime silinmiştir.

⁴⁷⁹ Yapmak istediğın iyilikler hususunda tembelliğı bırak; çünkü tembel, iyilik yapmakla mutlu olmaz. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi”, 123.

olmayıp muharremâtta sakınmazsa onun gölgesi yoktur. Yani faydasız yâhûd o kimse rahatsızdır. Her ne kadar onu ağaç ve fidânların yaprakları gölgelese bile yani o kimse sûreten insan ise de hakîkatte hayvândır.

۳۴- والناس أعوان من والته دولته ... وهم عليه إذا عادته أعوان⁴⁸⁴

Bu beyitte (أعوان/e'vânü) kelimesi; müfredi, cem-'i müzekkeri ve müennesi müsâvî olan 'aynın fethi ve vâvın sükûnuyla (أعوان/avn) kelimesinin cem-'i mükesserîdir. Mû'în ve zâhir ve meded imâd demektir.

Tercümesi: Bir kimseye devleti muhabbet ederse yani servet-i sâman sahibi olursa nâs da ona zâhir olur ve nâs da onu sevip medetkârı olurlar. Yok devlet kendisine buğz eder yani fakîr ve düşkün olursa nâs da ona mû'în ve zâhir olmayıp düşmanı olurlar demektir.

۳۵- سحبان من غير مال باقل حصر ... و باقل في ثراء المال سحبان⁴⁸⁵

(سحبان/Sehbân); (سلمان/selmân) vezninde Benî Vâil'den çok meşhur fâsîh, belîğ ve sūhanver bir zâtın ismidir. Fesâhat ve belâğatta ismi mesel-i darb olunur. (أفصح من سحبان)⁴⁸⁶ denir. Câhiliyeti idrâk edip şerefyâb-ı İslâm olmuştur. Şerîşî⁴⁸⁷ Makâmât-ı Harîrî'nin⁴⁸⁸ on birinci makâmesi şerhinde şöyle yazar: Sehbân bir gün Mu'âviye (ra)⁴⁸⁹ huzuruna gider. Halbuki bütün kabâil-i Arab'ın hatîbleri orada imişler. Sehbân gider gitmez hepsi dağılmışlar.⁴⁹⁰ Sehbân derhal şöyle demiş:

⁴⁸⁴ İnsan, şansı yaver gidene, talihi döndüğünde de dost olandır. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 123.

⁴⁸⁵ Sehbân malı olmadığı zaman Bakil gibidir. Bakil de zengin olduğu zaman Sehbân gibi olur. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 123.

⁴⁸⁶ Sehbân'dan daha fâsîh.

⁴⁸⁷ Şerîşî (ö. 619/1222), Arap Dili ve Edebiyatı âlimidir. Bkz. Şerîşî, *Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî*, nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim (Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, 1413/1992), 1/3-11.

⁴⁸⁸ Makâmât-ı Harîrî, Harîrî'nin (ö. 516/1122) Arap edebiyatında makâme türünde yazdığı eseridir. Bkz. Hulusi Kılıç, "el- Makâmât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/414-415.

⁴⁸⁹ Ebû Abdîrrahmân Muâviye b. Ebî Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye el-Ümevî el-Kureşî (ö. 60/680), sahâbî ve Emevî hilâfetinin kurucusu (661-680)'dur. Bkz. Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, nşr. Süheyl Zekkâr-Riyâz Ziriklî (Beyrut: Darü'l-fikir, 1417/1997), 5/21-127.

⁴⁹⁰ Şârih hâmişinde şu ek bilgiye yer vermiştir: Kendilerinin derecelerinin Sehbân'ın derecesinden aşağı olduğunu bildiklerinden.

لقد علم الحي اليمانون أنني/إذا قلت أما بعد أني خطيبها⁴⁹¹

Hazreti Mu‘âviye: “Bize hitâbında bulun, îrâd-ı nutuk et” demiş. Sehbân: “Asâımı getirin” demiş. Mecliste hâzır olanlar: “Hazret-i halifede asâyı ne yapacaksın?”

[79]

demişler. Sehbân: “Hazreti Mûsâ (as) huzûr-ı rabbi’l-âleminde rabbisine hitâb ederken eline asâsını almamış mı idi?” demiş. Sehbân asâsını alıp ona i‘timât ederek söze başlamış. Tam öğle vaktinden ikinci namazı geçeceği zamana kadar ibtede’ en başladığı mevzûdan hârice çıkmamak sûretiyle aynı mevzûda hiç durmadan -ne öksürmüş ve ne de tıksırmış- söze muttasıl devam etmiş. Mu‘âviye Hazretleri: “İkinci namazını geçireceğiz kâfi” demiş. Sehbân: “Namaz bizimle beraber, işte biz namazdayız. Biz tahmîd, temcîd, mev‘iza, tenbîh, va‘d ve va‘îdde bulunmuyor muyuz?” demiş. Mu‘âviye Hazretleri: “Sen ehtabu’l-Arab’sın” demiş. Bu defa Sehbân: “Yalnız Arab’ın mı? Ben ins ve cinin ehtabıyım” demesi üzerine: Mu‘âviye: “Evet! Sen ins ü cinin ehtabısın” buyurmuşlardır.

Sehbân lafzı burada mübtedâ ve ‘alameti de elif nûn mezîdetân dolayısıyla gayr-i munsariftir. (باقل/Bâkil); mübtedânın haberidir. Beni Eyâd ve yâhûd Beni Mâzin’dan ‘âciz, beyinsiz ve ahmak bir adamın adıdır. Arablar arasında (أغبي من باقل)⁴⁹² meselinin menşe’idir. Bir gün on bir kuruşa bir âhû satın alıp derâgûş (kucaklayarak) ederek götürürken birisi “bu âhûyu kaç kuruşa aldın?”

[80]

deyû suâl edince diliyle on bir kuruşa aldım demeyi beceremediğinden işâret ile anlatayım diye on parmağını göstermek için avuçlarını açıp ve bir adedine işâret için de dilini çıkarıverince âhû kaçırvermiş. (حصر/hasırun); hânın fethi ve sâdın kesriyle sıfat-ı müşebbeh olup tekellüme kudreti olmayan ‘âciz demektir. (ثراء/serâ’i); servet ki, mal çokluğu bu beyitte reddü’l-‘aciz ‘ale’s-sadr sanatı vardır. Nitekim (الملك الملوك/kelâmü’l-mülûk,

⁴⁹¹ Bkz. Ebû Ubeyd el-Bekrî (ö. 487/1094), *Faslü’l-makâl fî şerhi Kitâbi’l-Emsâl*, thk. İhsan Abbas; Abdülmecid Âbidîn (Beyrut: Dâru’l-emâne-Müessesetü’r-risâle, 1391/1971), 497. Tercüme: Yemenliler kabilesi, Yemenliler kabilesinin hatibi olduğumu söyledikten sonra beni tanıdı. Bahr-i tavîldendir. Takti’ et.

⁴⁹² Bâkil’den daha ahmak.

mülûkü'l-kelâm)⁴⁹³, (عادات السادات سادات العادات) 'âdâtü's-sâdât-sâdâtü'l-'âdât)'da⁴⁹⁴ olduğu gibi.

Tercümesi: Mâlsız Sehbân, Bâkil gibidir. 'Âcz ve âdem iktidarda yani fakîr ve ihtiyâcı dolayısıyla 'âciz sayılır. Ve sâhib-i servet olan Bâkil de Sehbân gibidir. Yani gînâ ve serveti dolayısıyla azîz ve şerîf sayılır. Şâirin şu şiiri ne güzeldir:

إن الدراهم في المواطن كلها/تكسو الرجال مهابة و جمالا

فهى اللسان لمن أراد فصاحة/و هى السلاح لمن أراد قتالا⁴⁹⁵

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Mâldan mahrûm olan Sehbân olur Bâkil gibi

Bâkil'in destinde kim emvâl olur Sehbân olur

٣٦- لا تودع السر وشاء به مذلا ... فما رعى غنما في الدو سرحان⁴⁹⁶

(لا تودع/lâ tûdi'); bir şeyi diğerinin yanına emanet koymak ma'nâsına olan (إيداع/îdâ')'dan nehy-i hâzırdır. (تقول أودعته مالا إذا دفعته إليه ليكون وديعة عنده ترك)⁴⁹⁷ ve yâhûd huzûr ve rahât ma'nâsına olan (دع/de'a)'dan müştaktır ve emâneti kabul eylemek ma'nâsına da olmakla ezdâddandır.

(تقول أودعته أى قبلت ما أودعته)⁴⁹⁸ (السر/es-sırra); lafzen mansûb birinci mef'ûlû, içinde gizlenen râz demektir.

⁴⁹³ Meliklerin kelimaları, kelimaların melikleridir.

⁴⁹⁴ Büyüklerin adetleri, adetlerin büyükleridir. Sadrüddîn Alî Hân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed Ma'sûm el-Hüseynî el-Medenî (ö. 1120/1708), bu sözü Ebû'l-Feth el-Büstî'ye nispet etmiştir. Bkz. İbni Ma'sûm el-Hüseynî, *Envârü'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'*, thk. Şâkir Hâdî Şûkr (Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1389/1969), 3/337.

⁴⁹⁵ Vatandaşta ki dirhemlerin hepsi adama büyüklük ve güzellik sıfatlarını giydirir. Onlar fesahat isteyen için lisandır, savaş isteyen için ise silahtır. Bu beyitler Ebû'l-Aynâ (ö. 283/896) ve Muhammed b. Kâsım el-Hâşimî'ye nispet edilmektedir. Bkz. Ahmet Hüseyin ez-Zeyyât Paşa, *Mecelletü'r-risale*, (Mısır: 1351/1933), 772; Ahmed Kabş b. Muhammed Necîb, *Mecmeü'l-hikem ve'l-emsâl fî şî'ri'l-Arabî* (el-Mektebetü's-şâmile, 1431), 10/203.

⁴⁹⁶ Sır tutmayan adama sırrını emanet etme; zira kurt sahrada koyunu korumaz. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 123.

⁴⁹⁷ Terk edip gittiğinde emanet olması için ona malını verdiğinde ona emanet ettiğini söylüyor.

⁴⁹⁸ Onu emanet ettiğini söylüyor. Yani ona emanet edileni kabul ediyor.

[82]

İki mef'ûle müteaddi olduğundan (الناس/en-nâs) mef'ûl-i evveli, (طبعاً/tab'an) mef'ûl-i sânisidir. Evvelinde muzâf mahzûftur, (ذا طبع واحد)⁵⁰⁴ demektir. Çünkü (طبع/tab')'ı bilâ tevîl (ناس/nâs) üzerine hâml câiz olmaz. (كما لا يخفى طبع)⁵⁰⁵ seciye demektir. (غزائر/ġazâir) de (سفينة/sefine) vezninde olan (غزيرة/ġazîra)'nın cem'i olup veznen ve ma'nen (طبيعة/tabîat) gibidir. (ألوان/elvân); kırmızılık ve beyazlık gibi hey'et ma'nâsına olan (لون/levn)'in cem'idir. Lafzen merfû' (غزائر/ġazâir)'in sıfatıdır. İki sıfat cem' olup birisi isim ve diğeri cümle olsa, sıfat olan ismi, cümle olan sıfata takdîm etmek kaide ise de burada zarûret-i vezn için isim olan elvân (لست تحصيها/leste tühshihne) cümlesi üzerine takdîm edilmiştir. Bu beytin ikinci mısra' Hayâtü'l-hayevân⁵⁰⁶ ve Keşkûl'de⁵⁰⁷ (غزائر لست تحصيها و ألوان)⁵⁰⁸ diye yazılmış ve bazı nüshâda (غزائر ليس يحصيني إنسان)⁵⁰⁹ diye gösterilmiştir.

Tercümesi: Nâsın tab'-ı vâhid sâhibi olduğunu zannetme. Zira, insanların tabiatları o kadar mütenevvi' ve muhtelifdir ki onları 'ad değil ihsâ bile mümkün değildir. Bir insan görürsen sâdık zannedersin, gayr-ı sâdıktır. Muvâfık zannettiğinde münâfıktır. Binâen aleyh sırrı herkesten saklamak gerektir.

كل علم ليس في القرطاس ضاع

كل سر جاوز الإثنين شاع⁵¹⁰

⁵⁰⁴ Eşsiz tabiata sahip.

⁵⁰⁵ Ayrıca karakter gizlenmez.

⁵⁰⁶ Hayâtü'l-hayevân, Demîrî'nin (ö. 808/1405) hayvanlar ansiklopedisi mahiyetindeki eseridir. Bkz. Cevat İzgi, "Hayâtü'l-hayevân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/18-20.

⁵⁰⁷ el-Keşkûl, Bahâeddin el-Âmilî'nin (ö. 1031/1622) güzel söz, şiir, nükte ve fıkraları topladığı antolojik eseridir. Bkz. Hüseyin Elmalı, "el-Keşkûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/324-325.

⁵⁰⁸ Onların sayamayacağın türde karakterleri vardır. Bu beytin asıl metni şöyledir:

Bkz. Bahâeddin el-Âmilî (ö. 1031/1622), *el-Keşkûl*, (Beyrut: Müesses el-e'lemî li'l-matbû'ât 1403/1983), 2/39-40.

⁵⁰⁹ Bir insan dahî benim karakterlerimi sayabilmiş değil.

⁵¹⁰ Kâğıtta yazılı olmayan her ilim kaybolur gider. İki kişinin dışına çıkan her sır ise yayılır.

Teribinde vâki‘ olan isneynden maksad sâhib-i sırrın iki durakları olduğunu hiç unutma. İmâm Ali kerremallahü veche hazretlerine

[83]

nispet olunan ve bahr-ı vâfirden olan şu şiiri de burada okuyalım:

و إخوان حسبهم دروعا/فكانوها و لكن للأعداى

و خلتهم سهام صائبات/فكانوها و لكن فى فؤادى

و قالوا قد صفت منا قلوب/فقد صدقوا و لكن عن ودادى⁵¹¹

Saîd Paşa’nın Tercümesi:

Muhtelifdir halk bir tab‘ üzre etmez ittihâd

Tab‘-ı nâsın nev‘ine ne haddüne pââyân olur

۳۸- ما كل ماء كصداء لو ارده ... نعم ولا كل نبت فهو سعدان⁵¹²

Bu beyitteki (صداء/saddâ’); (کتان/kettân) veznindedir. (سلسال/selsâl) vezninde (صداد/saddâd)’da menkûldür. Bir kuyu veya çeşmenin adıdır ki Arablar arasında ânın suyundan (ماء و لا كصداء/hûşkvâr) ve (أعذب/a‘zeb) bir su yoktur. Arablar arasında (ماء و لا كصداء)⁵¹³ meseldir. Çok su var amma (صداء/saddâ’) suyuna benzemez demektir. Türkçemizde de hüsn-i Yûsuf çoktur ama Yûsuf-i Kenân birdir. Bu meseli ibtede’ en Kudûr binti Kays Şeybânî darb eylemiştir. Kudûr evvelce Lâkit b. Zûrâre nâmında bir kocaya varmıştı. Lâkit katl olunarak ölünce başka birisine varmıştı. Ama her nasılsa Kudûr, Lâkit’i unutamamıştı. Her zaman onu yâd ve tizkâr ederdi. İkinci kocası bir gün Kudûr’a: “Lâkit’i niçin unutamıyorsun o benden daha güzel mi idi?” diye sordu. Kudûr: “Lâkit’in her şeyi güzeldi. Bir gün ava

⁵¹¹ O kardeşler ki onları kalkan zannetmiştim, evet öyleydiler ama düşman için. Onların arkadaşlığı hedefe isabet eden oklardı, evet öyleydiler ama benim gönlüme. Dediler ki kalbimiz arı oldu, doğru söylediler ama benim sevgimden.

⁵¹² Her su, onu içmeye gelen için Sadda gibi değildir, evet! Her bitki de se‘dan gibi değildir. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi”, 123.

⁵¹³ Su, saddâ’ suyu gibi değildir.

gitmişti, evden üstü başı av kanı ile boyanmış vücûdu misk gibi kokar ve şarap kokusu ağzında koktuğu halde evimize gelince

[84]

beni öyle bir kucaklamakla kucakladı ki varıyla bir kucaklamakla kucakladı ki âh keşke Allah o anda benim canımı alsaydı.” deyince ikinci kocası Kudûr’a aynı tarzda muâmelede bulundu ve “Benimle Lâkit nasıl?” diye sordu. İşte o anda Kudûr bu sözü söyledi ve o zamandan bu söz beyne’l-Arab meseli olarak kaldı. Yani sende güzelsin ama Lâkit’e hemtâ⁵¹⁴ olamazsın, o yektâdır, bir eşi yoktur demektir. (كصداء/ ke’s-saddâ)’daki (ك/ke); yâ mislû ma’nâsına isim veyâhûd harf-i cerdir. İsim olduğuna göre (ما/mâ)’nın haberi yalnız kâftır, harf-i cer olduğuna göre kâf ve onun medhûlû haber olur. Belle! (فهو سعدان/fe-hüve se’dân); mübtedâ ve haber (سعدان/se’dân), (سلمان/selmân) vezninde bir nev‘i ottur, deve meralarının efdalidir. Arablar’da (مرعى لا كالسعدان)⁵¹⁵ yani güzel otlaktır. Şu kadar ki (سعدان/se’dân)’a benzemez demektir. Meziyetli bir şeyden az yerini ifâde-i muvaffak darb olunur. Diğer ta’bîrle diğeri diğerinden daha fazla ve daha değerli olduğunu ifâdede darb olunur.

Tercümesi: Sır saklamak herkesin kârı değildir. Belki ihfâ-i sırrı’l ehrâr şinşinetü’l-kirâmdır. Nasıl ki sudûru’l-ahrâr kubûru’l-esrârdır. Her su azûbet ve selâsette (صداء/saddâ’) suyu gibi değildir. Rûy-ı arzda nâbit olan her nebâtta tesmîn ve râ’îye menfa’atte (سعدان/se’dân) otu gibi değildir demektir.

۳۹- لا تخدشن بمطل وجه عارفة ... فالبر يخدشه مطل وليان⁵¹⁶

(لا تخدشن/lâ tehdışenne); nûn-ı tekîd müşeddede ile fi’l-i nehiydir. (خدش/hadeşe);

tırmalamak

⁵¹⁴ Eş, denk ve benzer demektir. Bkz. Ferit Devellioğlu (1906-1985), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2013), 541.

⁵¹⁵ Mera, sa’dân gibi değildir.

⁵¹⁶ Yapacağın iyiliği uyusuk davranarak mahvetme; çünkü gevşeklik ve uyuşukluk iyiliği zedeleyip mahveder. Bkz. Çöğenli, “Ebû’l-Feth el-Büstî ve Unvânü’l-Hikem Tercümesi”, 123.

[85]

ve deriyi tırmık tırmık yaralayıp yırtmak ma'nâsınadır. (مطل/bi-metlin); (با/ bâ), (تهديشنه/tehdişenne)'ye müteallak, (مطل/metl) (قتل/katl) vezninde burada va'dîni tesvifle merraten bâ'de uhrâ te'hîr etmek, uzatıp geciktirmektir. (وجه عارفة/veche 'ârifetin); (وجه/vech) mef'ûldür, o da ma'rûf ve ihsân ma'nâsına olan (عارفة/'ârifetin)'e muzâf olmuştur. (فالبير/fe'l-birru); fâ ta'lîliyedir, (بر/birrun) bânın kesri rânın şeddesiyle ihsân; bânın fethiyle olursa sâdik ma'nâsına olur. (بار/bârrun) gibi. ⁵¹⁷ ﴿صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ﴾ hadîsinde olduğu gibi. Bir de bahr mukâbili olur ki bizim kara dediğimiz; bânın zammıyla olursa buğday demektir. (وليان/ve leyyân); bu da (مطل/metl) üzerine ma'tûf olup borcunu vermeyip 'avk ve te'hîr etmektir.

Tercümesi: Ma'rûf ve ihsânının yüzünü tırmalama. Yani 'avk ve te'hîr ederek mevâîd-i kâzibe ile mecrûh etme. Çünkü vâdettiği şeyi insanın vermemesi vücûh-i ber ve ihsânı yaralar. İmkân oldukça va'ad ve ihsânı ta'cîl elzemdir.

و نعم ما قال ابن حازم-إذا قلت عن شيئ نعم فأتمه/فإنه نعم دين على الحر واجب

و إلا فقل لا تسترح و ترح بها/لئلا يظن الناس إنك كاذب⁵¹⁸

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Nâhun-ı minnetle tahdîş etme rûy-ı cûdunu

'Arz-ı minnet mâhi-i hâsiyyet-i ihsân olur

٤٠- لا تستشر غير ندب حازم فطن ... قد استوى فيه إسرار وإعلان⁵¹⁹

⁵¹⁷ Her iyyinin ve fâcirin arkasında namazınızı kılın. Bkz. Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/29;32.

⁵¹⁸ Bkz. Abdirabbih, *el-'İkdü'l-ferîd*, 1/205. Tercüme: İbn Hâzm ne güzel demiştir: Bir şey için evet dersin onu yerine getir. Evet, hür kimse üzerine yerine getirmesi gereken bir borçtur. Ancak insanların seni yalancı zannetmemeleri için onunla rahat ve huzurlu olmadığını söyle.

⁵¹⁹ Zeki, akıllı ve uyanık olmayana, bir şey danışma; zira böylelerin nazarında sırrı saklamak da ifşa etmek de birdir. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 123.

[86]

(لا تستشر/lâ testeşir); müşâvere ma'nâsına olan (إستشار/istişâr)'dan nehy-i hâzırdır. (ندب/nedb); zarîf ve necîb ma'nâsına sıfat-ı müşebbehedir. (حازم/hâzım); davrandığı şekli elden bırakmayıp her işi muvâzeneli, hesabı tutmak demektir. (حازم/hâzım)'ı, İmâm Ali radiyallahü anhü ve kerremallahü vecche (الحازم من حفظ ما في يده و لم يؤخر أمر يومه إلى غده)⁵²⁰ diye ta'rîf buyurmuşlardır. (فطن/fetnin), (كشف/keşefe) vezninde sıfat-ı müşebbehedir. Sür'at-i derk ve intikâli olan zeki adam demektir. Türkçemizde zihinli ve zihni açık ta'bîr ederiz. Bazı rivâyette (يقظ/yekizin) vârid olmuştur. Bu da yânın fethi ve kâfın zamme ve kesriyle uyanık ma'nâsına sıfat-ı müşebbehedir.

Tercümesi: Müşâvereye muhtâc olana vâcibdir ki uyanık, edîb ve zarîf kimse ile müşâvere etmelidir. Binâen aleyh sen böyle zarîf, necîb, işini muvâzeneli yapan zeki ve uyanık kimseler ile istişâre et ki onun izztde sırrı ihfâ ve izhâr müsâvi bulunsun.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Hazmdan hâlî olan her şahsı etme müsteşâr

Sonra esrârın rehîn-i mevkı'-ı i'lân olur

٤١ - فللتدابير فرسان إذا ركضوا ... فيها أبروا كما للحرب فرسان⁵²¹

(فللتدابير/fe-li'l-tedâbîr); bundan evvelki beyitte nâzımın âkil-i fetin kimselerden başkası ile müşâvere etmeyip ancak bunlarla müşâvere et sözünden ve dünyada istişâreye lââyık kimse bulunmaz gibi bir ma'nâ tevehhüm olunmakla bunu tevehhümü izâle için (فللتدابير/fe-li'l-tedâbîr) buyuruyor. Bu suretle "fâ" tâ'liliyye gibi oluyor. (تدابير/tedâbîr); (تدبير/tedbir)'in cem'idir. Bir şeyin sonuna bakmak ve düşünmek demektir, haberi mukaddemdir.

⁵²⁰ Azimli kimse elindekini koruyabilen ve bugünün işini yarına bırakmayandır.

⁵²¹ Her tedbirin tıpkı savaşlardaki süvariler gibi öyle usta binicileri vardır ki, mahmuzladıkları zaman herkesi geçerler. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 124.

(فارس/fâris); mübtedâ-i muahhardır. Fânın zammıyla (فارس/fâris)'in cem'idir. (فارس/fâris); ata binen veyâhûd at sâhibi demektir. (إذا ركضوا/izâ rakezû);

[87]

fi'l-i şarttır, mâzi mâlûmdur, fâ'ili vâvü'l-ceme'a olup (فارس/fâris)'dan ibârettir, birinci bâbdandır. ⁵²² (اركض برجلك) nazm-ı celîli bundandır. (ركض/rakeza); burada harıl harıl yitmek ve kakmak, başka ta'bîr ile at koşsun diye binici ayaklarıyla ata vurup koşturmak demektir. (فيها/fihâ); tedâbîr meydânında demektir. (أبروا/eberrû); ebrârdan fi'l-i mâzi cem-'i müzekker gâibdir, gâlib ve zeberdest olurlar demektir.

Tercümesi: Dünyâda müşâvereye lâıyk kimse yoktur zannetme, tedâbîr için ehl-i tedbir kalmamış zannetme. Belki tedâbîr için fûrsân vardır ki, tedbir atına binip de koşturdukları vakit derhal tedbirlerinden gâlib ve muvaffak olurlar. Nasıl ki meydân-ı harb için fûrsân ve şüc'ân vardır ki düşmanlarına hücum edince onlar galebe çalarlar. Çünkü (لكل ميدان رجل) ⁵²³ dır.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Olmaz ehl-i meşveret dünyâda aslâ münkariz

'Arsa-i pehnâ içinde her zamân fûrsân olur

٤٢- ولأُمُورِ مَوَاقِيتِ مَقْدَرَةٌ ... وَكُلُّ شَيْءٍ لَهُ حَدٌّ وَمِيزَانٌ ⁵²⁴

Tercümesi: Yapılacak işlerin evkât-ı muayyenesi vardır. Her şeyin had ve mizânı vardır. Umûr-ı vakti gelince hâsıl olur. Nasıl ki (وكل شيء بقدر, الْأُمُورُ مَرْهُونَةٌ بِأَوْقَاتِهَا) ⁵²⁵ derler. Bu sûretle lâıyk değildir âkile keder. (فإذا حلت المقادير قلت التدابير) ⁵²⁶

⁵²² “Ayağını yere vur ...” Sâd 38/42.

⁵²³ Her sahanın bir adamı vardır.

⁵²⁴ Her işin belli bir vakti, bir sınırı ve ölçüsü vardır. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 124.

⁵²⁵ Her şeyin bir ölçüsü vardır, her işin bir zamanı vardır.

⁵²⁶ Yetenekler iyice yerleşirse tedbirler azalır.

قال أفلاطون⁵²⁷ العالم كرة

[88]

الأرض نقطة و الإنسان هدف و الأفلاك قسى و الحوادث سهام و الله هو الرامى فأين المفر⁵²⁸ قال تقي الدين عمر⁵²⁹

إذا كانت الأفلاك و هى محيطة علينا قسيا و السهام المصائب/ومرسلها البارى فاين فرارنا/و سهم رماه الله لا شك صائب⁵³⁰

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Dehrde her bir işin bir vakti bir îcâbı var

Çâr-sû-yı 'adlde her emre bir mi'zân olur

٤٣- فلا تكن عجلا في الأمر تطلبه ... فليس يحمد قبل النضح بحران⁵³¹

(فلا/fe-lâ tekün); şart-ı mahzûfun cevâbıdır. Umûr-ı tedbîr ile olmayıp takdîr ile olduysa (فلا/fe-lâ tekün 'acilen), 'aynın fethi ve cimin kesriyle sıfat-ı müşebbehedir ve dördüncü bâbdandır. Even ve evecen adama denir. (في الأمر تطلبه/fî'l-emri tetlubühû); (في كل /fi külli emri tetlubühû) demektir. Te'emmell. (نضح/nüzc); nûnun zammı ve fethiyle bir şeyin kemâl bulması, meselâ meyvenin olması demektir. (بحران/buhrân); (سلطان/sultân) vezninde tıp ıstılâhındandır. Ve Yunânî'den muarrab ve müvelledir derler. Doktorlar emrâz-ı hârre ve hâddede husûsiyyeten tifo ve tifüs gibi hastalıklarda hastaya birdenbire ârız olan hâle derler. Doktorlar bu hâlde hastaya ilaç vermez. Çünkü bu hâlde ilaç verirse tabîat devâ ile meşgûl olur da maraz ile mukâvemetle kudreti zâil olur.

⁵²⁷ Eflâtun (M.Ö. 427-347), İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlkçağ Yunan filozofudur. Bkz. Fahrettin Olguner, "Eflâtun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/469-476.

⁵²⁸ Âlim Eflatun, yer kürenin bir nokta, insanın hedef, yörüngelerin bir yay, olayların bir ok ve Allah'ın da istediği yere o oku atan olduğunu söylemiştir. Bkz. Âlûsî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-me'ânî*, (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsî'l-Arabî, 1994), 11/94.

⁵²⁹ Takıyyüddîn Ömer b. Şâhînsâh (ö.587/1191), Şafî mezhebi fıkıh âlimidir. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kardeşinin oğlu ve kumandandır. "Melikü'l-Muzaffer" ve "Takıyyüddîn" lakabları ile meşhûr olmuştur. Künyesi, Ebû Sa'îd'dir. 534 (m. 1139) senesinde doğmuş, 587 (m. 1191) yılında Meyyâfârikîn'de vefât etmiştir. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3/456-458.

⁵³⁰ Bizi çepeçevre saran yörüngeler yay, musibetler ok ise onları gönderen Bârî'dir. Nereye kaçacağız? Şüphesiz ki Allah'ın attığı ok isabet eder. Bkz. Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh b. Muhibbillâh el-Muhibbî (ö. 1111/1699), *Hulâsatü'l-eser fî a'yânî'l-karnî'l-hâdî 'aşer* (Kahire: Matbaatü'l-Vehbiyye, 1284), 3/223.

⁵³¹ Yapmak istediğin işte aceleci olma; zira kriz hali atlatılmadan önce övülmez. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 124.

Tercümesi: Madem ki umûrun evkât-ı muayyenesi vardır. Takdîre kâbil rütbesiyle değildir. Şu âlemde acele etmekte ve evcenlikte hiçbir fâ'ide yoktur. Öyle ise Hak'dan istediğin hiçbir istekde acele etme! Çünkü acele mahmûd değildir. Nasıl ki kable'n-nazc buhrân mahmûd olmadığı gibi demektir.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

[89]

Âcil olma işde zirâ sohbetinden korkulur

Nedc-i 'illetden mukaddem kimde kim buhrân olur

٤٤ - كفى من العيش ما سد من عوز ... ففيه للحر إن قنيان وغنيان⁵³²

⁵³² İhtiyacını giderecek kadar rızık kafidir. İyi anladınsa bunda akıllı ve kanaatkâr için istiğna vardır. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 124.

(avez/عوز); ihtiyâç demek Arapça'da (سداد⁵³³ من عوز) meseli fakr-ı ihtiyâcdan kurtulacak miktâr-ı kalîlde darb olunur ki ihtiyâç, deyni kapayacak miktar demektir. Seddetmek demek olur. (kunyân-kinyân/قنيان); kâfin zammı ve kesriyle çalışıp mal kazanmak, (ğunyân/غنيان); zenginlik (ğınâ/غني) gibi.

Tercümesi: Maldan sana fakr-ı ihtiyâcını sed edecek miktâr yeter öyle ise mâlın çokluğunu isteme. Zira ahd-i kerîm için bu miktarda mâl-ı kesîr ve istiknâ hâsıldır.

⁵³³ Sabri Yetkin eserin hâmişinde bu kelimeyi şöyle açıklamıştır: “Sidâd, sinin kesriyledir. Bu kelimenin tashihinden dolayı Nadr b. Şümeyl’in seksen bin dirhem aldığı kâmûs u tercümesinden oku. Şişenin ağzının tıkacı, mantarı demektir.” Harîrî, Nadr b. Şümeyl’in seksen bin dirhem aldığı olayı *Dürretü’l-gavvâs* adlı eserinde şöyle anlatmaktadır: “Ebû Alî Hasen b. Alî b. İbrâhîm b. Yezdâd el-Ehvâzî (ö. 446/1055), Nadr b. Şümeyl’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Devamlı Abbâsî halifesi Me’mûn b. Hârûn er-Reşîd’in (ö. 218/833) gece sohbetlerine iştirak ederdim. Bir gece yine huzurlarına varmışım. Üzerimde yamalı, köhne bir libas vardı. Halife libası görünce bana şöyle dedi: “Ey Nadr! Nedir bu senin zühd-i huşkın? Hatta halife huzuruna bile böyle eski libasla gelirsin.” Bende halifeye şöyle dedim: “Ey Mü’mînlerin emiri! Ben pîr-i fânî ve zayıfım. Merv’in harâreti ise gayet şiddetlidir. Ferahlamak için böyle eski libaslar seçerim.” Halife şöyle dedi: “Hayır. Sen zâhid-i bârid ve zühd-i huşk üzeresin.” Sonra sohbet etmeye başladık. Sohbet esnasında halife Me’mûn kadınlar hakkında bahsetti ve şu hadîs-i şerifi rivayet etti: “Huşeym>Mücâlid>Şa’bî>İbn Abbas’tan nakledildiğine göre Allah Resulü şöyle buyurmuştur: “إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ لَدِينَهَا وَجَمَالَهَا كَانَ فِيهَا سِدَادٌ مِنْ عَوْزٍ” Halife burada geçen (سداد) lafzını feth-i sin ile (سداد) şeklinde okumuştur. Bunun üzerine Nadr şöyle demiştir: “Ey Mü’mînlerin emiri Huşeym’i tasdik etti.” Sonra da aynı hadisin başka tarikle gelen senedini ve metnini şöyle ifade etti: “Avf b. Ebi Cemil>Hasan>Alî b. Ebi Talib’den rivayet edildiğine göre Allah Resulü şöyle buyurmuştur: “إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ لَدِينَهَا وَجَمَالَهَا، كَانَ فِيهَا سِدَادٌ مِنْ عَوْزٍ” Nadr buradaki (سداد) lafzını kesr-i sin ile (سداد) şeklinde okumuştur. Bu esnada Me’mûn arkasına yaslanmıştı (ittikâ eylemişti) ki hemen doğrulup oturdu ve şöyle dedi: “Ey Nadr! Nasıl (سداد) dersin?” Bende şöyle dedim: “Çünkü (سَدَاد) burada lahn ve hatadır, dedim.” Me’mûn da şöyle dedi: “Beni tahtie mi edersin?” Bende şöyle dedim: “Ben size hata isnat eylemem. O Huşeym’in hatasıdır. O lehân ve gallât bir kimsedir. Mü’mînlerin emiri de onun lafzına tabi oldu” Me’mûn: “(سَدَاد) ile (سداد) arasındaki fark nedir?” dedi. Bende o ikisinin arasındaki farkı şöyle ifade ettim: “(سَدَاد); din ve yolda sınırı aşmayıp doğru yola talip olmaktır. (سداد); yeter miktar demektir ve her şey onunla bir şeyini sed eder. Daha sonra Me’mûn şöyle dedi: “Araplar bu farkı bilirler mi?” Bende “Evet. Hatta Aracî şöyle demiştir: “أَضَاعُونِي وَأَيَّ فَتَى أَضَاعُوا ... لَيُؤْمِرُ كَرِيهَةً وَسِدَادٌ ثَغَرٌ” dedim.” Bunun üzerine Me’mûn şöyle dedi: “Allah edebi olmayan kimseyi hayırlardan uzaklaştırır.” Ardından başını önüne eğip dikkatlice düşündükten sonra Nadr’a şöyle dedi: “Ey Nadr! Mal ve mülkünden ziyâr-i tasarrufunda ne vardır? Nadr şöyle demiştir: “Ey Mü’mînlerin emiri Merv’de bir arazim vardır. Onunla geçinir giderim.” Me’mûn şöyle dedi: “Sana bir miktar para da versek olmaz mı?” Bende şöyle dedim: “Benim de buna ihtiyacım vardı.” Me’mûn eline kâğıdı ve kalemi aldı ve bir şeyler yazdı. Ama ben onun ne yazdığını bilmiyordum. Sonra Me’mûn şöyle dedi: “Kâğıda toprak saçmanı emretsem nasıl dersin.” Bende şöyle dedim: “أَتَرَبُّ” Sonra toprak olan şeye ne deriz dedi. Bende mütreb dedim. Ardından (طِين) ile emir yapsan ne dersin dedi. Bende (طَنَه) dedim. Mef’ûlüne ne dersin dedi. Bende “mütayyen” dedim. Halife Me’mûn şöyle dedi: “Bu fâide evvelki fâideden daha hoş.” Daha sonra Me’mûn şöyle dedi: “Yâ gulam! Etrabhu ve tanhu.” Sonra beraber yatsı namazını kıldıktan sonra Me’mûn bir hüddâmına şöyle dedi: “Bu kâğıdı ve Nadr’ı Fazl b. Sehl’e ulaştır.” Fazl kâğıdı okuduğunda şöyle dedi: “Mü’mînlerin emiri sana 50 bin dirhem vermeme emretmiş. Bunun sebebi nedir?” Bende ona yalansız bir şekilde olayı anlattım. Fazl bana şöyle dedi: “Mü’mînlerin emirini tahtie mi ettin?” Bende şöyle dedim: “Hayır. Ben Mü’mînlerin emirini tahtie etmedim. Huşeymi tahtie ettim. O lehân bir kimsedir. Mü’mînlerin emiri onun lafzına tabi olmuştur.” Daha sonra Fazl da bana kendi malından 30 bin dirhem ihsan etti. Ardından Nadr şöyle demiştir: Bir kelime öğretmem sebebiyle 80 dirheme malik oldum.” Bkz. Alî b. Muhammed el-Harîrî, *Dürretü’l-gavvâs* (Beyrut: Mektebetü’l-kütübi’s-sekâfiyyeti, 1418/1998), 125-126.

⁵³⁴İhtiyacını karşılamak.

٤٥- وذو القناعة راض من معيشته ... وصاحب الحرص إن أثرى فغضبان⁵³⁵

(ذو القناعة/ve zû'l-kanâ'at); zû sâhib ma'nâsına esmâ-i sitte muattıladandır. İsm-i zâhire muzâf olur. Bunun vâvı i'râbdır. Burada vâv ile merfu' mübtedâ olup (القناعة/el-kanâ'at)'e muzâftır.

[Fâ'ide] Bu kelime dördüncü bâbdan okunursa ﴿نَحْنُ قَسَمْنَا﴾⁵³⁶ matbahında taksîm olunan kismet-i ezeliye râzı olmak ma'nâsına üçüncü bâbdan okunursa (تسأل/tese'ül); yani meskenetle dilenmek ma'nâsıdır. Bununçün

العبد حر إن قنع/و الحر عبد إن قنع

اقنع فلا تطمع فما/شيء أذل من طمع⁵³⁷

denmiştir. (أثرى/esrâ); (إثرا/îsrâ)'dan mâzidir, istiğna demektir.

[90]

Tercümesi: Sana fakrını izâle eden ve ma'îşetini ıslâh eden mikdâr kâfidir. Çok servet isteme. Kana'at sâhibi olan ma'îşet mikdârına ve Allah'ın ﴿نَحْنُ قَسَمْنَا﴾⁵³⁸ matbahındaki taksîmine râzı olur. Hırs sâhibi ise zenginleştikçe ğazbândır. Çünkü makdûr u taksîm-i ilâhiye râzı değildir. Kalîl-i maksûme râzı olmayan elbette mesrûr olamaz, elemnâk ve ğazbân olur.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

İnbisât eyler ma'îşetce kanâ'atdan zuhûr

Hırs ile me'lûf olan ehl-i tama' ğazbân olur

⁵³⁵ Kanaatkâr olan hayatından memnundur; tamahkar olan zengin de olsa (emeline kavuşamadığı için) kendini yer. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 124.

⁵³⁶ "...Biz taksîm ettik..." Zuhurf 43/32.

⁵³⁷ Köle kanaat ederse hürdür/Hür kanaat ederse köledir. Kanaat et, tamah etme. Tamah edene zelil olmaktan başka bir şey yoktur.

⁵³⁸ Zuhurf 43/32.

٤٦ - حسب الفتى عقله خلا يعاشره ... إذا تحاماه إخوان وخلان⁵³⁹

(hasbü'l-fetâ/حسب الفتى); burada masdar ism-i fâil ma'nâsınadır, kâfi demektir, lafzen merfû' haber-i mukaddemdir. (fetâ/فتى); (şâbbün kaviyyün/شاب قوي) demektir. Türkçemizde delikanlı deriz. (aklühû/عقله); mübtedâ-i muahhardır. (hillen/خلا); hânın kesriyle dost demektir, (hasbü'l-fetâ/حسب الفتى)'dan temyîz olarak mansûbdur. (yü'âşiruhû/يعاشره); (hillen/خلا)'in sıfatıdır, zamîr-i müstetir (fetâ/فتى)'ya râci'dir, bârizde (hillen/خلا)'e raci'dir, mu'âşeret muhâletat demektir. (izâ tehâmâhû/إذا تحاماه); (hasbü'l-fetâ/حسب الفتى)'nın zarfıdır. (halîl/hallân/خليل); (tehâmâ/تحامى); fi'l-i mâzidir, (tehâmâ/تحامى) sakinmak demektir. (hullân/خلان); (halîl/hallân)'in cem'idir.

Tercümesi: Fetâye akıllı yeter kendisiyle mu'âşeret edecek dost cihetinden ve başka bir dosta muhtac olmaz. Türkçemizde de akıl gibi yâr olmaz deriz. Kendisinden ihvân-ı tavakka ve hillân ictinâb ettiği vakitte demektir. Binâen aleyh akla mürâcaat evlâ ve akılla istişâre ahrâdır.

٤٧ - هما رضيعا لبان حكمة وتقى ... وساكننا وطن : مال وطغيان⁵⁴⁰

(hümâ/هما); mübtedâ ve haberdır, (hümâ/هما); zamîr-i mübhem olup haber onu tefsîr etmiştir.

[91]

Bu zamir ibtidâdan ism-i işâret menzilesindedir. Güya ki zihindekine işâret olunup sonra haber bu zihindekini tefsîr etmiştir. Bunda kâ'ide şudur: Evvelâ mübhemi zikretmek, sonra tefsîr etmek zihinde evka' olsun için sâmi'î teşvîktir. (razî'â/رضيعا); süt emen iki çocuk demektir. Süt emen, süt havuzuna haml-i razî' denir. Atvâku'z-Zeheb'in⁵⁴¹ doksan dördüncü

⁵³⁹ Gence, kardeş ve dostları kendisinden uzaklaştığı zaman, dost olarak baş başa kaldığı akıllı yeter. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 124.

⁵⁴⁰ Hikmet ve takva aynı memeyi emen iki süt kardeş, mal ve azgınlık ise aynı ülkenin iki sakinidirler. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 124.

⁵⁴¹ Atvâku'z-Zeheb fi'l-mevâ'iz ve'l-hutab, Zemahşeri'ye ait olup edebî nesirle yazılmış 100 kısa makaleden oluşmaktadır. Bkz. Öztürk, Mertoğlu, "Zemahşeri", 44/238.

makâlesinde Zemahşerî: (كم من أكل حمل رضيع يعد له طعام من ضريع) ⁵⁴² demiştir. (رضيعا/razî‘â); işâret olduğu üzere tesniyedir, nûnu izâfet sebebiyle düşmüştür. (لبان/libân); (كتاب/kitâb) vezninde tıpkı (رضاع/rızâ‘) gibi meme emmek demektir; (هو أخوه بلبان أمه) ⁵⁴³ derler. Bazen (بلبن أمه) ⁵⁴⁴ de derler. Lâmin zammıyla (لبان/lübân); günlük demek, lâmin fethiyle (سحاب/sehâb) vezninde (لبان/lebân); göğüs demektir. (حكمة/hikmet); merfû‘ olarak (رضيعا/razî‘â)’dan bedeldir. Yâhûd mübtedâ-i mahzûfun haberidir, takdîri ehadühüma (حكمة/hikmetün); ve’s-sânî (تقى/tükâ)’dır. (تقى/tükâ); (حكمة/hikmet) üzerine ma‘tûftur. (وساكن/ve sâkinâ); (ساكن/sâkin) kelimesinin tesniyesi olup aslı (ساكنان/sâkinân), (وطن/vatan)’a izâfet sebebiyle tesniye nûnu düşmüştür. (مال/mâlün); ref‘ ile (ساكن/ve sâkinâ)’dan bedel yâhûd haber-i mübtedâ mahzûftur.

Tercümesi: Buna hikmet ve tükâ derler ki bunlar bir ana memesinin süt çocuklarıdır. Yani bunlar iki kardeşlerdir. Tükâ hikmetten ve hikmette tükâdan ayrılmaz. Mal ve tuğyânda, bunlarda vatan-ı vâhidde sâkin olurlar. Yani malda çok kere tuğyândan ayrılmaz demektir.

[92]

Saîd Paşa’nın Tercümesi:

Bir vatanda mala hem-şehri olan tuğyândır

Emziren hikmet ile takvâyı bir pistân olur

٤٨ - إذا نبا بكرم موطن فله ... ورائه في بساط الأرض أوطان ⁵⁴⁵

(نبا/izâ nebe’e); (إذا/izâ), vakit ve hîn edâtı, (نبا/nebe’e); (علو/‘uluve) vezninde (نبا/nübüvve)’den me’hûz olup fi’l-i mâzidir. Burada ma’nâsı bir yerin havâsı mizâca

⁵⁴² Dünyada taze kuzu yiyen nice kimselere ahirette cehennem ehlinin yiyeceğinden hazırlanır. Bkz. Zemahşerî, *Atvâku ‘z-zeheb fi ‘l-mevâ ‘iz ve ‘l-hutab*, thk. Ahmed Abduttevâb Avz, (Kahire:Darü’l-fazilet), 188.

⁵⁴³ O onun süt kardeşidir.

⁵⁴⁴ Süt kardeşi.

⁵⁴⁵ Eğer kerim olana bulunduğu yer dar gelirse, onun için yeryüzünde başka yerler de vardır. Bkz. Çöğenli, “Ebû’l-Feth el-Büstî ve Unvânu’l-Hikem Tercümesi”, 124.

uymamak demektir. (يقال نبا منزله به إذا لم يوافق).⁵⁴⁶ (موطن/mevtın); vatan ma'nâsına olup (نبا/nebe'e)'nin fâ'ilidir. (فله/fe-lehû); (إذا/izâ)'nın cevâbı olup haberi mukaddemdir. (أوطان/evtân); mübtedâ-i muahhardır, zamir (كريم/kerîm)'e râci'dir. (بسيط الأرض/basîti'l-arz); yeryüzü demektir.

Tercümesi: Bir kerîm olan zâta bulunduğu yerin suyu, havâsı mizâcına yâhûd içinde bulunan (أسافل و أرازل/erâzil ve esâfil) dolayısıyla onlardan tab'an nefret ederse arz ona çok geniştir, o vatanın öte tarafında yeryüzünde birçok vatan ittihâz olunacak yerler vardır demektir.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Hâsıl olmaz bir kerîmin ki vatanda râhatı

Ol kerîme sâha-i ğabra bütün evtân olur

٤٩- يا ظالما فرحا بالعز ساعده ... إن كنت في سنة فالدهر يقطان⁵⁴⁷

(يا رجلا /Yâ zâlimen); münadâ şahıs gayr-ı muayyen olduğundan mansûbdur, (يا ظالما/yâ racülen zâlimen) demektir. (فرحا/ferihan); (ظالما/zâlimen)'in sıfatıdır, fânın fethi ranın kesriyle sıfat-ı müşebbehedir. (فرح/ferih), üç ma'nâya gelir; birincisi hoşnût ve râzı olmak ﴿فرحين﴾ nazm-ı celîlinde olduğu gibi, ikincisi mesrûr ve şâdân olmak ﴿كل حزب بما لديهم فرحون﴾⁵⁴⁸ nazm-ı celîlinde olduğu, ﴿بما أتاهاهم الله﴾⁵⁴⁹ nazm-ı celîlinde olduğu,

[93]

üçüncüsü günlerce âhırda beslenip de taşraya çıkarılan at veya tayın vazîyeti gibi fart-u ikbâl ve mürtedden havsalayı taşırmaktır ki biz buna Türkçemizde taşkınlık deriz.

⁵⁴⁶ Denilir ki; mekânı ona uymadı, ona uyum sağlayamadı.

⁵⁴⁷ Ey güç ve kuvvetin arka çıktığı şımarık, zalim adam! Sen gaflette olsan bile zaman uyanıktır. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 124.

⁵⁴⁸ "...her fırka, kendilerinde olan ile sevinmektedir." Rûm 30/42.

⁵⁴⁹ "Allah'ın onlara verdikleriyle sevinç içindedirler..." Âl-i İmrân 3/170.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَحِبُّ الْفَرِحِينَ﴾⁵⁵⁰ nazmında olduğu gibi. (ساعده/sâ‘adehû); (مُسَاعِدَة/müsâ‘adetün)’den fi‘l-i mâzi, fâil zamîri (عز/‘izz)’e, mef‘ûl zamîri (ظالم/zâlîme)’ye râci‘dir. (سنة/sinetin); uyku ile uyanıklık arasındaki hâle denir. Bu (سنة/sinetin), yalnız dimâğa ârız olur. Hünûz-i kalb ve göze ârız olmayan uyku ağırlığıdır. Göz ağırlaşır, gözde süzülmeyle başlar. Bu hâle bizim Türkçemizde “uyuklamak, pinekleme” ve ehl-i keyf ıstılâhında “şekerleme” denir.

﴿لَا تَأْخُذْهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ﴾⁵⁵¹ nazm-ı celîli mûcibince Cenâb-ı Hak uykunun evvelindeki ırmızganmak ve uyumaktan münezzehtir. Zira uyku ehu’l-mevtdir, zıddı’l-hayâtıdır. Halbuki Cenâb-ı Hak hayy-ı hakîkidir. Hayatın zıddı olan nevm Cenâb-ı Hakk’a lââyık olmaz. Cenâb-ı Hak sıfât-ı kemâliye ile muttasıf olduğu gibi sıfât-ı noksânın cem‘inden münezzehtir. Binâen aleyh *Keşşâf Tefsîri*’nde nâkl olunan ve daha bazı tefsîrlerde görülen şu hikâyenin aslı ve faslı yoktur. Güya Mûsâ sâlevâtü’llahi ‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhi hazretleri melâikeye (أَيْنَام رَبَّنَا) diye suâl etmiş. Yani “Rabbimiz uyur mu?” diye sormuş. Cenâb-ı Hak da melâikeye “Mûsâ’yı üç gün uykusuz bırakın, uyutmayın” diye emretmiş. Onlar da Mûsâ’yı uyutmamışlar. Sonra Cenâb-ı ‘Akdes Mûsâ’ya iki eline içerisi su dolu iki şişe almayı emretmiş. Mûsâ’ya uyku gâlib gelmiş ve uyumuş. Şişeler de elinden düşerek parça parça olmuş su dökülmüş. Bunun üzerine Cenâb-ı Rabbü’l-âlemin ben kudret-i ilâhiyem ile semâvât ve ‘arzı tutuyorum. Eğer ben uyusaydım

[94]

yer ve gök mahvolurdu diye vahy buyurmuş. İşte bu hikâyeyi Cenâb-ı Mûsâ’ya isnâd aslen câiz değildir. Bunun aslı yoktur. Zira Cenâb-ı Hakk’a uykuyu tecvîz etmek veyâhûd bunda şek etmek küfürdür. Böyle bir küfrü Mûsâ aleyhi’s-selâm’a nispet etmek katiyyen câiz değildir. Böyle bir hikâyeyi ancak Mûsâ’nın kavminden bir câhile isnâd etsek mümkün ve sahîh olabilir.

Tercümesi: Ey kendisine ‘iz ve ikbâl-i teveccüh ve müsâ‘ide edipte taşkınlık eden zâlim! Sen uyur isen hâlık-ı dehr uyanıktır.

Saîd Paşa’nın Tercümesi:

⁵⁵⁰ “...Şüphesiz ki Allah böbürlenip şımaranları sevmez.” Kasas 28/76.

⁵⁵¹ “...O’nu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku...” Bakara 2/255.

Gâfil olma aç gözün ey zulm ile mesrûr olan

Sen ne gûne nâ'im olsan da felek yakzân olur

٥٠- ما استمرأ الظلم لو أنصفت آكله ... وهل يلذ مذاق المرء خطبان⁵⁵²

(مأ استمرا'e); hazmı kolay ve insana sıkıcı ta'âm ve şarâb ma'nâsına (مأ/meri'e)'den (استمراء/istimrâ') masdarından mâzî menfidir. (الظلم/el-zulme); mansûb mef'ûldür, fâ'ile takaddüm etmiştir, fâ'ili (أكله/âkülühû)'dür. (لو/lev ensafte); cümle-i şartiyyesi fâ'il ile mef'ûl arasına girmiştir. (إنصاف/insâf); 'adl ile muâmele etmek demektir ki [الإنصاف خير الأوصاف]⁵⁵³ derler. Bu da bir şeyin yarısı demek olan (نصف/nısf) maddesinden alınmıştır. Çünkü 'adâlet tasviyeyi tazammun eder. Meselâ muâmelede 'adâlet bir kimse menfa'at kurduğu âdeme lâ ekal misli kadar menfa'at verir. Keza zarar gördüğü kimseye de o derece îrât-ı zarar eder. (هل يله/hel yelezzü); (هل/hel), istifhâm-ı inkâriyyedir, (هل/hel) kelimesi için üçüncü beytin şerhine bak. (يله/yelezzü); dördüncü bâbdan fî'l-i muzârî'dir. (مذاق/mezâk); mahall-i zevk ma'nâsına ism-i mekândır. Burada ya lisân murâddır yâhûd lisân üzerine mefrûş-u asab murâddır

[95]

ki, kuvve-i zâika demektir. Mîmin kesriyle ism-i âlet olup lisân murâd olunmak da mümkündür. (خطبان/hutbân); hanzal ki, Türkçemizde Ebûcehil karpuzu dediğimizdir.

Tercümesi: Zâlim zulmü dolayısıyla büyüyüp içtiği sütü -eğer insâf edip zâlimin âkıbetine bakar isek biliyorsun ki- hazmı kolay ve iyice sıkıcı değildir. İşte bu Ebûcehil karpuzu gibidir ki onu yiyen ondan tiksindir ve ondan münbesit olamayıp münkabiz olur demektir.

⁵⁵² İnsaflı isen kabul edersin ki, zalimde yaptığı zulmü hoş görmez; kişi hiç Ebucehil karpuzunu tatmakla lezzet alır mı? Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 124.

⁵⁵³ İnsaf, vasıfların en hayırlısıdır.

٥١- يا أيها العالم المرضي سيرته ... أبشر فأنت بغير الماء ريان⁵⁵⁴

(merziyyü/el-merziyyü); lafzen merfû‘ (‘âlim/عالم)’in sıfatı olup (rızâ/رضا)’dan ism-i mef‘ûldür, muhtâr ve makbûl ma‘nâsınadır. (sîratühû/سيرته); (merziyyü/مرضی)’nün nâib-i fâ‘ilidir, (merziyyü/مرضی) mevsûfa i‘timâdı dolayısıyla fâ‘il-i zâhirinin âmili olmuştur. (ebşîr/أبشر); (if‘âl/إفعال)’den emr-i hâzırdır, ya tebşîr et veya ferahlân demektir. (rayyân/ريان); (atşân/عطشان)’ın zıddı, suya kanmış kimse demektir. Te’emmel.

Tercümesi: Ey ilim ile muttasıf sîret-i hüsne ve serîre-i müstahsene sâhibi olan kimse! Halktan istiğnâ eyle, nefsin müjdele. Yâhûd mahnûn ol, mahzûn olma. Zirâ, iş bu sûretle susuzluğa kanmış ve mutma’innü’l-kâlbın yani suya kanan susuzluk ıztırâbıyla yanan gibi olmadığı gibi. Ey âlim! Sen dahi ilim sayesinde kalben zengin ve mutma’insin demektir. Bunda insan-ı ğinâ-i kalbe mevsûl ahlâk-ı hasene ile beraber ancak ilim olduğuna işâret vardır. ⁵⁵⁵﴿قال (ع م) الخلق و حسن الجوار يعمران الديار﴾

[96]

و يزيدان في الأعمار ﴿﴾

Saîd Paşa’nın Tercümesi:

Eyleyen ilm ü kemâl ü hüsnü hulku iltizâm

Dehrde bir katre su içmezse de reyyân olur

٥٢- ويا أبا الجهل لو أصبحت في لجج ... فأنت ما بينها لا شك ضمآن⁵⁵⁶

(lüccün/لج), (lücec/لجج) gibi cem‘i olduğu (dürrün/در), (dürrer/درر); (lücec/لجج) cem‘idir. Bahr ve nehrin engin yeri demektir, derin ve büyük su demek olur. Lânın fethi

⁵⁵⁴ Ey yaşantısına imrenilen bilgin! Sana müjdeler olsun; sen su olmadan suya kanarsın. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 124.

⁵⁵⁵ Bkz. Nâsirüddin el-Elbânî (1914-1999), *Silsiletü'l-ehâdîsî's-sahîha ve şey'ün min fikhihâ ve fevâ'idihâ*, (Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1415/1995), 2/48. Tercüme: Allah Rasulü (a.s): “Güzel ahlak ve komşularla iyi geçinmek; beldeleri mâmur, ömürleri uzun eder.” buyurdu.

⁵⁵⁶ Ve ey cahil! Sen okyanuslarda bile olsan, onların dalgaları arasında yine susuzsun. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 124.

üzere mebnî, lânın ismidir, haberi mahzûftur, fihî demektir. (ضمآن/zam'ân) veznen ve ma'nen (عطشان/atşân) gibidir.

Tercümesi: Ey zât-ı şahsında cehl-i râsih olan ve olan vüs'î ve tâkatini, cehlîni izâleye çalışmayan! Sen bahr ve nehrin sularının en enginlerine dalsan bunların sularından intifâ' edemezsin. Susuz kalırsın. Zira, susuzlukla şu'urun yoktur. Çünkü cehl-i mürekkeb bilmediğini bilmenden seni geri koymuştur. (لا أنك لا تدري و لا تدري أنك لا تدري)⁵⁵⁷

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Cehl ile her kim ki ülfet etmeden hoşnûddur

Bahra müstağrak bile olsa yine 'atşân olur

۵۳- لا تحسبن سرورا دائما أبدا ... من سره زمن سائته أزمان⁵⁵⁸

(لا تحسبن/lâ tehsebenne); nehy-i hâzırın âhirindeki nûn şedde ile müekked, otuz birinci beytin şerhine mürâca'at et, iki mef'ûle müte'addidir, (سرورا/sürûran); mef'ûl-i evveli (لا تحسبن/lâ tehsebenne) karînesiyle tenvîn muzâfun ileyhden ıvazdır, sürûrun demektir. (دائما/dâimâ); mef'ûl-i sâni'si, (أبدا/ebeden); zamân-ı tavîl demek olup mef'ûl-i ba'd mef'ûldür. Haberin teaddüdü câiz olduğu gibi

[97]

(حسب/hasibe) bâbının mef'ûlü de teaddüd eder. (من سره/men serrahû); mahallen merfû' mübtedâdır, şartıyyedir, (سر/serra); fi'l-i şarttır, âhirindeki mef'ûl zamîri (من/men)'e râci'dir. (زمن/zaman); (سر/serra) fi'ilinin fâ'ilidir. (عزمân/ezmân), (زمن/zaman)'ın cem'idir, (سائته/sâethû) fi'ilinin fâ'ilidir, cümle-i fi'liyye şartın cezâsıdır.

Tercümesi: Sürûrunu dâima ebedî zannetme. Yani bir zaman seni mesrûr ederse sürûrun her zaman devam eder zannetme. Etmez zîrâ, zamanın âdeti şudur ki bir zaman

⁵⁵⁷ Şüphesiz ki bilmediğini bilmiyorsun ve şüphesiz ki bilmediğini bilmediğini dahi bilmiyorsun.

⁵⁵⁸ Neşelerin dâimi ve ebedi olacağını sanma! Çünkü devran bir an insanı sevindirirse, birçok anlar onu üzer. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 124.

güldürdüğünü birçok zaman ağlatır. Seni zaman bir zamanda mesrûr ederse birçok zaman mahzûn eder demektir.

٥٤- إذا جفاك خليل كنت تألفه ... فاطلب سواه فكل الناس إخوان⁵⁵⁹

Bu beyitle bundan sonraki bununla iki beyit birçok nüshalarda yoktur.

Tercümesi: Sana dostun cefâ edip senden i'râz ederse yani birçok zamanlar kendisiyle ülfet ve ünsiyet ettiğin dostun senden yüz çevirip cefâ ederse başkasına bak. Zîrâ herkes gârdâştır, başka bir dost bul. İnsana lâîk olan din ve takvâsı olanlar ile ülfet etmek ve onları dost ittihâz etmek elzemdir ki senden ayrılmasın senden başkasını dost ittihâz etmeye muhtâc olmayasın. Zira

[98]

li'llâhi ve fi'llâhi olan muhabbet dünyâ ve âhirette dâimdir. Böyle olmayan sevgiler bilâhara şiddetli adâvete müncid olur. ﴿الْأَخْلَاءُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾⁵⁶⁰

٥٥- وإن نبت بك أوطان نشأت بها ... فارحل فكل بلاد الله أوطان⁵⁶¹

(ve in nebet); (nübüv)'den fi'l-i mâzi müennestir, ma'nâsı kırk sekizinci beyitte geçti, sana uygun gelmezse demektir. (farhal/fe'rhal); fi'l-i şartın cezâsı olup üçüncü bâbdan emr-i hâzırdır.

Tercümesi: Kendisinde doğup büyüdüğü ekmek ve suyuyla beslendiğin bağ ve bağçelerinde gezip tezip tozduğu maskatü'r-ra'sin olan vatanın herhangi bir sebeple olursa olsun mizâcına uygun gelmezse hemen başka bir yere intikâl et. Çünkü bilâdullahın kâffesi insan için vatandır. Nâzım-ı fâhim hazretlerinin bu beyitten maksadı kendisinde mezellet husûl bulan beldede ikâmet etmeyip orayı bî terk etmeye terğîbtir. Ulu Tanrı'nın;

⁵⁵⁹ Samimi olduğun bir dost sana kabalık ederse, başkasını ara; zira bütün insanlar kardeştir. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 124.

⁵⁶⁰ ﴿الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ Allah'a itaatsizlikten sakınanlar dışında, dostlar bile o gün birbirinin düşmanıdır. Zuhuf 43/67.

⁵⁶¹ Doğup büyüdüğü yerler sana hoş gelmezse, göç et; çünkü Allah'ın diğer beldeleri de birer vatandır. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 124.

﴿هو الذى جعل لكم الأرض زلولا فامشوا فى مناكبها و كلوا من رزقه﴾⁵⁶² nass-ı celîli dâr-ı hevândan

terk-i ikâmete bir burhândır. Bu bahsin tafsîlini bizim İmâm Ali'ye nispet olunan *Kasîde-i Zeynebiyye*'ye olan *en-Nasîhatü'l-edebiyye* şerhimizden oku.

٥٦- يا رافلا فى الشباب الرحب منتشيا ... من كأسه هل أصاب الرشد نشوان⁵⁶³

[99]

(يا رافلا/yâ râfilen); münâdâ mansûbdur. Bu bahs için tekrar üçüncü beyitteki ifâdemizi iyi hatırla ve ma'lûmen tıpkı takviye et, (يا رافلا/yâ racülen râfilen)⁵⁶⁴ takdîrinde olduğunu anla. (رافل/râfil); (نقل/nekale) vezninde (رافل/rafele) ve yâhûd (ثمر/semera) vezninde (رافل/rafele) veya (غليان/galeyân) vezninde (رافلان/râfelân) masdarından ism-i fâ'il olup eteklerini yerlere sürüye sürüye edâ ve hırâm ile yürümek demek olduğunu belle. (رافل زيد فى ثوبه)⁵⁶⁵ denir. (اطاله); (شباب/şebâb); (وجره وتبخر)⁵⁶⁶. (شباب/şebâb); câr (رافلا/yâ râfilen) kelimesine müteallaktır. (شباب/şebâb); (شباب/şebâb)'ün fethiyle hadâset yani gençlik demektir, ikinci bâbdandır, “شب-يشب-شبابا و” gibi (شباب/şâbbün)'ün cem'i olursa da burada gençlik ma'nâsına müfred ve lafzen (في/fi) ile mecrûrdur. Ve cum'a hutbesinde okunan ﴿الحسن والحسين شباب أهل الجنة﴾⁵⁶⁷ hadîsini hatırla ve doğru oku. [1] Şurasını da hıfz et ve belle ki insana rahm-ı mâderde iken (جنين/cenîn), doğunca (وليد/velîd) ve üzerinden az bir zaman geçince (طفل/tıfil), ondan sonra (صبي/sabî), daha sonra buluşa yaklaşınca

⁵⁶² “Yeryüzünü sizin için kullanışlı hale getiren O'dur. Üzerinde dolaşın ve Allah'ın rızkından yiyip için...” Mülk 67/15.

⁵⁶³ Ey gençliğin verimli çağında böbürlenen ve onu kadehiyle sarhoş olan kişi! Sarhoş hiç doğruyu bulabilir mi? Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi”, 124.

⁵⁶⁴ Ey edâ ve hırâm ile yürüyen adam.

⁵⁶⁵ Zeyd elbisesini yerlerde sürüye sürüye yürüdü.

⁵⁶⁶ Yani onu uzattı, sürükledi, böbürlendi.

⁵⁶⁷ “Hasan ve Hüseyin cennet gençlerinin efendileridir.” Bkz. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayip Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1408/1988), 15/412; Abdurrahmân b. Ebî Bekir Celâleddin es-Suyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, thk. Yusuf en-Nebhânî (Beyrut: Dârü'l-fikir, 1423/2003), 1/21, 24, 28, 234, 395; 2/76.

(مراهق/mürâhik), bundan sonra on dokuz yaşına kadar (غلام/ġûlâm), on dokuz yaşından sonra otuz bir yaşına kadar (شاب/şâbb), otuz birden sonra elli bir yaşına kadar (كهل/kehl), elli birden sonra âhir ömrüne kadar (شيخ/şeyh) denir. (الرحب/er-rahbi); lafzen mecrûr (شباب/şebâb)'ın sıfatıdır, geniş ma'nâsına rânın fethi ve hânın sükûnuyladır. (منتشيا/münteşiyen); ism-i fâil, mest ve sarhoş demektir. Sülâsîsi neşvedir ki o da [1] bu hadîse Celaleddin Süyûtî Câmi'ü's-sağîr'de⁵⁶⁸ mütevâtirdir diyor.

قال العزيز شارح الجامع الصغير قال سيدا شباب و لم يقل سيدا أهل الجنة لبنيه علي إن كل من فيها شاب فيكونان أفضل من فيها إلا من خرج بدليل آخر كالبنين لمجوده صبرى المفتى بآماسيه⁵⁶⁹

[100]

⁵⁷⁰ (قال الشاعر و قالوا قد جنت فقلت كلا و ربي ما جنت و لا انتشيت) Sarhoşluk demektir.

(من كأسه/min ke'sihî); (من/min), (منتشيا/münteşiyen) kavline müteallak, zamîr-i mecrûr (شاب/şâbbün)'e râci'dir. (كأس/ke's); meşhûdde içinde içki içilen kabın tam kendisidir.

⁵⁷¹ (الكأس القدح الذى يشرب فيه) Yani (كأس/ke's); içi içki olan kadehe denir. İçi boş olursa (كأس/ke's) denmez kadeh denir. (هل/hel esâbe); (هل/hel) için üçüncü beytin şerhinde tafsîlâtını tekrar oku, burada istifhâm-ı inkâriyyedir. (أصاب/esâbe); bir şeye erişmek demek olan (إصابة/el-isâbet) masdarından fi'l-i mâzidir, (الرشد/er-rüşde) mef'ûlûdür, rânın zammı ve

⁵⁶⁸ el-Câmi'ü's-sağîr, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) derlediği kısa hadisleri ihtiva eden eseridir. Bkz. Mücteba Uğur, "el-Câmi'ü's-sağîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/113-114.

⁵⁶⁹ Bkz. Ali b. Ahmed el-Bûlâkî el-Azîzî, *es-Sirâcü'l-münîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*, (Kahire: Matbaatu'l-hayriyye, 1304), 1/28; 3/106. Tercüme: Câmi'ü's-sağîr'in şârihlerinden olan el-Azîzî, bu hadiste Hz. Ali'nin oğulları için (سيدا شباب) "gençlerin efendisi" demiş. (سيدا أهل الجنة) "cennet ehlinin efendileri" dememiştir. Zira gençlerin içinde o ikisinden daha faziletli olabiliyor. Ancak Amasya Müftüsü Mecdîzâde Sabri başka bir delille onu Hz. Ali'nin oğulları olarak tahrîc etmiştir.

⁵⁷⁰ Şair şöyle dedi: "Çılgına döndüğümü dediler. Bende hayır çılgına dönmedim dedim. Rabbim çılgına da dönmedim, mest de olmadım." Sinan b. Fahl et-Taî'nin bir beytidir. Bkz. Abdülkâdir el-Bağdâdî (ö. 1093/1682), *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-hâncî, 1417/1997), 6/35.

⁵⁷¹ Ke's; İçkinin içildiği kadehtir.

şının sükûnuyla (ضلال/zalâl) yani sapkınlığın zıddı doğruya erişmek, (نشوان/neşvân); siğaten, ma‘nen ve veznen tıpkı (سكران/sekrân) gibidir, (أصاب/esâbe)’nin fâilidir.

Tercümesi: Gençliğinin tarâveti, ferih-i vüs‘ati içinde sarhoş olarak edâ ve hırâm ile yürüyen adam! Ey gençliğinin şarâb-ı ke’sinden sarhoş âkıbet emrini hiç düşünmeyen, bana şu suâlin cevâbını ver? Hiçbir vakitte sarhoş, rüşd ve sevâba nâil ve vâsıl olmuş mudur? Cevâbı elbette olmamıştır.

Saîd Paşa’nın Tercümesi:

Ey şebâbında şarâb-ı hüsn ile ser-mest olan

Rüşde etmez ittisâl ol kimse kim sekrân olur

٥٧- لا تغتر بشباب رايق خضل ... فكم تقدم قبل الشيب شبان⁵⁷²

(لا تغتر/lâ teğterir); (اغترار/iğtirâr)’dan nehy-i hâzır, muzâfı böyle fekk-i idgâmla okumak ehl-i Hicâz’ın lügatîdir. *Tenzîl*’de⁵⁷³ dahi böyle vârid olmuştur. ﴿و لا تمنن تستكثر﴾⁵⁷⁴ (بشباب/bi-şebâbin); (با/bâ), (لا تغتر/lâ teğterir)’e müteallaktır. (رايخ/râyikin hazılın); bu her ikisi⁵⁷⁵ (قال ابن الأعرابي لا تسمى كأساً إلا وفيها الشراب و الجمع كنوس) (شباب/şebâb)’ın sıfatlarıdır.

[101]

(رايخ/râyik); (ذوق/zevk) vezninde olan (روق/ravk) veya (ريق/rîk)’ten me’hûzdür, bir şeyin mukadderâtın sâfi ve ceyyid olması (خضل/hazıl) da sıfat-ı müşebbehe olup “taze” demektir. (تقدم/tekaddeme); tefe‘ul bâbından fi‘l-i mâzi, gitti ve öldü demektir. (الشيب/eş-şeybe); saç ve sakal âğarmak ma‘nâsına olup burada mukâbele karînesiyle şeyhûhat maksûddur.

⁵⁷² Parlayan gençliğine aldanma! Zira nice gençler ihtiyarlanmadan göçüp gitmişlerdir. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi”, 124.

⁵⁷³ Burada bahsedilen Ferrâ el-Begavî’nin (ö. 516/1122) Kur’ân-ı Kerîm tefsiri *Me‘âlimü’l-tenzîl*’idir.

⁵⁷⁴ “Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.” Müddesir 74/6.

⁵⁷⁵ İbnü'l-Arabî şöyle dedi: İçinde şarap olan şey ke’s diye isimlendirilir ve cem‘i kü‘ûs’tur. Bkz. İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009’dan önce), *Tâcü’l-luğâ ve sıhâhu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru’l-ilm lil-melâyîn, 1407/1987), 3/969.

(شبان/şübbân); (تقدم/tekaddeme)'nin fâ'ilidir, (شاب/şâbbün)'ün cem'idir. Elli altıncı beytin şerhinde beyân ve 'ayân olduğu üzere kühûletten evvelki zaman ve yaş demektir.

Tercümesi: Gençliğinin tarâveti içinde hırâm eden! Gençliğinin tarâvet ve sâfiliğine ve ter ü tazeliğine mağrûr olma, güvenme, çok şebbân ihtiyârlıktan evvel geçti gitti. Yani öldü. Yâhûd ihtiyârlamadan geçti göçtü de şebâbı kendisine menfa'at vermedi demek olsa gerektir.

٥٨- ويا أبا الشيب لو ناصحت نفسك لم ... يكن لثلك في الاسراف إمعان⁵⁷⁶

Tercümesi: Ey ihtiyârlığa mülâzim olup da ihtiyârlıkta hayât geçiren kimse! Nefsine va'z edip onu lâıyk olmayan şeylerden men' etsen bu çalışmada mübâlağan senin gibisine son hayatında isrâf olmaz.

٥٩- هب الشيبه تبلي عذر صاحبها ... ما عذر أشيب يستهويه شيطان⁵⁷⁷

(هب/hebi); Türkçemizde addet, say diye tercüme olunan bu kelime if'âl kalıbındandır, hânın fethi ve bânın sükûnuyladır. (أعده/ühsüb ve ü'düd) ma'nâsınadır. Mâzi ve muzârî 'Arapça'da kullanılmaz, yoktur. Ancak emr-i hâzır olarak kullanılıyor ve iki mef'ûle müteaddi olur. (الشيبه/eş-şebîbete); birinci mef'ûldür, (حبيبه/habîbetün) vezninde hadâset-i sin ma'nâsına (فتا/fetâ) ve yiğit demektir. (تبلي/tüblî);

[102]

burada bir kimse 'uzr-i belîğ ve mukanna'i serd ve îrâd etmek ma'nâsına olan (إبلاء/iblâ') masdarından fi'l-i muzârî müennestir, tahtında müstetir (هي/hiye) zamiri (شيبه/şebîbe)'ye râci' olup fâ'ilidir. Fi'il me'a fâile cümle-i fi'liyye (هب/hebi)'in mef'ûl-i sânisidir. (عذر/uzr); (تبلي/tüblî)'nin mef'ûlüdür ve (صاحب/sâhib)'e muzâfdır, (ها/hâ) zamiri (شيب/şebîb)'e râci'dir. (ما عذر/mâ 'uzru); (ما/mâ), istifhâmiyye mahallen merfû' mübtedâ,

⁵⁷⁶ Ey ihtiyar! Eğer kendine nasihat etmiş olsaydın, senin gibiler de sefahate düşkün olmazdı. Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 124.

⁵⁷⁷ Farz et ki gençlik, sahibinin özrünü açıklayıcı bir sebeptir; peki şeytanın kendi tasarrufuna aldığı ak saçlarının ne mazereti olabilir? Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi", 124.

(عذر/‘uzr) haberidir ve (عذر/‘uzr) de ihtiyâr ma‘nâsına olan ve gayr-i munsarif bulunan (عشيه/‘eşyibe)’ye muzâftır. (يستهييه/yestehvîhî); şeytan bir kimsenin aklını çalmak ve serkeşt ve hayran kılmak yâhûd kendi nefsânî arzularını hoş göstermek demek olan (استهوا/istihvâ) masdarından fi‘l-i muzâri‘dir, âhirindeki zamir mahallen mansûb bu fi‘ilin mef‘ûlü, şeytân fâilidir.

Tercümesi: Bir delikanlı yaptığı hatalardan dolayı gençliği kendisine ‘uzr-i belîğ ve mukanna‘î îrâd ve izhâr eder ve nâs da bu itirâzını kabul edip onu levm ve tevbih etmezler zannet. Yani böyle say da gencin yaptığı fenalıktan dolayı gençtir deyû mazûr tut. Ya şeytân aklını çalan ve kendisini serkeşt ve hayrân eden ve bütün nefsânî arzularını kendisine güzel gösteren ihtiyârın arzûna olabiliyor demektir.

٦٠- كل الذنوب فإن الله يغفرها ... إن شيع المرء إخلاص وإيمان⁵⁷⁸

(الذنوب/ez-zünûb); (كل/kül) kelimesi hakkında lâzım gelen tafsîlât ikinci beytin şerhinde mufasssalan güzerân etmiştim. Lafzen merfû‘ mübtedâdır ve (الذنوب/ez-zünûb)’e muzâftır. İsm, cürm ma‘nâsına olan (ذنب/zenb)’in cem‘idir ve cem‘u’l-cem‘i (ذنوب/zünûbât) gelir. (ذنب ما يحجبك عن الله)⁵⁷⁹ Yani seni

[103]

Allah’tan geri koyan şey diye ta‘rîf olunur. Burada şirkten başka kulun nefesine yaptığı cinâyeti murâd olduğu [إن شيع المرء إخلاص وإيمان]⁵⁸⁰ mısra‘ından anlaşılıyor. (فإن الله يغفرها/fe innallâhe yağfiruhâ)⁵⁸¹ cümlesi (الذنوب/ez-zünûb) mübtedâsının haberidir. (إن شيع/in şeyye‘a); (تشيع/teşyî‘)’den mâzi olup (إخلاص/ihlâs) fâ‘ili, (المرء/el-mer’) mef‘ûlüdür. Buraya münâsib olan ma‘nâ (إن شيع/in şeyye‘a), (إن شجع/in şecce‘a) demektir. Çünkü (تشيع/teşyî‘),

⁵⁷⁸ Eğer insana imân ve samimiyet yoldaş olursa, Allah onun bütün günahlarını affeder. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 124.

⁵⁷⁹ Günah, seni Allah’tan uzaklaştıran şeydir.

⁵⁸⁰ Eğer kişiye ihlâs ve imân eşlik ederse.

⁵⁸¹ Şüphesiz ki Allah günahları bağışlar.

(تَشَجِّيع/teşcî') ma'nâsına da gelir. Bizim Türkçemizde yüreklendirmek ta'bîr ederiz. (إِخْلَاص/ihlâs); duysunlar ve gösteriş için olmayarak ancak Allah için olan ibâdettir. (إِيمَان/îmân): Allah ve Rasûlü Hazreti Muhammed'i ve onun Allah tarafından getirdiği umûr-ı lisanla ikrâr ve kalb ile tasdîk etmektir.

Tercümesi: Cenâb-ı Hak şirkten mâ 'adâ günâhların kâffesini af ve mağfiret buyurur eğer îmân ve ihlâs varsa veya îmânla dünyadan âhirete intikâl ederse demektir.

Saîd Paşa'nın Tercümesi:

Her günâhı mağfiret eyler Gafûr-ı Kibriyâ

Ânda kim ser-mâye-i ihlâs ile îmân olur

٦١- وكل كسر فإن الدين يجبره ... وما لكسر قناة الدين جبران⁵⁸²

(ضرب /ve küllü kesrin); burada (كسر/kesr), masdar yani mef'ûldür. Yani (كسر/kesr)-ma'nâsına olduğu gibi (كسر/kesr)-ma'nâsına olduğu gibi (كسر/kesr)-ma'nâsınadır. (فإن الدين/fe inne'd-dîne); (دین/dîn) lügatte birçok ma'nâlara gelir. Burada maksûd dîn-i İslâm'dır. Dinin şeriatçe ma'rûf olan ma'nâsı:

⁵⁸³dir. (وَضَعُ إِلَهِ سَائِقٍ لِدَوِي الْعُقُولِ بِاخْتِيَارِهِمُ الْمَحْمُودِ إِلَى الْخَيْرِ بِالذَّاتِ)

[104]

Zevî'l-'ukûlû hüsn-i ihtiyârlarıyla bi'z-zâti hayırlara sevk eden bir vaz-'ı ilâhîdir. İşte bu ta'rîf ancak dîn-i hakkın ta'rîfidir. Çünkü bi'z-zâti hayra sevk ancak dîn-i haktır. Bâtıl dinlerde ise sevk vehmîdir. Onlar insanları şerre sevk ederler. Yâhûd olsa olsa zâtında hayr olmayan iddi'âi veya izâfî bir hayra sevk ederler. Çünkü edyân-ı bâtıla hakk-ı hakîkati akîdelerinin başına koymuş değildir. Bu sûrette dîn-i hakkın ta'rîfiyle edyân-ı bâtıla da ta'rîf edilmiş olur. (يَعْبُورُهُ/yecbûruhû); (نَصْر/nasara) bâbından fi'l-i muzârî'dir, masdarı (كسر/kesr)

⁵⁸² Din, bütün ferdi ve içtimai yaraları sarar. Fakat dinin kırılan prensiplerini sarmak mümkün değildir? Bkz. Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi", 124.

⁵⁸³ Din, akıl sahiplerini kendi istek ve hür iradeleri ile hayırlı olan şeylere sevk eden ilâhî kurallardır. Bkz. İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc* (Mısır: Mektebetü'l-ticariyyeti el-kübrâ, 1357/1983), 1/20; Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, thk. Mustafa Hicâzî (Kuveyt: Müessesetü'l-Kuveyt, 1421/2001), 35/56.

vezninde (جبر/cebr)’dir. (كسر/kesr)’in tam zıddıdır. Kırığı bütünlemek demektir. Yani kırık kemiği sargı ile sarıp bütünlemek. ⁵⁸⁴(يقال جبر العظم جبراً) Mine’l-bâbi’l-evvel, zıdd-ı “kesera” ey (أصلحه/eslahahû); (جبر/cebr), bir de bir adamı bir işe ikrâh etmek ve zoraki ona iş yaptırmak ma’nâsına da gelir. İcbâr da tıpkı böyledir. Cebriyye de Kaderiyye mukâbilidir. Cebriyye: Kullardan kudreti ve cüzî irâdeyi bi’l-küllîyye nefy ederler. “İnsandan sâdır olan ef’âl rey-i ızdırârî mesâbesindedir. Min tarafillahi cebr ve ikrâhla sâdır olur” derler. Cebriyye mukâbili olan fethateynle Kaderiyye de Mu‘tezile’den olup kader-i ilahiyyeyi inkâr eden bir tâifedir. Bunlara tam Cebriyye’nin zıttı olarak kullar fi’illerinin hâlıkıdır derler ki bu ümmet-i İslâmiyye’nin Mecûsîsi derler. Burada yâni (يجبره/yecburuhû)’da fâ’il zamiri (دین/dîn)’e, mef’ûl zamiri (كسر/kesr)’e râci’dir. (كاناتين/kanâtin); (حصاة/hasâtin) vezninde “rumh” yani kargı demektir. (جبران/cübrân); (عثمان/‘usmân) vezninde “salâh” demektir.

Tercümesi: Cenâb-ı Hak: ⁵⁸⁵﴿إِنَّ اللَّهَ يَقْفِرُ الذَّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾

[105]

dir. İnsan müşrik olmamak mü’min olmak şartıyla Cenâb-ı Hak günâhı aff-ı mağfiret eder. Zira din ve îmân her kırığı bütünletir ve her kesriği doldurur ve ıslâh eder. Yalnız din kanadı kırığı yani dinde vâki’ haleli muslih yoktur.

٦٢- خذها سوائر أمثال مهذبة ... فيها لمن يتغي التبيان تبيان⁵⁸⁶

(خذها/huzhâ); (خذ/huz), emr-i hâzır, fâ’ili tahtında müstetir (انت/ente), (ها/hâ) zamiri kasîdenin ibtidâsından buraya kadar geçen beyitlere râci’ mef’ûlün bihtir. (سوائر أمثال/sevâ’ir emsâl), (ها/hâ) zamirinden bedeldir. Burada ‘alâ gayr-ı kıyâs, (سائر/sâir)’in cem’idir.

⁵⁸⁴ Denilir ki: “Kırık kemiği tam bir şekilde tedavi etti.”

⁵⁸⁵ “... Şüphesiz ki Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.” Zümer 39/53.

⁵⁸⁶ Bütün bu söylenenleri altın değerinde birer vecize kabul et; bunlarda isteyen herkes için öğüt vardır. Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânu'l-Hikem Tercümesi”, 125.

(أَمْثَالًا/emsâlen), (سَوَائِر/sevâîr) demektir. (أَمْثَال/emsâl); altıncı beytin şerhinde geçti. (مُهْذَبَةً/mühezzebeten); lafzen mecrûr, (أَمْثَال/emsâl)'in sıfatıdır.

Tercümesi: Benim mühezzeb ve münekkâh olan ebyâtımın kâffesini al, ezber et, ahlâk-ı zemîmeyi terk etmek isteyen kimseler için benim bu beyitlerimde tıbyân ve nasîhat vardır demektir.

٦٣- ما ضر حسنها والطبع صائغها ... أن لم يصغها قريع الشعر حسان⁵⁸⁷

(ضَر/ma zarra); (ما/mâ), istifhâmiyye olup mübtedâ, (ضر/zarra); (نفع/nefe‘a)’nın zıddı olan (ضر/zarar) masdarından me’hûz fi‘l-i mâzidir, fâ‘ili tahtında müstetir (هو/hüve) zamiri (ما/mâ)’ya râci‘dir, (حسانها/hassânehâ); mef‘ûlüdür. (ها/hâ) zamiri buraya

[106]

kadar geçen beyitlere râci‘dir. Bu beyitleri güzelce tanzîm eden de terceme-i hâlini tâ bu kitâbımızın ibtidâsında yazdığım Ebu’l-Feth Alî b. Muhammed el-Büstî hazretleridir. Cümle mübtedânın haberidir. (والطبع/ve’t-tab‘); mübtedâdır, ma‘nâsı yirmi ikinci beyitte geçti, (صائغها/sâiguhâ) haberidir, (صاق-يصوق/sâka-yesûku)’dan ism-i fâ‘ildir. Bir şeyi istikâmet ve intizâm üzere yapmak demektir. Burada nâzımın kendisi murâddır. يقال صاغ ايشى صوغا إذا هياه)

⁵⁸⁸ (على مثال مستقيم

(لم يصغها/lem yesughâ)’nın fâ‘ilidir. (قريع/karî‘u’ş-şî‘r); burada (قريع/karî‘), lafzen merfû‘ (قريع الشعر/karî‘u’ş-şî‘r); şîirin efendisi demektir. (سكيت/sikkît) veznindeki (قريع/kirrî‘) de aynı ma‘nâyadır. (قريع/karî‘), (امير/emîr) vezninde şân ve şeref sâhibi, efendi ma‘nâsınadır. (قريع الشعر/karî‘u’ş-şî‘r); şîirin efendisi demektir. (سكيت/sikkît) veznindeki (قريع/kirrî‘) de aynı ma‘nâyadır.

⁵⁸⁷ İçten ve samimi olarak söylenen bu şiirleri, şiirin üstadı Hassân (b. Sabit) nazmetmemiş ise ne zararı var? Bkz. Çöğenli, “Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi”, 125.

⁵⁸⁸ Sâğ’ın “doğru bir şekilde hazırlayana kadar herhangi bir şeye şekil vermek” olduğu denilmiştir.

(قرع) ile (حسن/Hassânü); ref⁵⁸⁹ (كلام مقفى موزون على سبيل القصد): (شعر/şî'r)

الشعر/ka'î'u's-şî'r)'den atf-ı beyândır, burada (حسن/Hassân)'dan maksad fühûl-i şu'arâdan olan Hassân b. Sâbit el-Ensârî el-Hazrecî⁵⁹⁰ hazretleridir ki şâiru'n-nebidir. Fahr-ı âlem Efendimiz Hassân b. Sâbit'e: (قل و روح القدس معك)⁵⁹¹ buyurdıkları Mescid-i Nebevî'de Hazreti Hassân'ın kendisine mahsûs minber üzerinde olarak küffâra müdâfa'âtta bulundukları tefsîr, hadîs, târîh kitâblarında ve Gazâlî'nin *İhyâü'l-ulûm*'ünde⁵⁹² zikrolunmuştur. Fahr-ı âlem (sav) Efendimizi müdafa'â ve e'raz-ı müşrikîni hetkettiği için Hazreti Hassân'a “Ebû'l-Hüsâm” da denir. Hüsâm kendisinin seyf-ü kâtî' lisânıdır. Altmış sene zaman Câhiliyette

[107]

ve altmış sene de İslâm'da mu'ammer olmuştur. Vefâtları hicretin elli dördüncü yılında Medîne-i Münevvere'dedir. Garâib-i ittifâkiyye ki, kendisi ve babası ve büyük babası ve daha büyük babası yüz yirmi beşer sene mu'ammer olmuşlardır. Muallaka sâhibi Lebîd b. Rebî'a hazretleri de Hazreti Hassân gibi altmış yaşından sonra İslâm ile müşerref olmuş ve yüz yirmi sene yaşamıştır. Demek ki iki mütesâvî kısma münkasım olan bu iki şâirin ömürlerinin tam yarısı câhilî, nısf-ı diğeri İslâmî'dir. Yalnız Lebîd Hazretlerinin bütün eş'ârı câhilîdir. Ba'dü'l-îmân [الحمد لله الذى لم يأتنى أجلى/حتى اكتسبت من الإسلام سر بالاً]⁵⁹³ beytinden başka şiiri rivâyet olunmaz. Hassân Hazretlerinin âhir ömürlerinde gözlerine amâ târî olmuştur, dîvân şi'ri vardır. Hazreti Hassân'ın Peygamberimizi medh eden pek çok eş'ârı vardır. Birisi şudur: [O parlâk nebi ki üzerinde bütün hâtemin vardır/Allah'tan şehâdet edilmiş meşhûrdur, pârlıdâr ve şâhid olur. Öbür nebilerin ma'nâsı zâhirdir.]

أغر عليه للنبي خاتم/من الله مشهود يلوح و يشهد

و ضم الإله اسم النبي مع اسم/إذا قال فى الخمس المؤذن اشهد

⁵⁸⁹ Şiir, amaç üzere olan kafiyeli ve vezinli bir kelâmdır.

⁵⁹⁰ Ebû'l-Velîd (Ebû Abdîrrahmân) Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Hazrecî el-Ensârî (ö. 60/680 [?]), Hz. Peygamber'in şâiri olarak tanınan sahâbîdir. Bkz. İbn Kuteybe, eş-Şî'r ve's-şu'arâ', 1/296-298; Zehebî, *Siyeru'lâmi'n-nübela'*, 2/512-523.

⁵⁹¹ Söyle, rûhu'l-kudûs (cibril) seninle beraber. Bkz. Nâsîrüddin el-Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi'i's-sağîr ve ziyâdâtüh* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y.), 1/495.

⁵⁹² İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) başta tasavvuf ve ahlâk olmak üzere fıkıh, kelâm gibi ilimlere bilhassa amaçları bakımından yeni yaklaşımlar getiren önemli eseridir. Bkz. Mustafa Çağrı, “İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/10-13.

⁵⁹³ Lebîd b. Rebîa: “Allah'a hamdolsun ki İslâm'dan bir zırh kuşanıncaya kadar ecelim gelmedi.”

وشق له من اسم ليجله/فذو العرش محمود و هذا محمد⁵⁹⁴

[108]

*Müslim-i Şerîf*⁵⁹⁵ te yazıldığı üzere şu beyitlerde Hazreti Hassân'ın Peygamberimiz efendimizi müdafa'â yolunda söylediği kasîdelerdendir:

هجوت محمدا فأجبت عنه/و عند الله في ذاك الجزاء

هجوت محمدا برا حنيفا/رسول الله شيمته الوفاء

فإن أبي و والده و عرضي/لعرض محمد منكم وفاء⁵⁹⁶

Hazreti Hassân bıyıklarıyla ‘anfekalarını -ki alt dudağın altında olan sakal tüyleridir-hinnâ⁵⁹⁷ ile boyarlar ve lıhyelerini⁵⁹⁸ beyâz bırakırlar idi. Oğlu Abdurrahman babasından bunun sebebini sorunca: “Oğlum kendimi hûn-âşâm⁵⁹⁹ arslan gibi göstermek için böyle yapıyorum.” cevâbını vermişlerdir. Me‘a hâzâ kendileri fart-ı cebânete mübtelâ imişler. Hatta İslâmı kadîm olduğu halde cebâneti yüzünden Fahr-ı âlem Efendimizle meşâhid-i seniyyenin hiçbirinde bulunmamışlardır.

Tercümesi: Benim ebyât-ı mütekaddimemi al ve hıfzet. Çünkü çok mühimdir. Nâzıma bir zarar vermez. Nâzımın tab-‘ı selîmi o eş‘âr ve ebyâtı tanzîm etmiştir. Her ne kadar Hassân radiyallahu anh gibi seyyid-i şu‘arâdan değil ise de demektir.

⁵⁹⁴ Hassân b. Sabit: “O, davranışları en güzel olandır, üzerinde parıldayan ve görülen Allah tarafından şahit kılınmış nübüvvet mührü vardır. Müezzin, beş vakit namaz için “eşhedu” dediğinde yüce Allah, Nebi'nin adını kendi adına ekledi. Allah, O'nu yüceltmek maksadıyla kendisi için O'nun adından bir pay ayırdı; böylece arşın sahibinin katında adı Mahmûd, buradaki adı ise Muhammed olmuştur.” Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350), *İctimâ' u 'l-cüyüşî 'l-İslâmiyye*, thk. Zâid b. Ahmed en-Nüşeyrî (Mekke: Dâru âlemi'l-fevâid, 1431), 473.

⁵⁹⁵ el-Câmi‘u’s-sahîh, Müslim’in (ö. 261/875) sahih hadislerden meydana gelen eseridir. Bkz. M. Yaşar Kandemir, “el-Câmi‘u’s-sahîh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/124-129.

⁵⁹⁶ Bkz. Ebü'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî (ö. 656/1258), *el-Müfhim limâ eşkele min Telhîsi kitâbi Müslim*, thk. Muhyiddin Dîb Müstû vd. (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1417/1996), 6/431-432. Tercüme: Hassân b. Sabit: “Sen Muhammed'i (sa.) yerdin, ben de hemen ardından, O'nun adına sana cevap verdim. Şüphesiz ki, bu hususta Allah katında karşılık var. Sen, yaratılışı vefakârlık üzerine kurulmuş, kutlu kılınmış, Hakk'a inanan ve Allah'ın elçisi olan Muhammed'i hicvettin. Şüphesiz ki, babam, babamın babası ve namusum size karşı Muhammed'in (sa.) namusunu korumak için bir kalkandır.” Sabri Yetkin eserin hâmişinde şu bilgiye yer vermiştir: (وفا) vâvın kesriyle pâ'y'el-vikâye ma'nâsınadır.

⁵⁹⁷ Hinnâ, kına demektir. Bkz. Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabîyyeti'l-Muasıra*, “hınna”, (Kahire: Alemu'l-kütüb, 2008), 1/570.

⁵⁹⁸ Lıhye, sakal demektir. Bkz. Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabîyyeti'l-Muasıra*, “lıhye”, 3/2003.

⁵⁹⁹ Hûn-âşâm; kan içen, kan içici demektir. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 583.

و قد وقع الفراغ من نقوش ترجمة القصيدة النونية البستي بعناية المنان في ابتداء المحرم الحرام سنة ١٣٧٥ خمسة و سبعين و ثلاثمائة بعد الألف من هجرة من له العز و الشرف

[109]

على بن محمد صبرى بن عبد الرحمان كامل المفتى بمدينة اماسيه⁶⁰⁰

Cenâb-ı Râhim ve Rahmân'dan hem kendim ve hem de benden bu kasîdeyi okuyan şâkirtlerimi bu kasîdenin mazmûnlarıyla amel ederek tarîk-i müstakîmden şaşırtmamasını ve şeytanlara uydurmamasını ve îmânımızı muhâfaza buyurarak güzel huylar ve güzel amellerle hüsn-i hâtimeye mazhar ve rahmetine îsâl buyurmasını dilerim.

الله بس باقى هوس

رينا لك الحمد أولا و آخرا و باطنا و ظاهرا

سبحانك ما أعظم شأنك و ما أجل برهانك

منك الفاتحة و إليك الخاتمة

و احشرنا مع الذين أنعمت عليهم من النبيين و الصديقين و الشهداء و الصالحين غير المغضوب عليهم و لا الضالين

آمن بحزمة طه و يس⁶⁰¹

⁶⁰⁰ Kasîde-i Nûniyye'nin tercümesi Amasya Müftüsü Abdurrahman Kâmil oğlu Ali b. Mehmet Sabri tarafından şân ve şeref sahibi Hz. Peygamber'in hicretinin 1375 yılının Muharrem ayının başında Allah'ın inayetiyle tamamlanmıştır.

⁶⁰¹ Ey Rabbimiz! Hamd sana mahsustur. Önce, sonra, gizli ve açık bütün hamdlar sanadır. Her türlü kusurdan münezzeh olan Rabbim senin şanın ne büyük ve senin delilin ne yücedir. Senden geldik sana döneceğiz. Bizi nimet verdiğin kimselerle (Nebiler, Sıddıklar, Şehitler, Salihler) haşret. Gazaba uğrayan ve sapmış olanlarla değil. Âmin. Bi-hurmeti Tâhâ ve Yâsîn.

SONUÇ

Şiirlerinde “Sabrî” mahlasını kullanan Mehmet Sabri Yetkin, Osmanlının son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında hayat süren bir âlimdir. 1884 yılında Amasya’da dünyaya gelen Mehmet Sabri, eğitimi de burada tamamlamıştır. Amasya’da pek çok âlimden ders alan Mehmet Sabri Yetkin 1942-1962 yılları arasında 20 yıl kadar müftülük görevi yapmış ve 1963 yılında vefât etmiştir.

Mehmet Sabri Yetkin’in ailesi “mecdizâdeler” olarak bilinmekle birlikte ilmiye sınıfına mensup bir ailedir. Dedesi Ahmet Rifat Efendi, babası Abdurrahman Efendi, amcası Sâdık Efendi, anne tarafından dedesi Anaç Hoca ve kardeşleri Ahmet Emrî ile Mustafa Niyazi de ilim yolunda yürüyen şahsiyetlerdir. Sadece ilmi ve irfanı öğrenmekle kalmayıp bu ilim ve irfanı Amasya halkına da aktarmışlardır. Milli Mücadele döneminde devleti maddi ve manevi yönden destekleyen ve halkı milli mücadeleye teşvik eden babası Abdurrahman Efendi’nin çokça eseri bulunmaktadır. Döneminin önemli şahsiyetleriyle görüşen veya mektuplaşan kardeşi Ahmet Emrî’nin de ilim dünyasına katkısı büyüktür.

Dînî ve müspet ilimlerde başarılı olan Yetkin, Arapça ve Farsça dillerine de oldukça vâkıftır. Arapça ve Farsçaya vukûfiyeti ona farklı alanlarda pek çok eseri okuma ve mütalaa etme fırsatı sağlamıştır. Pek çok Arapça eser okuyan ve mütalaa eden Yetkin, hocası Hacı Yusuf b. Mehmed el-Köprüvî’den *Kasîde-i Zeynebiyye*, *Kasîde-i Büstiyye* ve Bûsîrî’nin *Kasîde-i Bürdesi*’ni okumuştur. Ebû’l-Feth el-Büstî’nin *Kasîde-i Nûniyye*’sine bir şerh yazmaya başlamış ve şerhini H. 1375’de (M. 1956) tamamlamıştır.

Büstî, günümüzde Afganistan sınırları içinde kalan Büst şehrinde dünyaya gelmiştir ve şehrinin adı Büstî’ye nisbe olarak verilmiştir. Büst’te hadis, fıkıh, dil ve edebiyat tahsili yapan Büstî, ünlü hadis âlimi İbn Hibbân’ın gözde öğrencilerinden biridir. Samanilerden Nuh b. Mansûr’un başkâtipliği görevinde bulunmuştur. Gazneliler hanedanından Sebük Tegin Büst şehrinin işgal edince Sebük Tegin’in hizmetine girmiş ve kâtiplik görevini üstlenmiştir. Sebük Tegin vefât edince de oğlu Mahmud’un kâtibi olarak göreve devam etmiştir. Büyük bir edib olan Büstî, çokça şiir yazmış olmasına rağmen geriye sadece bir divan, bazı edebî eserlerde bulunan beyitler ve *Kasîde-i Nûniyye* kalmıştır.

Hikmetli söz ve ahlâkî öğütler içeren *Kasîde-i Nûniyye*, hikmet şâiri olarak bilinen Büstî’nin altmış üç beyitten oluşan kasîdesidir. Kasîdede ihsan, hoşgörü, kibarlık, zarafet,

güler yüzlülük, tevazu, sevgi, şefkat, lütuf, cömertlik, iyilik, affetmek gibi erdemlerden bahsedilmiştir. Allah yoluna tâbi olmak, dinin emir ve yasaklarına uymak, zalimden uzak durmak, akla sarılıp nefsin arzularına uymamak, eğitime ve öğrenmeye önem vermek, hırsa tâbi olup öfkelenmemek, istişâre etmek de kasîdenin ele aldığı prensiplerdendir. Doğal edebî sanatlar, uygun teşbîh ve istiârelerle süslü, yalın ve anlaşılır bir üslûba sahip olan kasîde *Unvânu'l-hikem* ve *Kasîdetü'l-Büstî* olarak da bilinmektedir. Bu kasîdeye pek çok tercüme ve şerh yazılmıştır. Bu şerhlerden biri de çalışmaya konu olan Mehmet Sabri Yetkin'in yazmış olduğu şerhtir.

İslâmın ilk dönemlerine uzanan bir geçmişe sahip olan şerh geleneği Memlûkler ve Osmanlılar döneminde yaygınlaşmıştır. Bu şerh geleneği, tarih boyunca çeşitli alanlarda kaleme alınan eserler üzerinde yeniden düşünme, anlaşılmayan yerlerin açıklanma ve hak ettiği değeri görmediği düşünülen eserlere izahlar telif etme fırsatı sunmuştur. Şerh ve hâşiye çalışmaları iddia edildiği gibi öykünme ile ortaya konulan taklit ve kopyavari metinlerden müteşekkil değildir. Aksine bu çalışmalar müstakil ve orijinal metinlerdir. Çünkü şârih, şerh ettiği eseri şekilsel ve fonksiyonel olarak incelemekte ve kelimeleri ve cümleleri belâgat, fesahat ve anlam yönünden ele almaktadır.

Mehmet Sabri Yetkin, *Kasîde-i Nûniyye Şerhi*'ni Amasya'da müftülük görevini yaparken kaleme almaya başlamış ve 1956 yılında tamamlamıştır. Kırk iki varaktan oluşan eser rika hattıyla kaleme alınmıştır. Başta Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler olmak üzere tefsir, hadis, Arap Dili ve Edebiyatı, sözlük, ansiklopedi, kasîdenin başka alimlerce yazılan şerhi, pek çok şiir ve mesel eserde başvuru kaynaklarıdır. Şârih bu eseri kendisinden sarf ve nahiv ilmi ikmâl eden şakirtlerine ibârede tatbikât yapmalarını öğretmek, Arapçadan Türkçeye tercüme usulünü göstermek, hâfızalarını tezyin etmek ve diğer din kardeşlerinin de bu kasîdeden faydalanmasını sağlamak amacıyla yazmıştır.

Eserinde metin ve şerhin birbirine katıldığı şerh şeklini benimseyen şârih ana metni şerh kısmından ayırmak için ana metnin üzerine kırmızı çizgi çizmiştir. Sabri Yetkin, eserin baş tarafına bir fihrist hazırladıktan sonra Büstî'nin 63 beyitten müteşekkil olan *Kasîde-i Nûniyyesi*'nin tam metnini vermiştir. Ardından mukaddime bölümünü yazan Mehmet Sabri, Büstî hakkında bilgiler verip beyitleri teker teker şerh ve tercüme etmiştir. Bazı beyitlerde Saîd Paşa'nın tercümesine yer verirken bazı beyitlerde de istişhad metodunu uygulayarak bir âyete, bir şiire veya bir söze yer vermiştir. Bazı kelimeleri sarf-nahiv ve irab açısından incelerken bazılarının da eş-zıt, tekil-çoğul ve lügat anlamlarına veya Farsça-Türkçe

anlamalarına yer vermiştir. Beyitlerde geçen edebî sanatları açıklamış ve önemli bulduğu lafızların sözlükten araştırılmasını istemiştir. Değerli bulduğu beyitleri ezberlemeyi, te'emmül etmeyi öğütleyen Sabri Yetkin, önceden bahsettiği bir konu tekrar geçtiyse ilk bahsettiği yere yönlendirerek konunun pekişmesini sağlamış ve tekrardan kaçınmıştır.

Ele alınan bu çalışma ve günümüzde Osmanlının son ve Cumhuriyetin ilk dönem Arap Dili ve Edebiyatına dair yapılan farklı çalışmalar bu dönemin ilmî ve edebî anlamda sahip olduğu zengin mirası ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu dönem edebiyatının araştırmacılar tarafından hak ettiği ilgiyi ve alakayı görmemesi ilim dünyası açısından büyük bir kayıp olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu döneme ilişkin çalışma yapılmasına teşvik edilmeli ve çalışmalar artırılmalıdır. Yapılacak olan çalışmalar Arap Dili ve Belâgatı, tefsir, hadis, tarih ve şerh alanlarıyla birlikte pek çok alan için büyük önem arz etmekte, birçok araştırmacıya çalışma konusu hususunda kolaylıklar sağlamakta ve âlimlerin bırakmış olduğu kayıp zengin mirası ilim dünyasına kazandırmaktadır. Zira kütüphanelerde bulunan bu döneme ait birçok el yazması eser gün yüzüne çıkmak için bu işi kendine borç bilen araştırmacıları beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Abbâsî, Ebû'l-Feth. Me'âhidü't-tensîs 'alâ şevâhidi't-Telhîs. tkh. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1367/1947.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. Keşfü'l-Hafâ. Kahire: Mektebetü'l-kudsî, 1351.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî el-Mervezî. el-Müsned. thk. Şuayip Arnavut vd. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.
- Ahmed Kabş b. Muhammed Necîb. *Mecmeü'l-hikem ve'l-emsâl fî şî'ri'l-Arabî*. el-Mektebetü's-şâmile, 1431.
- Ahmet Muhtar Ömer. *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabîyyeti'l-Muasıra*. Kahire: Alemu'l-kütüb, 2008.
- Akdağ, Ahmet. "Mehmet Sabri Yetkin'in Kasîde-i Zeynebiyye Üzerine Yazdığı "en-Nasîhatü'l-Edebiyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'z-Zeynebiyye" Adlı Şerhi". Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 5/57 (Kasım 2017), 484-526.
- Âkifzâde, Abdurrahman Efendi el-Âmâsî. *el-Mecmû' fî'l-meşhûd ve'l-mesmû'*. Çorum: Çorum İl Halk Kütüphanesi, nr. 27011.
- Akyüz, Jülide. "Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri". *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 46 (2008), 37-56.
- Âlûsî. *Rûhu'l-me'ânî*. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1994.
- Âmilî, Bahâeddin. el-Keşkûl. Beyrut: Müessese el-e'lemî li'l-matbû'ât 1403/1983.
- Arabgiri, Hüseyin Avni. Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyyeti'l-Büstiyye. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ. Hakkı, nr. 003386, s. 1-127.
- Atalay, Mehmet. "Ebu'l-Feth el-Bustî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinin Diyarbakırlı Saîd Paşa Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi". Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi/27 (2005), 145-154
- Aydın, İbrahim Hakkı. "Molla Fenârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/245-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Azîzî, Ali b. Ahmed el-Bûlâkî. es-Sirâcü'l-münîr bi-şerhi'l-Câmî'i's-sağîr. Kahire: Matbaatu'l-hayriyye, 1304.
- Bağdâdî, Abdülkâdir. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. Kahire: Mektebetü'l-hâncî, 1417/1997.

- Bağdâdî, Hatîb. *Târîhu Bağdâd*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1422/2001.
- Bebek, Adil. "Hayâlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/3-5. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bekrî, Ebû Ubeyd. *Faslü'l-makâl fî şerhi Kitâbi'l-Emsâl*. thk. Abbas, İhsan-Âbidîn, Abdülmecid. Beyrut: Dâru'l-emâne-müessesetü'r-risâle, 1391/1971.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbü'l-eşrâf*. nşr. Süheyl Zekkâr-Riyâz Ziriklî. Beyrut: Darü'l-fikir, 1417/1997.
- Benli, Mehmet Sami. "Miftâhu'l-'ulûm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/20-21. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Bilgin, Mustafa. "Hak Dini Kur'an Dili". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/153-163. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Brockelmann, Carl. "al-Bustî" The Encyclopaedia of Islam (1. Edisyon). ed. M. Th. Houtsma vd. Erişim 16 Nisan 2022. https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-1/al-busti-SIM_1648
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed b. Zuheyr en-Nâsır. Beyrut: Dârü tavki'n-necât, 1422/2001.
- Buhtürî. *Dîvânü'l-Buhtürî*. thk. Hasan Kâmil es-Sayrafî. Kahire: Dârü'l-maârif, 1963-1978.
- Büstî, Ebû'l-Feth Alî b. Muhammed b. Hüseyin b. Yûsuf b. Muhammed b. Abdilazîz. *Dîvân*. thk. Dürriyye el-Hatîb ve Lutfî es-Sakkâl. Dîmaşk: 1410/1989.
- Büstî, Ebû'l-Feth Alî b. Muhammed b. Hüseyin. *Ünvânu'l-Hikem*. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, nr. 003327-III, 73a-76.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *Kitâbü'l-Hayevân*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1424.
- Cerîr b. Atıyye. *Dîvân*. nşr. Kerem el-Bustânî. Beyrut: Dâru Beyrut, 1986.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. thk. Attâr, Ahmed Abdülgafûr. Beyrut: Dâru'l-ilm lil-melâyîn, 1407/1987.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *İctimâ'u'l-cüyûşi'l-İslâmiyye*. thk. Nüşeyrî, Zâid b. Ahmed. Mekke: Dârü âlemi'l-fevâid, 1431.
- Cumahî, Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ*. nşr. Mahmûd M. Şâkir. Cidde: Dârü'l-medenî, ty.

- Cürcânî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitabu't-ta'rîfât*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1983.
- Çağrııcı, Mustafa. "Gazzâlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/489-505. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Çağrııcı, Mustafa. "İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/10-13. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çavuşoğlu, Raşit. "Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin'in Nahl Sûresi 90. Âyeti Bağlamındaki Risale-i Mev'izesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research* 11/60 (2018), 1231-1242.
- Çavuşoğlu, Raşit. "Aliyyü'l-Kârî'nin Salavât-ı Şerîfesini 20. Asırdan Okumak: Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin'in Salavât-ı Şerîfe Şerhi". *İslami İlimler Dergisi* 14/2 (01 Kasım 2019), 71-98.
- Çetin, Nihad M. "Bahir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/484-486. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Çiçekler, Mustafa. "Sa'dî-i Şîrâzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/405-407. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çifçi, Mehmet Faruk. "Âkifzâde'nin Gözünden 18. Yüzyıl Amasya'sında Arap Diline Dair Faaliyetler". *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (2019), 386-409.
- Çöğenli, Mehmet Sadi. "Ebû'l-Feth el-Büstî ve Unvânü'l-Hikem Tercümesi". *Akademik Araştırmalar Dergisi* 2 (1999), 121-131.
- Demîrî, Muhammed b. Musa b. İsa b. Ali. Hayâtü'l-hayevân. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1424.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2013.
- Devletşah. *Şair Tezkireleri*. çev. Necati Lugal. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.
- Dikici, Recep. "Türk Şâir el-Büstî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinde Verdiği Mesaj". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*/5 (Aralık 1999): 69-71.
- Durmuş, İsmail. "Muamma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/320-322. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Durmuş, İsmail. "Reddü'l-acüz ale's-sadr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/521-522. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Durmuş, İsmail. "Seci". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/273-275. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

- Durmuş, İsmail. “Tezat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/58-60. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ebü Gudde, Abdülfettâh. *Kasîdetü Unvânü’l-hikem*. 4.Baskı. Beyrut: Mektebü’l-matbûâtî’l-İslâmiyye, 1412.
- Ebü’l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhkem*. thk. Hindâvî, Abdülhamid. Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 2000.
- Elbânî, Nâsirüddin. *Sahîhu’l-Câmi’i’s-sağîr ve ziyâdâtüh*. Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmiyye.
- Elbânî, Nâsirüddin. *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahîha ve şey’ün min fıkhihâ ve fevâ’idihâ*. Riyad: Mektebetü’l-meârif, 1415/1995.
- Elmalî, Hüseyin. “Ebü’l-Feth el-Büstî”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 1/226-228. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Elmalî, Hüseyin. “Kasîde”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 24/562-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Elmalî, Hüseyin. “el-Keşkûl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/324-325. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Fâkihî, Abdullah Ahmed en-Nahvî el-Mekkî. *Şerhu Kitâbi’l-Hudûd fi’n-nahv*. thk, Ramazan Ahmed ed-Demirî. Kahire: Dârü’l-kütüb, 1408/1988.
- Halîl b. Ahmed. *Kitâbü’l-‘Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhim es-Sâmerrâî. Beyrut: Dâr ve mektebetül-hilâl, 1408/1988.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu‘cemü’l-büldân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1988.
- Harîrî, Alî b. Muhammed. *Dürretü’l-gavvâs*. Beyrut: Mektebetü’l-kütübi’s-sekâfiyyeti, 1418/1998.
- Has, Şükrü Selim. “Mülteka’l-ebhur”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/549-552. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Heytemî, İbn Hacer. *Tuhfetü’l-muhtâc*. Mısır: Mektebetü’l-ticariyyeti el-kübrâ, 1357/1983.
- Hızır Bey, Celaleddin Ahmed Paşa. *el-Kasidetü’n-Nûniyye*. Amasya: Amasya Bâyezid İl Halk Kütüphanesi, Amasya Bâyezid İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 008050, 20a-22b.
- Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî. *Kenzü’l-‘ummâl fi süneni’l-akvâl ve’l-ef‘âl*. thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekkâ. Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1401/1981.

- Hudarî, Muhammed b. Mustafa. *Haşiyetül Hudari ala Şerhi İbn Akil ala Elfiyyeti İmam Malik*. tsh. Bikâî, Yusuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: Darü'l-fikir, 1424/2003.
- Hüseynî, İbni Ma'sûm. *Envârü'r-rebî' fî envâ'î'l-bedî'*. thk. Şükr, Şâkir Hâdî. Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1389/1969.
- İbn Abdîrabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî. *el-İkdü'l-ferîd*. thk. Kumeýha, Müfid Muhammed. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1404/1983.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım. *Târîhu medîneti Dimaşk*. Darü'l-fikir, 1417/1996.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî. *Şerhü el-Maksûr ve'l-memdûd*. thk. Zehebî, Mâcid-Hıyemî, Salâh Muhammed. Dimaşk: Dârü'l-fikir, 1402/1981.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-a'yân*. thk. Dr. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır, 1970.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayip Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1408/1988.
- İbn Kesîr. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. 1. Baskı. Suudi Arabistan Krallığı: Dârü tayyibe, 1418/1997.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. eş-Şi'r ve's-şu'arâ'. Kahire: Dârü'l-hadîs, 1423.
- İbn Manzûr, Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dârü's-sadr, 1414.
- İbn Tabâtabâ, Ebü'l-Hasan. *İyârü's-şi'r*. thk. Abbas Abdüssâtir. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1426/2005.
- İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fî't-târîh*. tsh. Muhammed Yusuf ed-Dekkâk. Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1424/2003.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Feth Ziyaeddin Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed. *el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâir*. thk. Ahmed Muhammed el-Havfî-Bedevî Tabâne. Kahire: Dâru nehdati Mısır, t.y.
- İbnü'l-Mu'tez. *el-Bedî'*. nşr. M. Abdülmün'im Hafâcî. Beyrut: Dârü'l-cîl, 1410/1990.
- İbnü'l-Mu'tez. *Tabakâtü's-şu'arâ'*. thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc. Kahire: Dârü'l-maârif, 1375/1956.
- İnalcık, Halil. "Mehmed II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/395-407. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İsmâil Paşa, Bağdatlı. *Hediyyetü'l-'ârifîn*. tsh. İbnülemin Mahmûd Kemal İnal-Avni Aktuç. Ankara: 1955.

- İzgi, Cevat. “Hayâtü’l-hayevân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kadioğlu, İdris. “Diyarbakırlı Said Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/445-446. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Kandemir, M. Yaşar. “el-Câmi‘u’s-sahîh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/124-129. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Karaaslan, Nasuhi Ünal. “Şair”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/298-301. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kaska, Çetin. *İran Şairleri Sözlüğü*. İstanbul: Hiperyayın, 2020.
- Kavas, Ahmet. “Kâbil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/28-29. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kaya, Mahmut. “Yâkûb b. İshâk Kindî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/41-58. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Keçeci Kurt, Songül. “Son Dönem Osmanlı Ulemâsının Önemli Şahsiyetlerinden Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941)”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute* 60 (2017), 477-494.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. Mu‘cemü’l-müellifin. Beyrut: Dârü ihyâi’l-türâsi’l-Arabiyye, 1414/1993.
- Kesmezacar, Fatih. *Anatomi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2019.
- Kılıç, Hulusi. “el-Kâmûsu’l-Muhît”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/287-288. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kılıç, Hulusi. “el-Makâmât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/414-415. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kişî, Abdullah Rüştü. “Meşîhatten İstanbul Müftülüğü’ne Kurum ve Unvanlar Lügatçesi”. *Din ve Hayat Dergisi* 24 (Şubat 2015), 62-68.
- Koç, Sermet- Can, Muhammet. “Ölüm Kavramı ve Ölü Muayenesi”. *Birinci Basamakta Adli Tıp*. İstanbul: İstanbul Tabip Odası, 2011.
- Konukçu, Enver. “Gazne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/479-480. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Köse, Osman (ed.). *İlkçağlardan Modern Döneme Tarihten İzler*. 491-516. Ankara: Berikan Yayınevi, 2018.

- Kurtubî, Ebü'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî. *el-Müfhim limâ eşkele min Telhîsi kitâbi Müslim*. thk. Muhyiddin Dîb Müstû vd. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1417/1996.
- Kurtubî. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1467/2006.
- Kuşeyrî. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Abdulhalim Mahmud-Mahmud b. eş-Şerif. Kahire: Müessesetu dâr'îş-şabi, 1409/1989.
- MA, Osmanlı Devleti Meşihat Arşivi. *Sicil Dosyası [168]*, No. 27, Gömlek No. 6.
- Mâverdî. *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*. Beyrut: Dâru'l-minhâc, 1434/2013.
- Medînî, Ebû Mûsâ Muhammed b. Ömer b. Ahmed. *el-Mecmû'u'l-muğîs fî ğarîbeyi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*. thk. Azbâvî, Abdülkerîm. Cidde: Câmiatü ümmü'l-kurrâ, 1408/1988.
- Merzûkî, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*, thk. eş-Şeyh, Garîd. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2003.
- Meydânî, Ahmed b. Muhammed. *Mecma'u'l-emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, ty.
- Muhîbbî, Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh b. Muhibbillâh. *Hulâsatü'l-eser fî a'yânî'l-karnî'l-hâdî 'aşer*. Kahire: Matbaatü'l-Vehbiyye, 1284.
- Mustafa, İbrâhîm vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. Kahire: Mektebetü's-şurûku'd-devliyye Yay., 2004.
- Müberred. *el-Muktedab*. nşr. M. Abdülhâlik Uzayme. Kahire: Vizâretü'l-evkâf, 1415/1994.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki. b.y: Beyrut: Darü ihyâi'l-türâsi'l-Arabiyye, 1374/1955.
- Nuaymî, Hüseyin b. Kâsım b. M.-Nuaymî, Hamza b. Hüseyin b. Kâsım. *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*. Riyad: Dârü İbni'l-Cevzî, 1422.
- Nukrekâr, Seyyid Abdullah. *Şerhu Kasîdeti'l-Bustî*. Milli Kütüphane, Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 861/3, 59b-74a.
- Olca, Osman Fevzi. *Amasya Hâtıraları "Bildiklerim-Gördüklerim-İşittiklerim İle Amasya"*. Sad. Turan Böcekçi-Mehmet Hicabi Seçkiner. Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2009.
- Olca, Osman Fevzi. *Amasya Ünlüleri*. Yay. Haz. Turan Böcekçi. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2002.
- Olguner, Fahrettin. "Eflâtun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/469-476. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- Ortaylı, İlber. “Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/491-494. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Öngören, Reşat. “Tasavvuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/119-126. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Özcan, Abdülkadir. “eş-Şekâ’iku’n-nu‘mâniyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/485-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özcan, Tahsin. “Nukrekâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/232-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özel, Ahmet Murat. “Şâzeliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/387-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özel, Recep Orhan Özel. Amasya Müftüsü Mecdîzâde Mehmet Sabri Yetkin ve İnsan Sûresi Tefsîri. Ankara: İlâhiyât Yay., 2020.
- Özel, Recep Orhan. “Amasya’da Bir İlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö. 1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö. 1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö. 1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö. 1959)”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (22 Haziran 2018), 39-72.
- Öztürk, Mustafa- Mertoğlu, M. Suat. “Zemahşerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/235-238. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Saîdî, Abdülmüteâl b. Abdilvehhâb b. Ahmed. *Buğyetü’l-Îzâh li-Telhîsi’l-Miftâh fi ‘ulûmi’l-belâğa*. Kahire: Mektebetü’l-âdâb, 1426/2005.
- Saraç, Mehmet Ali Yekta. “Muamma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/322-323. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *Yetîmetü’l-dehr*. Beyrut: Darü’l-kütübü’l-ilmiyye, 1983.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. *Hâssü’l-hâs*. nşr. Me’mûn b. Muhyiddin el-Cinân. Beyrut: Darü’l-kütübü’l-ilmiyye, 1414/1994.
- Seâlibî. *el-Îcâz ve’l-i‘câz*. nşr. İskender Asaf. Kahire: Mektebetü’l-Kur’ân, 1897.
- Sehavî. *el-Kasidetü’n-Nûniyye fi’t-Tecvit*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Beşir Ağa, nr. 000005, 177-179.
- Sem’ânî, Ebû Sa’d Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr. *el-Ensâb*. nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî. Beyrut: Dâru’l-cinân, 1988.
- Serahsî. *el-Mebsût*. Lübnan: Dâru’l-meârif, 1409/1989.

- Simmet b. Abdillâh el-Kuşeyrî hayatühü ve şî'rühü*. thk. Hâlid Abdurraûf el-Cebr. Ürdün: Dârü'l-menâhic, 2003.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekir Celâleddin. *el-Câmi 'u's-sağîr*. thk. Yusuf en-Nebhâni. Beyrut: Dârü'l-fikir, 1423/2003.
- Sübki, Tâceddin. *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyyeti 'l-kübrâ*. thk. Mahmûd M. et-Tanâhî-Abdûlfettâh M. El-Hulv. 2. Baskı. Kahire: 1413.
- Şafak, Yakup. “Şâir Emrî'nin Bir Mektubu ve İki Manzumesi”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 1/6 (1999), 321-329.
- Şahin, Kamil. “Abdurrahman Kamil Yetkin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/504-505. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Şensoy, Sedat. “ŞERH”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/555-558. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Şerîşî. *Şerhu Makâmâtî 'l-Harîrî*. nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhim. Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, 1413/1992.
- Şeşen, Ramazan. “Buhara”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/363-367. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî. *Bostan ve Gülistan*. trc: Kilisli Rıfat Bilge. İstanbul: Zafer Matbaası, 1980.
- Tabbâh, Ahmed Emîn b. İbrâhîm. *Zuhrü 'l-İslâm*. Kahire: Şirketü nevabiğu'l-fikri, 2009.
- Tammâs, Hamdû. *Divanu Lebîd b. Rabî'a Mukaddimesi*. Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 2004.
- Taşköprizâde İsmâüddin Ahmed Efendi. *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye*. Beyrut: Dârü'l-kitâbü'l-Arabiyyi, 1395/1975.
- Uçman, Abdullah. “Muallim Nâci”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/315-317. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Uğur, Mücteba. “el-Câmi 'u's-sağîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Uslu, Recep. “Herat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/215-218. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ülker, Muammer. “Ahmet Emrî Yetkin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/505-506. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ülker, Muammer. “Aziz Dostum Mehmed Çavuşoğlu”. *Osmanlı Araştırmaları* 25/25 (01 Haziran 2005), 50-56.
- Yasar, Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn. *Amasya Tarihi*. Amasya Belediye Kütüphanesi.

- Yaşar, Önder. “Abdullâh el-Kâdî ed-Divriğî’nin Kasîdetü’n-Nûniyye Tercümesi”. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 2020 Mart-sayı 18, 417-434.
- Yaşar, Recep. *Arapçada Fiil Gibi Amel Eden İsimler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Molla Gürânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/248-250. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Yazıcı, Tahsin. “Büst”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/495. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yazıcıoğlu, Mustafa Said. “Hızır Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/413-415. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yetkin, Abdurrahman Kâmil. *DİB Sicil Arşivi*.
- Yetkin, Abdurrahman Kâmil. *Şahsi evrak*.
- Yetkin, Abdurrahman Kâmil. *Şerh-i Kasîdetu Ba’net Su’âd*. Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. 7966.
- Yetkin, Abdurrahman Kâmil. *Terceme-i hâl*, Amasya: Amasya Belediye Kütüphanesi, nr. 272.
- Yetkin, Ahmet Emrî. *Şahsi evrak*.
- Yetkin, Ahmet Emrî. *Terceme-i hâl*. Amasya: Amasya Belediyesi Kütüphanesi.
- Yetkin, Mehmet Sabri. *Kefe-i Sabrî*. Ankara: Milli Kütüphane, nr: 9211.
- Yetkin, Mehmet Sabri. *Notlar ve Hatıralar*. Ankara: Milli Kütüphane, nr. 8063/3.
- Yetkin, Mehmet Sabri. *Sicil Arşivi*.
- Yetkin, Mehmet Sabri. *Şahsi evrak*.
- Yılmaz, Necdet. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*. İstanbul: OSAV, 2001.
- Yurdağür, Metin. “Arapkirli Hüseyin Avni”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/329-331. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yûsî, Ebû Alî Nûruddîn Hasen b. Mes’ûd b. Muhammed. *Zehrü’l-ekem fi’l-emsâl ve’l-hikem*. thk. Haccî, Muhammed- Ahdar, Muhammed. Fas: Dâru’l-beyzâ, 1401/1981.
- Zebîdî, Murtazâ. *Tâcü’l-arûs*. thk. Mustafa Hicâzî. Kuveyt: Müessesetü’l-Kuveyt, 1421/2001.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’*. Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1403/1983.
- Zemahşerî. *Atvâku’z-zeheb fi’l-mevâ’iz ve’l-hutab*. thk. Avz, Ahmed Abduettevvâb. Kahire: Darü’l-fazilet.

- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf*. çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Zengin, Zeki Salih. “Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet’in Başlarında Türkiye’de Medreseler ve Din Eğitimi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (01 Ağustos 2002), 277-313.

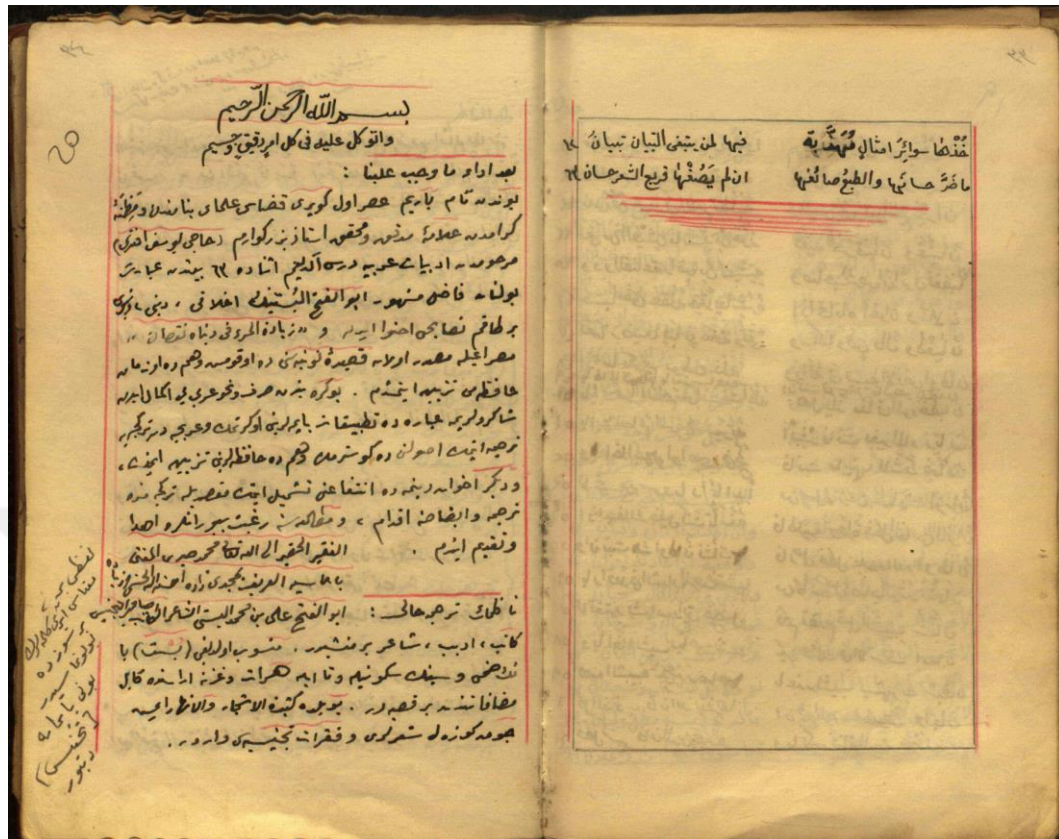
EKLER

“Ek 2. Kasîde-i Nûniyye’nin Orjinal Metninin İlk 20 Beyti”

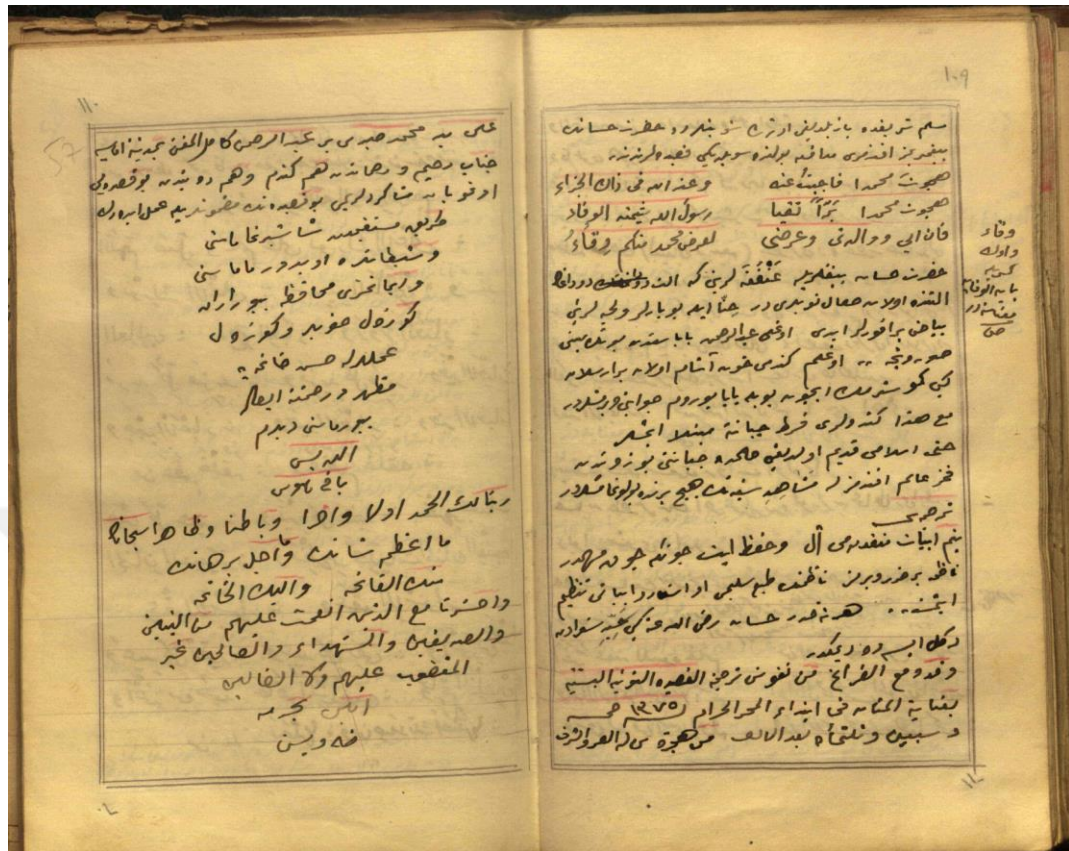
“Ek 3. Kasîde-i Nûniyye Şerhi’nin 1. Sayfası”

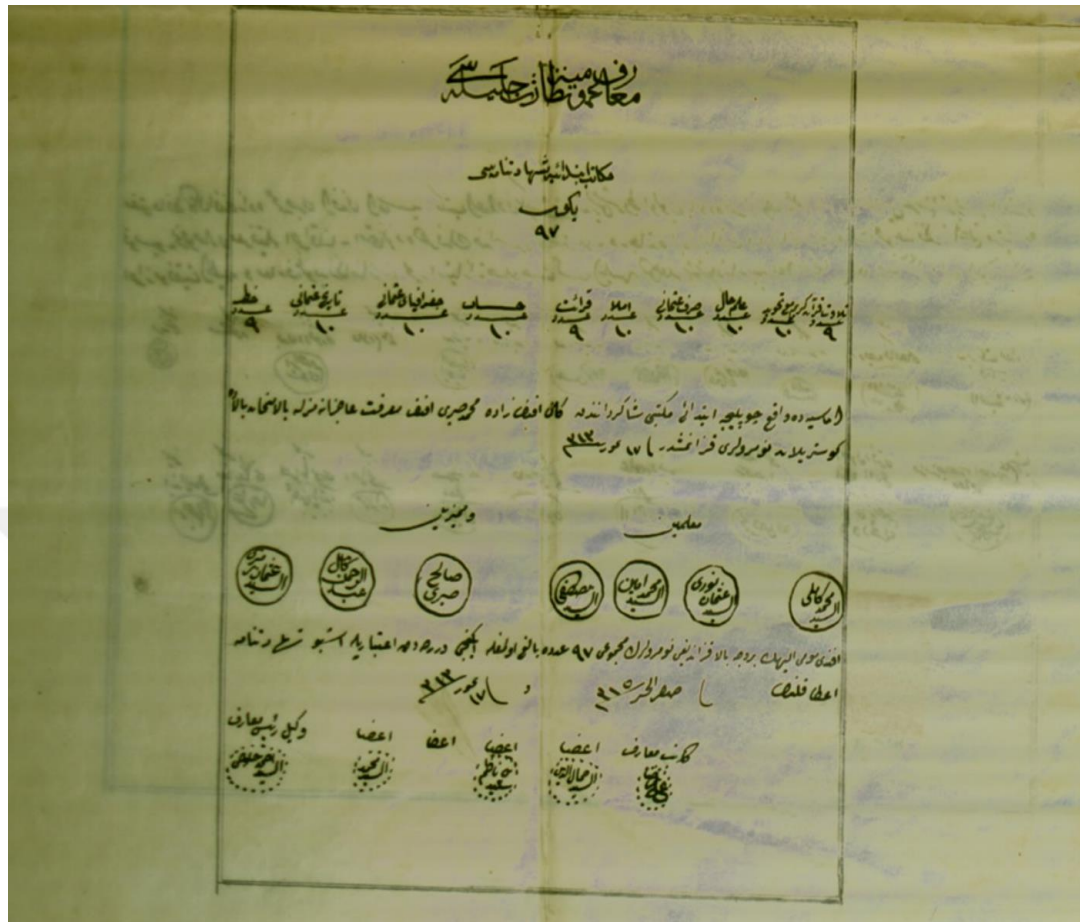
“Ek 4. Kasîde-i Nûniyye Şerhi’nin İç Sayfalarından Bir Örnek”

“Ek 5. Kasîde-i Nûniyye Şerhi’nin Son Sayfaları”

“Ek 6. Mehmet Sabri Yetkin’in Çöplüce İbtidâî Mektebi’nden Aldığı Şehâdetnâme”

“Ek 8. Mehmet Sabri Yetkin’in Ders-i âm Ehliyetnâmesi”

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Şeyma AYRANCI

Doğum Yeri:

Doğum Tarihi:

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi: Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi: Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bildiği Yabancı Diller: Arapça, İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLER

a) Yayınlar (-SCI -Diğer):

b) Bildiriler (-Uluslararası -Ulusal):

c) Katıldığı Projeler:

İŞ DENEYİMİ:

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl:

İLETİŞİM

E-posta Adresi: